

СТИВЕН
КИНГ



Рита Хейворт
ёхуа
ШОУШЕНКДАН
ҚОЧИШ

СТИВЕН КИНГ



**Рита Хейворт
ёхуд
ШОУШЕНКДАН
ҚОЧИШ**

Қисса

ТОШКЕНТ — «O'ZBEKISTON» — 2016

УЎК: 821.111(73)-31

КБК 84(7)6-44

К 43

Рус тилидан **Саиджалол Саидмуродов** таржимаси

Стивен Кингнинг сиз, азиз китобхонларга она тилимизда илк бор тақдим этилаётган «Рита Хейворт ёхуд Шоушенкдан қочиш» қиссасида камокхона ҳаётининг даҳшатлари борасида сўз юритилади.

«Рита Хейворт ёхуд Шоушенкдан қочиш» қиссаси гарчи Стивен Кинг услубига хос бўлмаган ноодатий психологик реализм йўналишида ёзилган бўлса-да, ёзувчининг «шоҳ» асарларидан бирига айланган.

Ўнгга эврилган даҳшатли туш... Умрбод камок жазосига маҳкум бўлган бир бегуноҳнинг тақдири; тирик қолиш амримахол бўлган ерда ҳаёт учун кураш; ҳали бирон кимса қочиб қутулолмаган турмадан қочиш ҳақидаги қисса...

Азиз ўқувчи! Агар сиз ҳали муаллифнинг ижоди билан таниш бўлмасангиз, ишонинг, «Шоушенк...» мутотлаасидан сўнг ҳаётингизда, ботинингизда эврилиш пайдо бўлади.

ISBN 978-9943-28-688-7

© С. Саидмуродов (тарж.), 2016

© «O'ZBEKISTON» НМИУ, 2016



Дахшатлар кироли

Кунлардан бир кун и темир йўл атрофида ўйнаб юрган икки болакайдан бирини елиб келаетган поезд босиб кетади. Ўртоғининг бевакт ўлимига гувоҳ бўлган иккинчи болакай турган жойида котиб қолади ва бу фожиа унинг мурғак юрагига бир умрлик ваҳима ва қўрқинч солади. Бу болакай 50 та роман, 200 га яқин хикоялар муаллифи, бутун дунёга машхур «Дахшатлар кироли» — Стивен Кинг эди.

Стивен Кинг 1947 йили 21 сентябрда АҚШнинг Мэн штати Портленд шаҳрида, савдо флоти капитани Дональд Эдвард Кинг ҳамда Нелли Рут Пиллсбери оиласида дунёга келади. Кинглар оиласи бу вақтда икки яшар Дэвид-Виктор исмли болакайни асраб олиб, тарбиялашаётганди.

1949 йили Стивнинг отаси Дональд кечки пайт сигарет олиб келиш учун уйдан чиқиб кетади ва қайтиб келмайди. Отасининг кейинги тақдири ака-укалар учун анчагача қоронғи бўлиб қолаверади. 1990 йилга келибгина Стивен Кинг отасининг ўшанда уйдан чиқиб кетиб, бошқа оила қургани, 1980 йили эса вафот этганидан хабардор бўлади.

Болаликдаги тез-тез касалликларга чалиниши туфайли Стив биринчи синфда икки йил



қолишига тўғри келади. Касалликлардан чалғиш макседида онасининг далдаси билан Стивен ўн икки ёшидан кичик-кичик хикоялар ёза бошлайди. Унинг илк хикояси «Жаноб Айёр Қуёввой» деб номланади. Шу билан бирга Стивен мутолаа қилишга ва «дахшат» жанридаги фильмларни кўришга боши билан шўнгийди. Хатто «Бэм-би» мультфильмидаги ёнғин саҳнасидан қаттиқ таъсирланган Стив бир неча ҳафта алов-чалов тушлардан қутулолмай юради.

1960 йили Стивен дўсти Крис Чесли билан ҳаммуаллифликда «Одамлар, жойлар ва махлуклар» номли хикоялар тўпламини чоп эттиради. Мактабни тамомлагач эса, Мэн штати университетига ўқишга киради. Университетда у бўлажак умр йўлдоши Табита Спрусни учратади. Икки ёш турмуш қуришгач, ҳаммаси хам силлиқ «кечавермайди». Моддий етишмовчиликлар сабаб Стивеннинг хатто тунлари кирхонада ишлашига тўғри келади. Гоҳ-гоҳида эса хикоялари учун газета-журналлардан оз бўлсада, қалам хаки олиб туради.

Шундай кунларнинг бирида Стивеннинг рафикаси ахлат челагидан «Кэрри» романининг қораламасини топиб олади. Стивен бу романини яроксиз ҳисобларди, аммо рафикасининг қистови билан асарни охирига етказди. Натижаси ёмон бўлмайди: 1974 йили Стивен Кинг «Кэрри» романи учун «Doubleday» нашриётидан ҳамир учидан патир сифатида 2500 доллар олган бўлса, сал кейинроқ 400000 АҚШ доллари ҳисобида қалам хаки олади. Эндиликда



Стивен Кингнинг қора меҳнат қилишига ҳожат қолмайди.

Кейин эса инсон қалбига нур олиб кирувчи «Шуъла» романи яратилади. Ўтган асрнинг 70-йиллари сўнгига Стивен Кинг Ричард Бахман таҳаллуси остида илк романи — «Ғазаб»ни ёзади. Бирок тез орада китоб сотувдан олиб ташланади. Бунинг боиси — Канзас штатидаги мактаблардан бирида бир ўқувчи уч нафар синфдошини тўппонча билан отиб ташлайди. Суриштирув натижасида боланинг сумкаси-дан Стивен Кингнинг «Ғазаб» романи топилади. Бола асар қахрамонининг қилмишларини такрорламокчи бўлганди.

Шундан кейин бирин-кетин Стивен Кинг томонидан «Узоқ давом этган сайр», «Югураётган одам», «Ўлик ҳудуд», «Озаётган одам», «Қуръа», «У», «Кристина», «Томминокерлар», «Уй хайвонлари қабристон», «Бедорлик» сингари мистика ва саспенс, фантастика, илмий фантастика, хоррор жанрининг энг сара асарлари яратилади. Шуниси ахамиятлики, Стивен Кингнинг деярли барча асарларида қўрқинч ва ваҳима устунлик қилади. Балки болалигида содир бўлган мудҳиш воқеа туфайли адиб инсон қалбининг туб-тубида яширин, ҳатто қандай ном беришга ҳам бош қотадиган ҳиссиётларни қозоғга туширгандир.

1999 йилнинг 19 июнида Стивен Кингнинг ҳаётида яна бир қўнгилсиз ҳодиса юз беради. Ёзув-чизувдан толиққан адиб сайр қилиб юрганида, уни микроавтобус уриб юборади ва Сти-



вен Кинг 14 метрга учиб бориб, ўрага тушиб кетади. Ўнг тарафдаги ўпкаси эзилган, бел, оёқ суяклари синган, бошидан каттик лат еган Стивен Кинг бешта жаррохлик операциясини бошдан кечиради.

2002 йили адиб ёзишни бас қилишини эълон қилади — бунга сабаб оғир жароҳатлар бўлса, ажаб эмас. Лекин орадан қанча сувлар оқиб ўтди, Стивен Кинг эса ханузгача мухлисларини янги-янги асарлари билан хушнуд этиб келмоқда. «Истеъфога чикканингиз ростми?» деган саволга у қуйидагича жавоб беради:

«Ҳозирча йўқ. Ёзишни тўхтатмадим, аммо аввалгига нисбатан анча-мунча секин суръатда ёзяпман. Агар ҳаёлимга ажойиб бир ғоя келиб қолса, ҳамма нарсани унутиб, мук тушиб ёзишга киришаман, ахир, ижод жараёнидан, китоб нашр қилишдан, одамлар тафаккури учун озуқа етказиб беришдан, кейин эса ёзганларингни кишилар билан муҳокама қилишдан ортиқроқ бахт борми?! Шундай бўлса-да, ижод унумдорлигим пасайиб кетган, ёшим ҳам бир жойга бориб қолди. 25 ёки 35 ёшли қирчиллама йигит эмасман, аллақачон набирали ҳам бўлганман. Ижодкорлик билан бир қаторда бошқа мажбуриятларим ҳам бор, лекин ижод ҳали ҳамон ҳаётимда улкан аҳамиятга эга».

1970–2003 йиллар орасида Стивен Кинг саккизта романдан иборат («Мерган», «Икки олам орасидаги эшик», «Унумсиз ерлар», «Афсунгар ва биллур», «Кали бўрилари», «Сюзаннанинг



кўшиғи», «Қора Минора» ҳамда «Кулф тешигидан оралаган шамол») «Қора Минора» туркумини яратади. Фэнтези жанрининг «жавохири» бўлиш бу романлар бош қаҳрамони ботинига муаллиф азалий кураш давом этадиган эзгулик ва ёвузликни жо қилади ва ҳар доимгидек бу асар ҳам яхшилик билан тугамайди, қаҳрамон Роланд Дискейн абадий дарбадарликка мубтало бўлади. Нима ҳам дердик, ахир, бу — Стивен Кинг! Муаллифнинг асарини қўлга олдингизми, ундан «бахтли хотима» кутманг.

«Улар мурод-мақсадларига етишибди» кабилидаги якунлар етишмаслиги сабаб кўплаб адабиётшуносларнинг танкидидан безор бўлган Стивен Кинг 1982 йили дўзахий зиндон бўлиш Шоушенкда фавқулодда жасорат, қатъийлик ила жон сақлаб, алал-оқибат ҳали бирон кимса қочиб қутулолмаган турмадан қочишга мушарраф бўлган Энди Дюфрейн ҳақида марокли кисса ёзади. Айтиш жоизки, реализм оқимидаги «Рита Хейворт ёхуд Шоушенкдан қочиш» киссаси орқали Стивен Кинг барча жанрларда ижод қила оладиган серкирра ёзувчи эканлигини исботлайди. Бу асар билан боғлиқ кизик бир воқеа ҳам бўлган: китоб дўқонида Стивен Кинг бир кампир билан гаплашиб қолади. Кампиршо аллақандай Стивен Кинг деганларининг биронта ҳам асарини ўқимаганини, у фақатгина «Шоушенкдан қочиш» каби ҳаётӣ киссаларни маъқул кўришини айтади. Стивен Кинг ўша асарининг муаллифи ўзи эканлигини ҳарчанд уқтирмасин, кампирни ишонтирол-



майди, устига-устак яхшигина ҳақоратлар ҳам эшитиб олади.

Стивен Кинг ажойиб ҳикоянавис ҳамдир. Унинг илк жиддий ҳикояси «Қора кийимли одам», ҳатто О' Генри номидаги мукофотга лойиқ тошилган. Стивен Кинг Эдгар Аллан Подан сўнг америка ҳикоячилигини яна бир поғонага кўтарди, десак муболаға бўлмайди. Тугун, кульминация ва ечим унсурларини жамлаган ҳикояларида Стивен Кинг қаҳрамонларини аяб ўтирмайди, уларни ҳар кўйга солади, қоронғи, вайронага айланаёзган хужраларда ўзлатга маҳкум қилади. Ҳикоялари орқали Стивен Кинг биринчи гада инсон руҳиятини очиб беради, уларда чуқур психологик башоратлар ярқирайди («1408», «Қайта тирилган Қобил», «Скелетлар жамоаси», «Тунда парвоз қилувчилар», «Қашшоқ ва олмос», «Ёмғирлар мавсуми», «Ғижирлаётган тишлар» шулар жумласидандир). Афсуски, адибнинг бор-йўғи олти-та ҳикоясигина ўзбек тилига таржима қилинган («Чекишни ташланг корпорацияси», «1408», «Қасоскор мушук», «ЎЖанг», «Бўри-одам йили», «Гўштқиймалагич»).

Машҳурликка эришганидан сўнг анча йиллар ўтиб Стивен Кингдан: «*Нима учун ёзасиз?*» деб сўрашганида, адиб: «*Бу саволга жавобим жуда жўн. Мен ҳикоялар ёзаман, чунки ҳикоялар ёзиш жону дилим. Қўлимдан бундан бошқа иш келишини тасаввур ҳам қилолмайман*», деб жавоб берган.



Яхши ёза олишнинг ўзига хос формуласини Стивен Кинг қуйидагича белгиллаган:

«Кунига тўрт-олти соат мутолаа қилиш ва ёзиш зарур. Магарки бунга фурсат тополмас экансиз, яхши ёзувчи бўлолмайсиз».

Стивен Кинг ўзига бир кунда 2000 та сўз ёзишни меъёр қилиб белгилаб олган. У ёзувчилик иқтидори учун оддийгина таърифни ҳам келтириб ўтади:

«Сиз нимадир ёздингиз ва бунинг учун сизга чек жўнатишди. Бу пуллар билан хонадонингиздаги электр токи ҳақини тўлай олдингизми, демак, сизни иқтидорли деб ҳисоблаш мумкин».

Ана шунақа. Гарчи ХХI асрнинг Ричард Флэнаган, Донна Тортт, Чимаманда Адичи каби адиблари Стивен Кингни жиддий ёзувчи деб ҳисоблашмаса-да, унинг «11/22/63» номли романи АҚШда 2011 йилнинг энг яхши асари деб топилди.

Стивен Кинг ҳозирги кунгача адолат ва адолатсизлик, эзгулик ва ёвузлик кураш олиб бораётган бутун бошли «оламлар», бизга таниш-нотаниш оилавий муаммолар, номаълумликлар олдидаги қўрқув ҳақида тинмай ёзмокда, гарданимизга турли дахшатли воқеалар ҳақидаги янгиликлар ёғилаётган талотўп бир замонда унинг асарлари кўнгилдаги ғашлик ва доғни кеткизишга хизмат қилмокда.

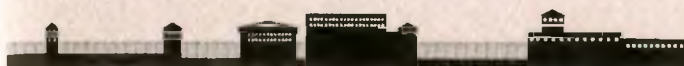
Муаллиф ижоди билан ҳали танишиб улгурмаган ўқувчи унинг биргина асари мутолаасидан сўнг, шубҳасиз, онгида, ботинида эври-



лиш юз беради, адабиёт ҳақидаги тасаввурлари ўзгаради.

Шундай экан, чинакам адабиёт ихлосмандларини Стивен Кингнинг кўнгилни ийдириш билан бир қаторда «шафқатсиз», инсон онги шуурига яширинган сирларни фош қилувчи, ўзни ва ўзгани англашга кўмак берувчи олами-га чорлаб қоламиз.

Таржимон



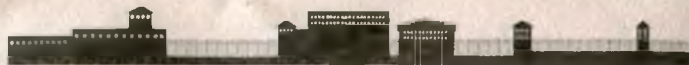
Рита Хейворт ёхуд Шоушенкдан қочиш

Росс ҳамда Флоренс Доттга бағишлайман.

I

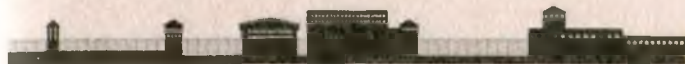
Камина ҳамма нарсани мухайё кила оладиган асларданман. Ҳатто ернинг тагидан бўлса ҳам анқонинг уруғини топиб бероламан. Менга ўхшаган уддабурулар Американинг ҳар қандай федерал турмаларида топилади. Хоҳланг — чет эл сигаретаси дейсизми, хоҳланг — ўғлингиз ёки қизингизнинг битирув имтиҳонини «ювиш» учун, туғилган кунингизни, Рождествони нишонлаш учун ёки ҳеч бир сабабсиз шунчаки кўнгил майли учун бир шиша бренди дейсизми, барчасига қўлим етади.

Шоушенк турмасига эндигина йигирма ёшга тўлганимда тушганман. Оиламдаги баъзилар каби ўз қилмишимдан зигирча пушаймонда эмасман. Мен жиноят қилдим. Ўзимдан уч ёш катга хотинимнинг ҳаётини суғурта қилдириб, отажониси тўйимизга ҳадя қилган «Шевроле»нинг тормозини ишдан чиқардим. Ҳаммасини обдон ўйлаб режалаштиргандим. Лекин хотиним қўшнимизнинг ўғилчаси билан уни Кастл Хиллгача ташлаб ўтиш учун ярим йўлда тўхтади, деб ўйламагандим. Тормоз ҳеч «кулоқ солмай», машина бўқирганча тепаликдан учиб тушади. Кейинроқ гувоҳларнинг айтишича, машина соатига саксон километр тезликда учиб келиб, уруш қахрамонларига қўйилган хайкал супачасига урилган ва портлаб, гуриллаб ёнган.



Албатга, мени тутиб олишадн деган фикр етти ухлаб тушимга ҳам кирмаганди. Бирок чучварани хом санаган эканман. Шундай килиб, мен ушбу «кошона»даман. Мэн штатида ўлим жазоси йўқ, лекин округ прокурори мени уч карра ўлимга маҳкум деб топди ва уч марталаб умрбод қамок жазосига ҳукм қилди. Афв этишларини ҳаёлимга келтирмасам ҳам бўлади. Судья қилмишимни «кўз қўриб, қулок эшитмаган мудҳиш, қабих жиноят», деб атади. Эҳтимол, аслида шундай ҳамдир, бироқ ҳаммаси ўтмишда қолди. Кастл Рокнинг сарғайиб кетган газеталари тикилган йиғма жилдларини варақласангиз, биринчи саҳифаларданок менга бағишланган катта-катта сарлавҳали мақолалар ва фотосуратларга кўзингиз тушади, аммо Худо хаки, Гитлер ёки Муссолинининг кирдикорлари олдида бу бор-йўғи болаларча хархашанинг ўзгинаси.

Балки тавбанга таянгандирсан, оқланарсан, деб сўрарсиз? Тўғриси, бу сўзлар нимани англатишини ҳам билмайман, қолаверса, турма ёки колонияда гуноҳни ювишга бало борми?! Наздимда бу сиёсатдонларнинг пуч сўзлари. Агар гап озодликка чиқишим учун имконият борлиги хақида кетса, эҳтимол, қандайдир маъно-мантик бўлар эди. Лекин бундай истикбол маҳкумлар орзу қилмаса ҳам бўладиган хомхаёлдир. Мен ёш, навқирон ва факир эдим. Карбин Стритнинг данғиллама ҳовлисида яшовчи хушрўйгина кизни илтирдим. Қизнинг отаси бир шарт билан бизга оқ фотиҳа берадиган бўлди:



қайнотамнинг изидан бориб, унинг оптика компаниясида ишлашим зарур эди. Аслида чол мени ёввойи хайвондек қафасга тикмокчийди. Бундан нафратим қўзий бошлади, кун келиб сабр косам тўлди ва килишим керак бўлган қилмишга қўл урдим. Башарти барчаси бошидан бошланганда бошқача йўл тутган бўлармидим балки. Бирок мен чиндан-да «окланиш», «гуноҳни ювиш» нимани англатишини билмайман.

Ха, майли, мен ўзим ҳақимда эмас, Энди Дюфрейн исмли бир йигит ҳақида гапириб бермокчиман. Бирок аввал ўзим ҳақимда бир нарсани тушунтириб ўтишим керак. Бу кўп вақтни олмайди. Юқорида айтганимдек, мен қирк йилдан буён Шоушенкда барча нарсани муҳайё қила оладиган устаси фарангман. Бу наша ёки оддий экстра сигарет каби контрабанда маҳсулотлари ҳам мумкин экан-да, дегани эмас, гарчи булар буюртмалар рўйхатида етакчилик қилса-да. Мен бу ерда минглаб кишиларнинг хожатини чиқараман, баъзи буюртмалар ҳатто ноқонуний эмас, фақат бундайин дўзахда уларни қўлга киритиш қони машаққат. Кичкина қизалокни зўрлаган ва эркаклик «фазилат»ини бошқа эркакларга «кўрсатиб қўйган» бир аломат нусха бўларди. Илтимосига биноан бир сафар унинг қўлига уч бўлак қизғиш Вермонт мрамминини тутқаздим. У эса уч дона мўъжазгина хайкалча ясади: чакалок, ўн икки ёшар болакай ва мўйлари сабза урган йигит. Нусха ўз «асар»ларини «Исонинг уч хил ёши» деб атади. Эндиллик-



да бу санъат асарлари штат губернаторининг меҳмонхонасини беаб турибди.

Агар сиз шимолда истиқомат қилган бўлсангиз, Роберт Алан Коут исмини яхши билсангиз керак. Минг тўққиз юз эллик биринчи йили у Биринчи Давлат Банкни ўмаришга уринади. Унинг беаъни хатти-ҳаракатлари қонли қирғинга айланиб кетади, оқибатда олтита жасад таппа-тайёр-да. Иккитаси — босқинчиларники, учтаси — мижозларники, биттаси эса бемаврид банкка бурун суккан ёш полициячиники. Коут пенни¹ коллекциясига эга эди. Сирасини айтганда, турмада коллекция йиғишни таққлаб қўйишди, аммо йиғитнинг онаси ҳамда қирхонамизга хизмат кўрсатувчи бир шоввоз хайдовчининг кўмагида Коутга ёрдам беролдим ва унга: «Бобби, ўғри, каззобларга тўла тош турмада танга коллекциясини сақлаш учун миянг айниган бўлиши керак», дедим. У менга тикилиб жилмайди ва хазинасини қандай яширишни билишини айтди. «Ҳаммаси бекаму кўст бўлади, — деди у, — хотиринг жам бўлсин». Шундай бўлди ҳам. Бобби Коут минг тўққиз юз олтинчи еттинчи йили бандаликни бажо келтирди, лекин унинг коллекциясини турма бошликлари топа олишмади.

Авлиё Валентин куни муносабати билан халойиққа шоколад етказиб берганман. Меллей исмли мутлақо эси паст ирландга «Мак

¹ Пенни — фишларда: майда пул, чақа (бу ва бундан кейинги изоҳлар таржимонники).



Дональдс»да сотиладиган сутли коктейль топиб беришнинг эвни қилганман. Ҳатто бир сеанси учун ўртада акча тўплаган йигирма кишига «Улкан хайбатли оғиз» ва «Жонс хонимнинг иблиси» фильмларининг тунги намоёишини ташкиллаштирганман. Сеансдан кейин бир ҳафтача ёлғиз камерада тоза таъзиримни еганман. Ҳа, майли, бу билан осмон узилиб, ерга тушармиди?! Тоққа чиқмасанг, дўлана қайда, жон куйдирмасанг, жонона қайда. Бадний ва сиёсий китобларга ҳам қўлим етган.

Умрбод ёки узоқ муддатга қамалганлар хотинлари, машукаларининг ички кийимларини етказиб беришимни бир мартагина бўлсин сўраб ёлборишган. Улар тун узоғи нима билан машғул бўлишларига фахмингиз етаяпти, деб ўйлайман. Мушук текинга офтобга чиқмайди, деганларидек гоҳида хизмат нархи осмонда бўлади. Лекин мен фақат пул учун хизмат кўрсатмайман — пулнинг бу ерда қадр-қиммати борми ўзи?! «Қадиллак» сотиб ололмасам, Ямайкага учиб кетолмасам. Аслида яхши кассоб миждозига гўштнинг баррасидан кесиб бергани сингари мен ҳам бу ерда обрў қозониш ва уни ушлаб туриш учун ушбу хизматларни бажо келтирардим. Мен фақат иккита нарса билан шуғулланмайман: қурол ва ўткир наркотик моддалар. Мен битта-яримта ўзини ёхуд ўзгани ўлдириши учун ёрдам кўрсатишни хохламайман. Етар шунча қотилликлар, бўғзимгача тўйдим.

Ана шунақа гаплар, камина хожатбарор кишиман. 1949 йили Энди Дюфрейн қошимга ке-



либ, Рита Хейвортни топиб беролмайсанми, деб сўраганида, «Муаммосиз!» деб жавоб килдим. Чиндан ҳам бунинг хеч кийин жойи йўқ эди.

II

Энди 1948 йили Шоушенкка «қадам ранжида килганда» 30 ёшни каршилаганди. У ўрта бўйли, сарғиш-кулранг сочли, кафтлари кичкина ва ингичка, истарали бир йигит эди. У олтин гардишли кўзойнак такиб юарди. Қўл тирноклари хамиша текис, тоза бўларди. Афтидан, эркак кишининг бундай жиҳатларини эслаб қолганим бироз қулғили туюлар. Бирок ҳақиқатан унинг тирноқлари мени ўзига жалб этди ва мен Эндига ҳурмат билан қарай бошладим. У хамиша худди эгнига смокинг кийган ва бўйнига бўйинбоғ таккандай қўринарди кишига. Турмага тушгунча Портленддаги йирик бир банкда вице-президент бўлиб ишлаган. Ёш йигит учун бу ёмон амал эмаслигини сиз ҳам тасдиқлайверинг. Айниқса, аксар банклар қанчалик юлғичлигини ҳисобга олсак... ва агар сиз одамлари кекса, тепакал ёхуд эртагаёқ бандаликни бажо келтиришга тайёр бирор кимсага ўз пулларини ишонмайдиган Янги Англияда¹ турган бўлсангиз-у, бу юлғичликни ўнга қўпайтирсак, ана энди буни ўзингиз тасаввур

¹ *Янги Англия* — АКШнинг шимоли-шаркида жойлашган Мэн, Нью-Хемпшир, Вермонт, Массачусетс, Коннектикут ва Род-Айленд штатларининг умумий номи.



килаверинг. Хуллас, мартабали Энди хотини ва унинг жазманини ўлдиргани учун камалганди.

Бу ердаги ҳар бир кимса тасодиф ва ўлгудай омадсизлик туфайли ёки ўқимаган терговчилар, тошбағир прокурорлар, хумкалла полициячиларнинг қурбонидир. Турмада ҳамма ўзини бегуноҳ ҳисоблашини айтдим, шекилли. Назаримда, бу ердаги кишиларнинг кўпчилиги учинчи табақага оид ва уларнинг энг катта «ўлгудай омадсизлиги» оналари уларни ҳомилалигидаёқ олдириб ташламаганлигидир.

Шоушенкда ўтирган узоқ йилларим давомида бегуноҳлигига мен ишонган бор-йўғи ўнгача одам бўлган, холос. Энди Дюфрейн шулардан бири эди, ваҳоланки, бунга танишганимиздан сўнг йиллар ўтиб ишондим. Мабодо 1947 йили Портлендда Энди Дюфрейнинг ишини кўраётган суд хайъати аъзолари орасида бўлганимда, бу йигитнинг ёнини олишим даргумон эдиёв.

Сирасини айтганда, Эндининг кўрилаётган иши сийқаси чиққан воқеалардан бири эди. Бунда шунга ўхшаш воқеаларнинг барча икки-чикири мавжуд. Жамиятда ўз ўрнига эга барно қиз, навқирон спортчи — иккаласи ҳам мурдага айланган — ва кора курсида истикболи порлок бўлиши мумкин бўлган бизнесмен ўтирарди. Рўзномалар бу жараён борасида оламга жар солиб вайсайдилар. Иш судда узоқ вақт мобайнида очикдан-очик кўрилади. Округ прокурори марказий органларга мурожаат этиб, бу ишга Жон К. Паблик эътибор билан қарашини



сўради. Томонаталаблар тонг сахар тўртдаёк тикилинч суд залига йиғила бошладилар. Ўша кунлари совуқ забтига олган, этни ўйиб олар аёз ҳам текин томошага тўсиқ бўлолмаганди. Воқеа бундай бўлган эди: Эндининг рафикаси Линда Коллинз Дюфрейн 1947 йилнинг июнида Фал Мауф Хилл клубида гольф ўйнашни ўргангиси келиб қолади. У тўрт ой давомида сабоқ олади. Мураббий Глен Квентин эди. 1947 йил августда Энди Квентин билан ўзининг хотини ошиқ-маъшук эканлигини билиб қолади. Ўша йилнинг сентябрида Энди ва Линда ўртасида катта кўйди-чикди келиб чикади, сабаб ҳам маълум — Линданинг кечириб бўлмас хиёнати. Эндининг судда айтишича, хотини эрининг бор ҳақиқатдан бохабар бўлганидан кўнгли жойига тушганмиш, ахир, хийла-найранг ишлатавериш ва гапни чалғитавериш жонига теккан-да. Линда ажрашишга ариза беришни кўзлаганмиш. Энди эса хиёнаткор хотинни ажрашиш жараёнида кўргандан кўра жаҳаннам оловида куйиб кул бўлаётганини томоша қилишни маъқул кўришини айтибди. Линда шартга бурилиб, Квентин клубдан сал нарида ижарага олган меҳмонхонага ўйнаши билан тунни ўтказгани жўнаб қолибди. Эртаси куни эрталаб оқсоч уларни тўшакда ўлик ҳолда кўрибди. Хар бирининг танасига тўрттадан ўк жойланганди.

Бошқаларига қараганда охирги далил суднинг Эндига қарши тиш қайрашига кўпроқ сабаб бўлганди. Округ прокурори сўзига хотима ясар экан, чуқур хўрсиниб, овози титра-



ганча ишни ўз фойдасига ҳал қилди. «Энди Дюфрейн, — деди прокурор, — ҳазаб отига миниб хиёнаткор хотинини жазолаган эргина эмас. Аёлнинг қилмишини кечириб бўлмаса-да, лоақал тушунса бўлади. Лекин биз шафқатсиз, ёвуз, совуққон қотилнинг ишини кўрмоқдамиз. Эътибор қаратишларингн сўрайман, — овозини баландлатди прокурор, — ҳар бир жабрдийдага тўрттадан ўқ узилган! Олтита эмас, саккизта! Бу жаллод ўқдондаги барча ўқларни отиб бўлиб, хотиржамгина тўппончани қайта ўқлаган ва тагин биттадан ўқ узган». Табиийки, ушбу нутқ «Устомон қотил», «Беғуноҳ жуфтликка узилган саккизта ўқ» ва шу каби ранг-баранг сарлавҳали рўзномаларнинг «қаймоғи» бўлиб қолди.

Левистондаги қуrol-яроғ дўкони сотувчиси қотилликдан икки кун аввал жанoб Дюфрейнга ўттиз саккизинчи калибрли олтита ўқ жойланадиган тўппонча сотганини айтади. Клуб бармени гувоҳлик кўрсатмаларида айтишича, Энди ўнинчи сентябрь кечаси соат еттиларда барга кириб келган ва уч стакан вискини йнгирма дақиқа давомида майдалаган. Ҳақини тўлаётганда Глен Квентиннинг олдига боришини, кейин нима бўлганини тонгги рўзномаларда ўқиб билиб олиш мумкинлигини барменга айтган. Квентиннинг уйидан бир чақирим наридаги дўкон сотувчисининг гувоҳлик беришича, Дюфрейн чоракам тўккизда дўконга кирган. Энди сигарет, уч шиша пиво ва бир нечта салфетка буюрган. Суд-тиббиёт эксперти Квен-



тин ва Линда Дюфрейн ўнинчи сентябрь соат йигирма учу ноль-ноль ва ўн биринчи сенябрь соат иккию ноль-ноль орасида ўлдирилган, деган хулоса чиқарган. Бу ишга масъул терговчи меҳмонхонадан етмиш ярд¹ наридаги муюлишда ашёвий далиллар топади ва буларни судга тақдим этади: айбланувчининг бармоқ излари тушган Швейцария пивосининг иккита бўш шишаси, айбланувчи дўкондан сотиб олган сигаретанинг йигирматача қолдиги, бармоқ излари тушган пластик масса ҳамда айбланувчининг «Плимут-47» русумли машинаси билдирак изларига айнан мос тушадиган излар.

Меҳмонхона ётоқхонасидаги дивандан тўртта салфетка топилган. Салфеткаларни ўқлар илма-тешик қилган ва порох бўлаб ташлаганди. Терговчи котил ўк товушини пасайтириш учун курул стволини салфетка билан ўраган, деган хулоса чиқарди.

Энди Дюфрейн сўз олиб, бўлган воқеани хотиржам, совуққонлик ила, мулоҳаза билан гапириб берди. Унинг айтишича, июль охирида турли висир-висир гаплар қулоғига чалина бошлаган. Август бошида шубха-гумонлар қуршовида қолиб, шунчалик эзиладики, миш-мишларга аниқлик киритиш мақсадида ўзи текшириш ўтказишга қарор қилади. Линда бир кун оқшом маҳали гольф машғулотидан сўнг Портлендга

¹ Ярды — 91,44 см.га тенг узунлик ўлчови.



бозор-ўчар қилгани жўнайди. Энди Квентин иккаловини меҳмонхонагача (рўзномалар бу ерга «Муҳаббат қашонаси» дея ном беришган) кузатади. Энди муюлишда тўхтаб, Линда машинасини қолдирган ерда Квентин унинг хотинини клубга олиб боргунча кутади.

– Айтмоқчисизки, рафиқангизни янги «Плимут»ингизда кузатгансиз, шундайми? – сўради прокурор.

– Мен бир ошнам билан бир кечага машина алиштирдим, – дея жавоб берди Энди. Бу тадбиркорлиги суд ва суд маслаҳатчиларининг унга бўлган салбий муносабатини кучайтирди.

Дўстига машинасини қайтариб ва ўзиникини олиб Энди уйига кетади. Линда қаравотда ётиб китоб мутолаа қиларди. Энди сайр қандай ўтганини сўрайди. У эса ҳаммаси кўнгилдагидек ўтганини, бироқ сотиб олишга арзигулик ҳеч вақо кўрмаганини айтади. Шундан сўнг Энди шубҳа-ғумонларига тамомила ишонч ҳосил қилади. У буларни ўта бамайлихотир, паст овозда гапириб берди. У ўз кўрсатмаларини бирон марта ҳам ҳиссиётга берилмасдан сўйлади.

– Шундан кейин ва аёлингиз ўлдирилган тунгача руҳий ҳолатингиз қанақа эди? – сўради окловчи.

– Мен чуқур тушқунликда эдим, – совуққонлик билан жавоб берди Энди.

У ўша-ўша ҳеч қандай ҳис-ҳаяжонга берилмасдан, худди ресторанда таомномани ўқиб бевувчи каби бир хил оҳангда худкушликка аҳд



килганини ва шунчалик чуқурлашиб кетганидан хатто 8 сентябрь кунн Левинстонда тўппонча сотиб олганини сўзлаб берди.

Кейин оқловчи Эндидан суд хайъатига қотиллик кунн Линда Глен Квентин билан учрашувга отланганидан сўнг нима юз берганини сўзлаб беришини сўради. Энди ҳаммасини гапириб берди, бу эса суд хайъатида янада ёмонроқ таассурот уйғотди.

Мен уни ўттиз йил мобайнида ҳаммадан кўнроқ билдим ва айтишим мумкинки, мен учратган кишилар орасида Энди ўзини анчайин дадил тута биларди. Агар ишлари жойида бўлса, ўзи хақидаги ахборотни соатига мисколлаб айтарди. Башарти кайфияти чаток бўлса, бу ҳақда ўлсангиз ҳам билолмайсиз. Магар Энди бир ёзувчи айтганидай қачонлардир «бошидан қаро кунларни ўтказган» бўлса, бу ҳақда бирон кимсага миқ этмайди. У шундай одамлар тоифасига кирардики, бундай кишилар худкушликка аҳд қилишар экан, видолашув жазавашига тушишмайди, кўнгилни ийдирадиган мактуб-пактуб қолдирмайдилар, аммо ўз хужжатларини тартибга келтириб, тўловларни ҳисоб-китоб қиладилар, сўнгра хотиржам ва узил-кесил ўйлаганларини амалга оширадилар. Айнан мана шу совуққонлиги Эндини судда оёғидан чалди. Ақалли бирон хис-туйғусининг учини чиқарса ҳам яхши бўларди. Агар овози титраб, хўнграб юборганда ёки округ прокурорига бакириб берганда эди — буларнинг бари ўзининг фойдасига бўлар ва мен уни афв этишларига шубҳа



қилмасдим, масалан, 1954 йилдаги каби. Лекин у бошидан ўтказганларини машинадек, ҳиссиз автомат сингари, суд хайъатига «Мана менинг ҳақиқатим. Уни қабул қиласизларми-йўқми — бу сизларнинг ишингиз» дегандек сўйлаб берди. Улар эса қабул қилишмади.

Энди ўша тунда ҳам маст бўлгани, 24 августдан буён у ёки бу даражада сархуш юргани, ўзини қўлга ололмай шишага қул бўлганини гапирди. Хакамлар энди бунисига ишониши душвор эди. Уларнинг кўз ўнгида аъло даражадаги жун газламадан тикилган костюм кийган, бўйинбоғ такқан, ўзини жуда яхши тута биладиган, совуққон, хотиржам нигоҳли йигит турарди. Эндининг хотини қишлоқи бир мураббий билан дон олишгани сабаб ўлгудай маст бўла олишига ишониш дарғумон эди. Бунга шунинг учун ишондимки, анов олти эркак ва олти аёлга нисбатан Эндини яқиндан билишга менда имкон кўнроқ бўлганди.

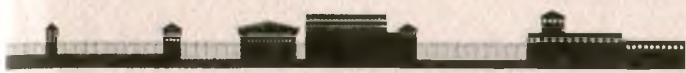
Энди Дюфрейн билан танишганимдан бери у йилига бор-йўғи тўрт марта спиртли ичимлик буюртирарди. У мени сайр майдонда туғилган кунидан бир ҳафта олдин, кейин эса Рождество арафасида қарши олди. Ҳар сафар у бир шиша «Жек Даниэль» буюртирарди. У ичимликни бу ердаги аксар маҳбуслар каби қулдай ишлаган меҳнат ҳақи эвазига сотиб оларди. 1965 йилдан меҳнат ҳақимиз йигирма беш фонзга ошди, лекин иш ҳақимиз қулғини кистар даражадаги чойчака эди. Менинг хизмат ҳақим товар нархининг ўн фонзини



ташкил қиларди. Бунга «Блэк Жек» туридаги олий навли виски нархини қўшинг ва йилига тўрт шиша учун турма кирхонасида неча сотлаб машаққатли меҳнат талаб қилинишини тасаввур этаверинг.

Энди туғилган куни, аниқроғи, 20 сентябрь тонгида киттак-киттак қилди-да, кечаси уйқуга ётиш хақидаги буйруқдан кейин ичимни яна давом эттирди. Эртасига эрталаб шишадаги қолганини менга узатиб, ичимликни ўзимизникиларга бўлиб беришни сўради. Рождествода ичган шишасини ҳам, Янги йилга буюртирган шишасини ҳам ўша илтимос билан менга қайтарди. Йилига тўрт маротаба спиртли ичимлик — шаробдан ўзини тиёлмай хунук воқеага йўлиққан одам. Ўта хунук воқеага гирифтор бўлганди, мен сизга айтсам.

Энди суд хайъатига 10 сентябрдан 11 сентябрга ўтар кечаси шунчалик маст бўлганидан воқеанинг фақатгина баъзи бир тафсилотларини элас-элас эслашини билдирди. У кундузи Линда билан айтишиб қолмасидан олдиноқ ичимни бошлайди. Хотини Квентиннинг қошига ошиққанидан сўнг унга тўсқинлик қилмокчи бўлади. Йўл-йўлакай ковокхонага бир-икки стакан отиб олиш учун бирров кириб ўтади. У бар хўжайинига тонги газеталарни ўқиб кўришини, умуман, унга нималар деди, эслолмайди. Дўкондан пиво сотиб олгани ёдида-ю, аммо салфетка харид қилганини унутганди. «Салфеткалар менга нимага ҳам керак эди?» деди Энди. Газеталардан бирида бу гапдан сўнг



суд ҳайъатидаги уч хоним сескангани таъкид-
лаб ўтилганди.

Анча вақт ўтиб у бу жин ургур салфеткалар-
ни эслатган сотувчи ҳақидаги тахминларини бил-
дирди, назаримда ҳам шундай бўлганди. «Фараз
қилайлик, қораловчи концепциясига мувофиқ, —
деганди Энди сайр майдонида, — ўзларининг
сўроқ-саволлари билан менга пиво сотган йиғит-
га ёпишибган. Ўша нусха мени кўрганидан буён
орадан уч кун ўтди. Менинг ишим ҳар қандай
газетанинг биринчи саҳифасини эгаллаб, ҳамма-
нинг қулоғига етиб борган. Олти-еттита коп¹, тер-
говчи, прокурор ёрдамчиси бир бўлиб бечорага
ташланишган. Хотира ниҳоятда алдамчи нарса,
Рэд. Улар гапни: «Айбланувчи сиздан салфетка
харид қилмаганмиди?» — деган саволдан бош-
лашгани тайин, кейин ўзлариникини ўтказишга
ҳаракат қилишган. Агар маълум миқдордаги ки-
шилар ниманидир эслашингни хоҳласалар, айнан
ўша нарсани эслашинг эҳтимолдан холи эмас.
Яна бир нарса онгингга тазйик ўтказади. Шу-
нинг учун ҳам ўйлайманки, сотувчи сўзларининг
чинлигига ўзини ишонтирган. Бу шуҳрат, Рэд.
Бир тасаввур қилиб кўргин, мухбирлар унга
саволлар беришади, газеталарда фотосурати бо-
силади ва сўнгида судда сўзга чиқади. У сал-
фетка сотиб олганимга онасининг номи билан
қасам ичиб, ёлғонни аниқлайдиган детектордан
ўта олармиди?! Лекин бари бир ҳам хотира
алдамчи.

¹ Коп — АҚШда полициячиларнинг лакаби.



Бир нарсани биламан: гарчи адвокатим бошимдан кечирганларимнинг ярмини тўкиб чиқарилган, деб хисобласа-да, салфетка воқеасини ўйлаб ўтирмасдан рад қилди. Дарҳақиқат, улар шу ерда адашган. Мен ғирт маст эдим. Шунчалик маст эдимки, ўқ овозини пасайтириш хаёлимга ҳам келмасди. Мабодо ўқ узганимда ҳам, бу ишни ҳеч нарсани ўйламасдан қилган бўлардим». У шундай деганди менга.

Энди муюлишда машинасини тўхтатади, пиводан сипқоради, сигарета тутатиб, кута бошлайди. Квентиннинг меҳмонхонадаги хужраси деразасида ёқилган чирокка кўз тикади. Қандайдир милтиллаган чирок зинапоядан тепага кўтарилганини кўради, кейин чирок пастга тушиб, ўчади. Энди кейинги воқеаларни тахмин қилиши мумкинлигини айтади.

— Жаноб Дюфрейн, кейин Квентин ва рафиқангизни ўлдириш учун жаноб Квентиннинг уйи зинапоясидан кўтарилмадингизми? — деб сўради оқловчи.

— Йўқ, бундай бўлмаганди, — дея жавоб берди Энди. У ярим тунга яқин кайфи тарқай бошлаганини айтди. Кейин чидаб бўлмайдиган бош оғриғи ва ичкиликдан сўнгги қарахтлик аломатларини сезади. У уйга бориб, мириқиб ухлашга ва эрталаб миёни бир жойга қўйиб, хаммасини ўйлаб кўришга аҳд қилади.

— Уйга кетаётган вақтимда миямга яхшиси ўзимни қийнамасдан тинчгина хотиним билан ажралишга ариза берсам, деган фикр келди, — деди Энди. Прокурор жойидан сакраб турди.



– Нима ҳам дердим. Рафикангиз билан ажрашишнинг яхши йўлини топибсиз, шундай эмасми? Сиз у билан 38 калибрли, салфетка билан ўралган револьвер ёрдамида ажрашдингиз, шундайми?

– Йўқ, сэр, бундай бўлмаган, – хотиржам жавоб берди Энди.

– Кейин эса унинг жазманини отиб ташладдингиз.

– Йўқ, сэр.

– Сиз айтмоқчисизки, Квентин биринчи бўлиб ўқ еди.

– Айтмоқчиманки, мен улардан биронтасини ҳам отмадим. Мен икки шиша пиво ичиб, полиция муюлишда топган сигареталарнинг барини чекиб тугатдим. Кейин уйга бориб, ухлашга ётдим.

– Сиз суд хайъатига айтган эдингизки, 24 августдан 10 сентябргача ўз жонингизга қасд қилмоқчи бўлгансиз, шундайми?

– Ҳа, сэр.

– Шунчаликка боргансизки, хатто револьвер сотиб олгансиз.

– Ҳа.

– Менинг назаримда, озми-кўнми, ўз жонига қасд қилувчилар тоифасидан бўлиб кўринмаслигингизга қандай қарайсиз, жаноб Дюфрейн?

– Нима ҳам дердим, – жавоб берди Энди, – сиз эса менга акли ва зехни етарлича ўткир инсон бўлиб туюлмадингиз. Дархақиқат, мен ўз жонимга қасд қилишимга бир баҳя қолганди.



Бу борада сизнинг фикрингиз қандайлиги эса сизнинг ишингиз.

Залда енгил шовқин кўтарилди. Суд хайъати пичирлади.

– Ўша сентябрь тушида тўшпончангиз ёнингиздамиди?

– Йўқ, ахир, мен айтдим-ку...

– Э, ха! – истехзо билан тиржайди прокурор. – Сиз уни дарёга отиб юбордингиз, тўғрими? Роял Риверга. 9 сентябрь кундузида.

– Ха, сэр.

– Котилликдан бир кун олдин.

– Ха, сэр.

– Жуда ишонарли, шундай эмасми?

– Билмадим, сэр, ишонарлими-йўқми. Лекин бу ҳақиқат, тамом-вассалом.

– Лейтенант Минчернинг кўрсатмаларини эшитдингиз, шекилли?

Минчер Энди тўшпончасини ташлаб юборган Понд Роуд кўприги яқинида, Роял Ривер теvarак-атрофида тафтиш ишлари олиб борган гуруҳнинг бошлиғи эди.

– Гарчи улар уч кун кидирув ишлари олиб боришган бўлишса-да, ҳеч нарса топишолмаганини эшитдингиз. Афтидан, бу ҳам ишонарли эшитиляпти, шундайми?

– Эхтимол. Факт шундаки, улар чиндан ҳам тўшпончани излаб топишолмаган, – бамайлихотир жавоб берди Энди. – Лекин мен шуни эътиборга олишни истардимки, Понд Роуд кўприги дарёнинг Ярмут кўрфазига қуйиладиган жойига жуда яқин жойлашган. Оқим анча куч-



ли. Оқим тўппончани кўрфазга окизиб кетган бўлиши мумкин.

— Ва албаттаки, рафиқангиз билан жаноб Квентиннинг қонга беланган таналаридан чиқариб олинган ўқлар билан сизнинг револьверингиз ўртасида ҳеч қандай ўзаро боғлиқлик йўқ. Шундайми, Жаноб Дюфрейн?

— Ҳа, сэр.

— Ва бунга ишонини керакми?

Бу ерда, газеталарда ёзилганидек, Энди бутун суд жараёнида камдан-кам кузатиш мумкин бўлган хиссиётга берилди. Аранг пайкаладиган истехзоли табассум унинг лабларида ўйноқлади.

— Модомики, бу жинойтда айбсиз эканман, сэр, модомики котилликдан бир кун аввал тўппончани дарёга ташлаб юборганим ҳақидаги ҳақиқатни айтган эканман, сэр, тўппончанинг ҳалигача топилмагани менга бутунлай ҳайратланарли туюлмаётти.

Прокурор икки кун давомида Эндига босим ўтказди. У яна ва яна сотувчининг салфетка ҳақидаги кўрсатмаларини қайта ўқийверди. Энди бунга жавобан салфеткаларни қандай сотиб олганини эслолмаслигини, бироқ уларни харид қилмаганига қасам ичолмаслигини айтди.

Чиндан ҳам 1947 йили Энди ва Линда Дюфрейн ҳаёти йирик маблағ билан суғурталанганмиди? Ҳа, шундай эди. Ўшанда хотинининг ўлиmidан сўнг Энди эллик минг долларни қўлга киритиши керак эди, бу ростми? Рост. Бундай ҳолатда у Квентиннинг уйига иккала ошик-маъшукларни ўлдириш мақсадида



борган ва уларни ўлдирган, бу ростми? Йўқ, бундай эмас. Полиция босқинчилик изларини аниқламаган бўлса, унинг ўзи бўлган ходиса хақида нима деб ўйлайди?

– Мен буни билолмайман, сэр, – жавоб берди Энди.

Суд мажлисга кундуз соат бирда кириб кетди. Суд хайъати учу ўттизда чикди. Суд ижро-чиси, улар вақтлироқ чиқишини айтди, лекин хайъат Бентли ресторанида давлат ҳисобидан ажойиб тушликдан ҳузурланиш учун ушланиб қолди. Улар жаноб Дюфрейнни айбдор деб топишди, агар Майнда ўлим жазоси бўлганида борми, Энди илк бойчечаклар бош кўтаришидан аввалроқ бу ёруғ дунёни тарк этган бўларди.

III

Прокурор Эндидан бўлган воқеа хақида нима деб ўйлашини сўради, у эса оғзига толқон солгандай тураверди. Аслида бу борада Энди-нинг ўз мулоҳазалари бор эди ва 1955 йилининг қоронғу кечасида ўша мулоҳазаларни унинг ўзидан эшитдим. Салом-аликдан чин дўстлик муносабатларига ўтишимиз учун бизга етти йил керак бўлди. Бироқ мен ўзимни Эндига тахминан 1960 йилгача яқин инсондек сезмадим. Биз иккаламиз ҳам узоқ муддатга қамалган маҳбус эдик, гарчи камераларимиз бир-биридан хийла нарида бўлса-да, бир йўлакда яшардик.

– Мен бўлиб ўтган воқеа хақида нима деб ўйлардим? – Энди масхараомуз кулимсира-



ди. — Ўша куни мудҳиш омадсизлик хавода сузиб юрарди, деб ўйлайман. Бундай қисқа вақт давомида юз берган кўнгилсизликлар миқдорини ҳисоблаш етти ухлаб тушингга ҳам қирмайди. Бахтсизлик ўша машғум уй атрофида судралиб юрган. Қотилликни содир этган ҳам қандайдир ўткинчи, етти ёт бегона бўлиши мумкин. Эҳтимол, биронта кулфбузардир. Балки, тасодифан ўша ерда пайдо бўлиб қолган телба ёки восвосдир. Ўша савдойи иккаловини ҳам ўлдирган. Бор ган шу. Ўшанинг касрига мен бу ерга тушдим.

Бу ерда бошни котирадиган жумбоқ йўк. Энди Дюфрейн эндиликда бутун умрини ёхуд умрининг талай қисмини иблисининг макони бўлмиш Шоушенкда ўтказишга маҳкум. Карточкангизда «Қотиллик» белгиси турганидан кейин бу ердан озодликка чиқишни ўйлаш туя ҳаммомни орзу қилгани кабидир. Эркинликка чиқиш сув тошни томчилаб майдалашидек имиллайди. Суд хайъатида етти киши ўтиради, бу бошқа турмадагиларга нисбатан икки баробар кўп дегани. Уларнинг юраги тошдан, эс-ҳушини муз қоплаган. Сиз уларни пора бериб сотиб ололмайсиз, лақиллатолмайсиз, кўрkitолмайсиз, раҳмларини келтиролмайсиз. Бу тошдеворлар ичида пул дегани ўз кучини йўкотади. Ҳаммаси бошқача бу ерда.

IV

Кендрикс исмли бир йиғит мендан каттагина миқдорда қарз олиб, тўрт йил давомида



қарзини узганди. У менинг фойдамга хизмат килар, энг маъқул томони — ўзим ололмаган ахборотларни Кендрикс қўлга киритарди. Менинг фаолиятимда қулоқ динг, ҳамма нарсадан вокиф бўлиш лозим.

Кендрикс менга суд хайъати Энди Дюфрейнинг озодликка чиқарилиши учун қўйидаги тартибда овоз беришганини айтганди. 1957 йили еттию ноль Эндига қарши, олтига бир 58 йили, 59-чида еттию ноль ва 60-йилда бешга икки. Кейин нима бўлганини билмайман-у, орадан ўн олти йил ўтгандан сўнг ҳам Энди бешинчи блокнинг 14 камерасида эди. Ўшанда, 1975 йилда Энди эллик етти ёшда эди. Эҳтимол, улар мурувват кўрсатиб, тахминан, 1983 йили Энди озоликка чиқариб юборишармиди. Улар, албатта, сизга эркинликини ҳадя этишиб одамгарчилик юзасидан иш тутишади, лекин калаванинг иккинчи учи ҳам борки, бу ёғини эшитинг. Шервуд Болтон исмли биттасини танирдим. Ўша Шервуд 1945 йилдан 1953 йилгача камерасида қаптар бокқанди. У амнистияга тушгунча қаптар бокди. Шервуд қуш ишкибози бўлмаса-да, шунчаки қаптарга ўрганиб колганди. Қаптарни Жек деб атарди. Суд хайъати қарори бўйича Болтон камокдан чиқарилишидан бир кун бурун унинг ўзи Жекни озодликка қўйиб юборди. Қушча эгасининг қўлларидан «пир» этиб учиб кетди. Шервуд Болтон «кичкинагина бахтиёр оиламиз»ни тарк этганидан бирон ҳафта ўтгач, бир ошнам мени чақириб Шервуд кўпинча айланиб юрадиган сайр майдонининг



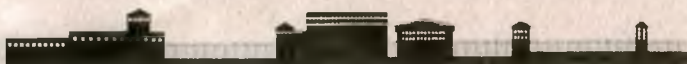
ғарбий бурчагига олиб борди. У ерда чангта беланган бир тутам патлар ётар, патлар орасидан қотиб қолган қуш ўлигини аранг кўриш мумкин эди. Ошнам:

– Бу Жекми? – деб сўради.

Ҳа, бу Жек эди. Бечора қушча очликдан ўлиб қолганди.

Энди билан илк бор тўқнаш келганимизни ҳали-хануз эслайман. Ўша кун ёдимга шунчалик муҳрланиб қолганки, худди кечагина юз бергандек учрашувни майда-чуйдаларигача тасвирлашим мумкин. Ўшанда у Рита Хейвортнинг сўрамаганди. 1948 йилнинг ёзида у умуман бошқа масалада ёнимга келганди.

Менинг хуфёна ишларим сайр майдонида амалга оширилар, шу ерда тил бириктирардим. Ҳовлимиз бошқа турмаларникига нисбатан анча сайхон. Шимолий томони ҳар бир бурчагида минораси бўлган баланд девор. Тиштирноғигача қуrollланган сокчилар минорада ўтирганча дурбинда теварак-атрофни кузатишадди. Бу ерда асосий дарвозалар жойлашган. Турли-туман юкларни олиб чиқишга мўлжалланган хўжалик дарвозалари ҳовлининг жанубий томонида жойлашган. Бу дарвозалар бешта. Ҳафта давомида Шоушенкда иш қайнайди: у ёқдан-бу ёққа тинмай жўнатмалар узатилади, дарвозалар тагида юк машиналари «би-би»лайди. Худудимизда бутун бошли турмага, қолаверса, Китгери госпитали ҳамда Элиот етимхонасига хизмат кўрсатувчи каттакон кирхонамиз бор. Бундан ташқари, улкан гараж бўлиб, унда механик



хизматини ўтовчи махбуслар соқчилар, турма, давлат, муниципалитет машиналарини созлаб, тузатишади... ва албатта суд хайъати аъзолари ҳам бизнинг хизматимиздан фойдаланмай қолишмайди.

Ховлининг ғарбий тарафидаги кичкина ойналар панжараланган. Бешинчи блок шу деворнинг нариги томонида. Маъмурият ҳамда лазарет шаркий тарафда. Аксарият турмалар махбусларга лик тўла бўлса-да, Шоушенкда улар кўп эмас. 1948 йили қамокхонанинг учдан икки қисми базўр тўлди. Аммо-лекин исталган вақтда сайр майдонида футбол ёки бейсбол ўйнаётган, шунчаки айланиб юрган, бир-бири билан чакаги тинмай валаклашаётган, ўз ишларини муҳокама қилаётган саксонтадан юзтагача махбусларни кўришингиз мумкин. Якшанба кунлари майдон янада гавжум бўлади, агар минораларда қўр тўкиб турган «шавкатли» йигитлар ва аёлларнинг йўқлиги ҳисобга олинмаса, буларнинг бари шаҳар ташқарисидаги боғ сайрини эслатади.

Энди илк бор ёнимга айнан якшанба кунини келди. Кўпинча мен билан иш битирадиган Элмор Эрмитаж иккаловимиз гапни бир ерга қўйишимиз биланок Энди келиб қолди. Албатта, унинг кимлигини билиб бўлгандим. У ўзига қуруқ олифта ва совуқкон деган ном орттириб олганди. Мен хатто, оддий бандаларникидан кўра ўзининг нажасидан хушбўйроқ хид таралишига Эндининг ишончи комил экан, деган иборани ҳам эшитиб улгурдим. Тағин айтиш-



ларича, бу ерда ҳеч нарса унинг тамойиллари-га тўғри келмас экан. Буни тасдиқловчилардан бири бағтол Богс Даймонд (агар жонингиздан умидингиз бўлса, унинг кўзига кўринманг) эди. Энди ҳақида миш-мишлар болалаб кетганди, лекин мен киши ҳақида ўзим маълум бир фикр ҳосил қилмагунимча беҳуда гап-сўзларга қулоқ ошишни ёқтирмайман.

– Хайрли кун, – деди у, – мен Энди Дюфрейнман.

Қўлини чўзди, мен сўрашдим. У дилкаш кўриниш учун вақтини ҳавога учирадиган киши-га ўхшамасди. Дарҳақиқат, у дарҳол мақсадга ўтди.

– Эшитишимга қараганда, сиз у-бу нарса-ларни топиб бероладиган одам экансиз.

Каминаи камтариндан иш унишини тасдиқладим.

– Буни қандай амалга оширасиз? – тўғридан тўғри сўради Энди.

– Баъзида буюмлар ўзидан ўзи қўлимга ту-шиб қолади. Буни тушуштириш қийин. Балки, ҳамма гап ирландлигимдадир.

У билинар-билинемас кулиб қўйди.

– Менга геология болғачасини топиб бери-шингизни илтимос қиламан.

– Буниси нима бало бўлди? Умуман, бу нарса сизга нимага керак?

Энди бироз хайрон бўлиб, қошини хиёл кўтарди.

– Нахот буюртмачи истегининг важ-сабаблари бизнесингизнинг бир қисми бўлса?



Мана шу ерда уни нима учун олифта дейишларини тушундим, бунақанги савол берувчи одам калондимоғ, олифта «шараф»ига муносиблигига ажабланмаса ҳам бўлади. Унинг саволида дурустгина пичингни сездим ва вазиятни тушунтирдим.

– Биласизми, агар тиш чўткасига буюртма берсангиз, сабабини суриштирмай, иш битираман. Шунчаки, нархни айтаман. Нега десангиз, тиш чўткаси окибати ўлимга олиб борувчи буюмлар сирасига кирмайди.

– Ўлимга олиб борувчи буюмларни жинингиз суймайдими дейман?

– Шундай.

Эски, титиғи чиқиб кетган бейсбол тўпи биз томонга учиб келди. Энди оркасига бурилиб, кафтларининг равон ҳаракатлари ила тўпни келган томонига отди. Унинг ҳаракатлари қойилмақом, аниқ, тез, нафосатли эди. Нақ Френк Мелзоннинг ўзи бунга ҳасад қилса арзийди. Қўпчилик ўз ишлари ила машғул бўлгани холда кўз кири билан бизга қарашарди. Минорадаги азаматлар ҳам бизни қизиқини билан кузатишаётгандиров. Ҳар бир турмада махбуслар орасида катта обрўга эга бир нечта киши бўлади. Айтайлик, кичикрок қамоқхоналарда тўрт-бешта, каттароғида йигирма-ўттизтача. Шоушенкда шулардан бири камина эди ва кўп нарсани менинг фикримга боғлиқ эди. Энди ҳақида билдирадиган фикрим унинг кейинги ҳаётига таъсир этмай қўймасди. Энди буни биларди,



аммо у товонимни яламади. Шунинг учун ҳам, уни хурмат қила бошладим.

– Ҳа, яхши, бу болғача қанақа эканлигини ва нима учун кераклигини тушунтириб бераман сизга. Геология болғачаси тахминан мана бундай ўлчамга эга, – Энди қўлларини ёзиб кўрсатди, шунда мен унинг бир текис олинган, яхши парваришланган тирноқларига эътибор қаратдим. – Бу матоҳ сал-пал чўкичга ўхшайди, бир томони ўткир, бир томони япаски. Мен тошларни яхши кўраман, шунинг учун сизга буюртма беряпман.

– Тошлар... – дея такрорладим унинг сўзини. Энди менга боқиб, кулимсиради.

– Бу ёкка келинг-чи.

Мен унга эргашдим. Биз ёш боладай чўккаладик.

Энди бир ховуч тупроқ олиб, кафтида увалади. Чанг ва қум унинг ошпоқ қўлларидан тўкилди. Кафтида бир неча ялтироқ, яналоқ тошчалар қолди. Тошчалардан бири кварц эди, то Энди уни яхшилаб тозаламагунча менда кизикиш уйғотмади. Ана энди тошча шишадай ялтирарди. Энди тошни менга ирғитди. Мен уни тутиб: «Кварц-ку», дедим.

– Албата, кварц, – дея бош ирғади Энди, – мана, яна қаранг. Слюда. Сланец. Гранит. Бу ерда оҳактошлар қатлами бўлган, ахир, бизнинг машҳур ҳовлимиз тепалик устига ўйиб қурилган. Мана шунинг учун ҳам, бу ердан тошларни қийналмай топиш мумкин. – У



тошларни ирғитиб, қўлини коқиб тозалади. — Мен тошларга ишқибозман. Аникроғи, бу ерга тушмасимдан илгари шинаванда эдим. Шунга карамай, бу ерда ҳам озми-кўнми ўз кизиқишим билан шуғулланмоқчиман.

— Сайр майдонида якшанба кунги экспедиция деиғ?

Бу ғоя, албатта, бемаъни эди. Лекин мана шу кичкина кварц бўлағи қалбимни алланечук ларзага солди. Нима учунлигини тушунтириб беролмайман. Хали ҳеч кимнинг хаёлига бу ерда бунақанги иш билан шуғулланиш келмаганди. Бу тошча, афтидан, менга бизни ташқи олам, озодлик билан боғлаб турувчи ришта бўлиб туюлганди.

— Хар холда, йўқдан кўра... — деди Энди.

— Бу болғача бир кун келиб битта-яримтасининг бошини ёрмаслиғига ишонсам бўладими?

— Бу ерда душманларим йўқ, — деди мулоҳимлик билан Энди.

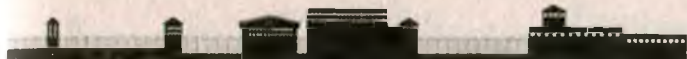
— Йўқми? — «пик» этиб кулиб юбордим. — Шошмай туринг, хали топилади ҳам.

— Жанжал чикқан тақдирда ҳам болғачасиз эплайман.

— Каердан билиб ўтирибман, балки сиз кочишни режалаштираётгандирсиз? Девор тешмоқчидирсиз?

Энди кулиб қўйди. Уч хафтадан сўнғ болғачани кўриб ҳаммасини тушундим.

— Биронтаси бу болғачани кўрса, тортиб олишидан хабардорсиз, деб умид киламан. Агар қўлингизда чой қошиқни кўришса ҳам юлқиб



олишади. Ўзи нима қилмоқчисиз? Ҳовлида ба-
майлихотир ўтирволиб тош йўнасишми?

— О, ишонаверинг, бундай қилмоқчи эмас-
ман. Бошқа биронта яхшироқ нарсa ўйлаб то-
паман.

Мен бош силкидим. Нафсиламбрини айт-
ганда, бу ёғи мени қизиқтирмайди. Мен бу-
юртмачига молни етказиб бераман, кейин нима
қилади, менинг неча пуллик ишим бор?!

— Бу матоҳ қанча туриши мумкин? —
қизиксиндим. Менга унинг совук, оғир-вазмин
ва андак кинояли мулокот услуби ёқа бошла-
ганди. Агар сиз ҳам мен каби иблисининг на-
фаси теккан бу овлоқ жойда умрингизни чи-
ритганингизда эди, бакир-чакир қилиб чарча-
майдиган, қачон қарама, ҳақоратли сўзларини
ўтказишга интиладиган серғалва кишилардан
кўнгиш қанчалик зада бўлишини тушунар-
дингиз. Ҳақки рост, Энди дарров кўнглимга
ўтирганди.

— Саккиз доллар, — жавоб берди у. — Лекин
англашимча, сиз зарарига иш қилмайсиз?

— Одатда молнинг нархига ўн фоиз қў-
шимчаси билан оламан. Бирок гап бундай тур-
даги буюмлар устида кетаётган экан — гарчи
улар хавфли бўлмаса-да, турма бошлиқларига
шундай туюлиши мумкин — нархни кўтараман.
Тўғриси айтсам, елдирак ва винтлар мойла-
ниб, айланиб туриши учун ўзим ҳам баъзи би-
ровларга пора беришимга тўғри келади... Ҳўп,
айтайлик, ўн доллар.

— Келишдик.



Мен унга яна нима деркин деб кизикиб тиклдим.

– Хўш, ақчангиз етадими?

– Бўлмасам-чи, – деди Энди елка қисиб.

Талай фурсат ўтиб анчагина жамғармаси борлигини билдим. Чамаси беш юз доллари бор экан. Пулларни ўзи билан олиб ўтибди. Албатта, турма остонасига қадам қўяркансиз, сизни сочингизнинг учидан то товонингизгача текширишади ва хотирингиз жам бўлаверсинки, қўлларига илинган нарсани олиб қўйишади. Лекин Эндига ўхшаган тажрибали одам фахм-фаросати билан уларни бошлаб чув туширади. Бунинг минг хил йўли бор.

– Жуда соз, – дедим, – мабодо қўлга тушиб қолган тақдирингизда нима қилишни биласиз, деган умиддаман.

– Ха, шубҳасиз, – деди Энди. Унинг кўк кўзларидаги лип этиб учиб ўтган порлашдан нимани назарда тутаётганимни англаганини тушундим.

– Агар сизни тутиб олишса, болғачани топиб олдим, дейсиз. Икки-уч ҳафта бир кишилик камерада ўтириб чиқасиз... ва сўзсизки, ўйинчоғингизни қўлдан бой берасиз, карточкангизга тамға тушади. Исмимни томоғингизга пичок тирашса ҳам сотмаслигингиз даркор. Топиб олгансиз, гап тамом, вассалом. Башарти мени сотиб қўйсангиз, қайтиб ҳамкорлик қилмаймиз. Хеч канақасига. Вискидан ҳам, шоколаддан ҳам умидингизни узаверинг. Бундан ташқари, йигитларимдан хулқ-атвор қондаларини сизга дўнда қилиб тушунтириб қўйишларини сўрайман. Мен



зулм тарафдори эмасман, тўғри тушунинг, нимадир қилиб ҳимояланишимга тўғри келади, йўкса бизнесим яхшиликка олиб бормайди. Менимча, бу тўғри йўл.

– Ҳа, гапингизга қўшиламан. Хавотирланманг.

– Хавотирланиш менинг луғатимга ёт. Бундай жойда хавотирланиш аҳмоқларнинг иши.

У бош ирғаб, ўз йўлида давом этди. Уч кундан сўнг кирхонада тушликка танаффус эълон қилинганда Энди бир оғиз сўз қотмай, ҳатто қарамай ёнгинамдан ўтиб кетди. Фақат кетаётиб қартабоз кўзбойлоғич сингари қўлимга пул тутказди. Бунақанги вазиятларда ўзини тута билишнинг ҳадисини олганини қаранг! Болғачани аллақачон топиб қўйгандим. Болғача кун бўйи камерамда ётарди, шакли ҳам, ўлчами ҳам Энди тасвирлаганидек бир қариш. Шубҳасиз, бу асбоб билан қочишни амалга ошириш ҳақида ўйлашнинг ўзи бемаънилик. Бунга камида олти юз йил кетадиёв. Шундай бўлса-да, мен ҳамон иккиланардим. Мабодо болғачанинг учли тарафи битта-ярим-тасининг бошига тушса борми, у ҳолда боякиш ҳеч қачон «сўлим» ҳовлимизга чиқолмайди... Узунқулоқ гапларга қараганда, Энди «опасингилар» билан ёйжиллашаётган эмиш, зора болғача ўшаларга аталмаган бўлса.

Кутганларим тўғри бўлиб чиқди. Эртасига тонг сахарда уйқудан туришга йигирма дақиқа қолганда болғачани бешинчи блок йўлагини супуриб-сидирувчи Эрнининг чўнтагига солиб



қўйдим — бу ажойиб йигит камоқхонани 1956 йилда тарк этди.

Энди бир оғиз сўз айтмай болғачани олди. Шундан кейин ўн тўққиз йил давомида болғачани кўрмадим ва бу асбоб ёрдамида Энди бирон-бир қинғир иш қилганини эшитмадим.

Кейинги якшанбада Энди майдонда ёнимга келди. Кўриниши хавас қилгулик эмасди. Пастки лаблари шишиб, ёрилган, ўнг кўзининг атрофи кўкарган, аранг очилиб турибди, ёноклари шилинган. У хали ҳам «опа-сингиллар» билан жанг олиб борарди, аммо бу ҳақда миқ этмасди.

— Асбоб учун ташаккур, — деди-ю, нари кетди.

Мен ўйчанлик билан унга тикилиб қолдим. У беш-олти кадам юриб, тўхтаб, эгилди-да, ердан кичкина тошча олди. Кейин артиб-не-тиб, синчиклаб текширди. Турма кийимларида чўнтак деган нарсаси бўлмайдди. Лекин каловини топсанг, қор ёғади. Тошча Эндининг енгиди ёйиб бўлди ва у йўлида давом этди... Мен унга тан берардим. Муаммоларидан зорланиш ўрнига у яшашда давом этар, ҳаётини имкон қадар қизиқарли ва кўнгилли ўтказишга тирнашарди. Атрофимиздаги минглаб одамлар, жумладан, ташкаридагилар ҳам бундайин жасоратли эмаслар. Яна шуни пайқадимки, кечаги низо оқибатлари ҳуснини бузиб турган бўлса-да, тирноклари аъло даражада парваришланган ва тозаланганди.



Кейинги олти ой ичида мен уни камдан-кам кўрдим — бу вақт давомида у кўпинча карцерда¹ ўтириб чиқди.

V

Энди, «опа-сингиллар»га бир оғиз тўхталиб ўтсам. Қолган турмаларда бу бағтоллари бошқача ном билан аташади. «Қотиллик кироличалари» атамаси кейинроқ урфга кирди. Аммо улар Шоушенкда хамиша «опа-сингиллар» деб номланиб келинган. Гапнинг ўғил боласини айтганда, бунда алоҳида бирор-бир тафовутни кўрмайман. Бу хайвонларни қандай аташнинг нима фарқи бор, шу билан осмон узилиб, ерга тушармиди?!

Бизнинг давримизда турмада бузукилик авж олгани ҳеч кимга сир эмас. Бунинг хайрон қоладиган томони йўқ. Қисқасини айтганда, каминанинг фикрини билмоқчи бўлсангиз, эркакларнинг бузуклик майли уларнинг миёларига қўйилган бўлади.

Қолаверса, ёш, келишган, эҳтиётсиз эркаклар ҳам бор — уларга биринчи кундаёқ тажовуз қилишади. Аксар ҳолларда улар ожиза ролида бўлишади.

«Опа-сингиллар» турмадагилар учун махбус-зўравонлар ҳисобланишади. Улар зўравонлик, қотиллик каби оғир жиноят содир этиб, узок муддатга камокка тушинган. Одатда уларнинг

¹ Карцер — бир кишилик қоронғи камера.



қурбонлари она сути оғзидан кетмаган, ожиз, тажрибасиз йигитлар бўлади... Ёки Энди сингари ташки қиёфасидангина ожиз кўринувчилар. Хаммом, кирхона биноти ортидаги орқа ховли, гоҳида лазарет зўравонларнинг ов макони ҳисобланади. Зўрлаш ҳолатлари бир неча бор шкафга ўхшаш кичкина, тор кирхонада омиборхона ёки қўшимча хона вазифасини ўтовчи хужраларда содир бўлади...

Энди Шоушенкка келганининг биринчи куниданок «опа-сингиллар»нинг диққат марказига тушди. Менимча, бу одамнинг саришга кўриниши, истарали қиёфаси, мутлақо хотиржамлиги уларнинг эътиборларини тортди. Агар мен сизларга чўпчак айтаётган бўлганимда, Энди анчагача разиллар билан мардонавор кураш олиб борди ва баттолларнинг муддаолари ҳосил бўлмади, дея эртагимни давом эттирдим. Шундай дейишни истайман-у, лекин бунга тилим бормади. Турма — яхши жой эмас.

Шоушенкка келганининг тўртинчи кун Эндига биринчи марта хаммомда ташланиб кўришди. Бу бор-йўғи мушук-сичкон ўйини эди, холос. Шоқоллар ўлжаларини тутмасдан аввал қурбоннинг ҳимоясизлигига ишонч ҳосил қилиш учун унинг атрофида узок ўралашишди.

Энди кескин ўгирилиб, «опа-сингиллар» сафидаги Богс Даймонд деган девкоматнинг лабини бир мушт билан ёрди. Соқчи муштлашув чуқурлашиб кетмасидан олдин уларни ажратиб қўйди. Аммо Богс Эндини қўлга туширишга ваъда берди ва ўз сўзида турди.



Бу ҳолат кирхона биноси ортида иккинчи марта юз берди. Ўтган йиллар давомида бу чанг босган, тор ховлида нималар бўлмаган дейсиз?! Сокчилар хаммасидан хабардор бўлсалар-да, воқеаларни ўз йўсинида оқишга ташлаб қўйишарди. У ер тор, хамма ёқда кир ювиш кукуни, кўринишидан тузга ўхшаш, лекин қўлингиз хўл бўлса, кислота каби кўйдиргувчи «Хекслайт» катализаторларининг қутилари сочилиб ётарди. Ҳатто сокчилар ҳам бу жойга боришни ўзларига эп кўришмасди. Шунини айтиб ўтиш керакки, янги сокчилар ишга кираётганда тажрибали сокчилар, биринчи галда хар қандай ҳолатда ҳам маҳбуслар ўраб олиши мумкин бўлган жойга бориб қолмасликни уларнинг қўлоғига қўйишарди.

Ўша куни Богс кирхонада кўринмади. Аммо 1922 йилдан буён кирхона ишчиларини бошқариб келган уста Хенлей Бакснинг кейинроқ айтишича, кирхонада Богснинг тўртта ҳамтовови ҳам бўлган. Энди эшикка тиралиб туриб, агар зуғум ўтказувчилар жойларидан бир қадам жилса, қўлидаги «Хекслайт»ни кўзларига сочиб юборишга қасам ичди. Минг афсуслар бўлсинки, ўша куни омад унга кулиб боқмади: Энди полда ётган оқартирувчи кукун целлофанини босиб олиб сирпаниб кетди ва йиқилди. Тўртталови ҳам «ўлжа»га ташланишди.

Бу турдаги ходисалар Эндини эсанкиратиб қўяди, бироқ узокка чўзилмайди. Бунини ўз ҳаётий тажрибамдан келиб чиқиб айтяпман. Бундай фожиа рўй бермаслигини ич-ичимдан



хоҳлардим... Сизга айтишга арзигулик зиён-захмат етказишмади. Лекин нима бўлганда ҳам, ғайриинсоний равишда хамиятнингизга тегишса, сўнг сиз бу иснодни қандай кўтариб юриш йўлини излашингиз даркор.

Энди ўша кунлар даҳшатини ёлғиз ўзи енгиб ўтди. У шундай қарорга келди, аниқроғи, унинг олдида иккита йўл бор эди — «она-сингиллар»га бўйин эгини ёки курашни давом эттириш.

У курашни танлади. Богс ва унинг бир жуфт югурдаклари ўша нохуш воқеадан бир ҳафта ўтиб Эндининг қаршисида пайдо бўлишганда, у ўйлаб ўтирмасдан Рустер Макбрайд деган нусханинг бурнига айлантириб мушт туширди. Йирик жағ ва тор пешонали бу фермер ўғай қизини ўлардай қилиб дўппослагани учун қамокка тушганди. Одамларнинг бахтига у Шоушенкдан чиқмасданок асфаласофилинга равона бўлди.

Учалови бирданига Эндига ташланишди. Рустер ва яна бир нусха, чамамда, бу Пит Вернее, аммо аниқ ўша эди, деёлмайман, Эндини тиз чўктиришди. Богс Даймонд унинг рўпарасига келди. Қўлида садаф дастанинг иккала томонига ўзининг исми ўйиб ёзилган устара.

— Менга қара, тирранча. Сен бизга ҳузур бахш этишдан бош тортмайсан, деб ўйлайман. Устига устак, жаноб Рустернинг бурнини синдирдинг. Бунинг бадалини тўлашинг керак. — Богс анқов болага оддий нарсани тушунтиргандай сўз қотди, — сен мени тушунмадинг. Агар



ортикча ҳаракат қиладиган бўлсанг, ўша заҳоти манави тигнинг таъмини татиб кўрасан. Энди етиб бордимиз?

У Богсга назар ташлади, билинар-билинемас масҳараомуз кулимсиради.

Богс Эндини ўз ҳолига қўйди, қирк саккизинчи йилнинг ўша февраль окшомида ҳеч нарса содир бўлмади. Ҳатто Рустер Макбрайд ҳам бунга журъат этмади. Хуллас, ўша кунни учалови Эндини аёвсиз калтаклашди ва қарцерга тушишди. Энди ва Рустер кейинроқ лазаретга ётқизилди.

Бу «азаматлар» кейин яна неча марта Эндига ёпишишди, бу ёғи менга қоронғу. Макбрайд тез орада шаштидан тушди: синган бурни туфайли бундай турдаги кўнгил очишлардан ўзини олиб қочадиган бўлди. Ёзда Богс Даймонд ҳам хиралигини ташлади.

Богс билан боғлиқ ғалати ходиса рўй берди. Июль тоғларидан бирида текширув пайтида Богс Даймонд кўринмади. У ўз камерасида чадажон ҳолда топишди. Нима бўлганини, ким уни ўлакка қилиб ургани-ю, ким унинг камерасига кирганини айтмади, шундай бўлса-да, барчаси менга кундай равшан эди. Чунки яхшигина муллажиринг эвазига соқчи позир сиз учун ҳар қандай хизматни бажо келтиришга ҳозир. Фақат қурол сотмайди. Мўмай пул сира сўралмасди, қолаверса, ҳозир нарх-навонинг ҳам чўғи паст. Ўша кунлари турманинг ҳар бир бурчини назорат остига олувчи ҳеч қандай электрон тизим-у, яширин телекамералар мав-



жуд эмасди. Ўшанда, минг тўққиз юз қирк саккизинчи йили блокнинг барча камералари қалитига эга соқчи бир киши тугул бир неча кишининг камерасига кириб чиқа оларди. Ҳатто Богснинг камерасига ҳам.

Бундай хизмат ақчага чақилади. Албатта, турма деворлари ортидаги дунё стандартига кўра нарх-наво баланд эмасди. Бу ерда қўлингиздаги доллар эркинликдаги каби қийматга эга. Менинг хомчўтим бўйича Богсни тавбасига таян-тириш учун кўп пул кетмасди — блок камера эшикларини очиш учун эллик доллар ҳамда йўлакчадаги ҳар бир соқчи учун икки-уч доллардан.

Бу ишни Энди Дюфрейн қилди, деб оёқ тираб туриб олмайман, лекин шуни биламанки, у ўзи билан беш юз долларни олиб келган. Қолаверса, у илгари банкир бўлган. Бу одам пулни катта қудратга айлантира оладиганлар тоифасидан эди. Богснинг бошига итнинг қуни солингандан сўнг — учта қовурғаси синган, кўзининг таги кўқарган, бел суяги синиб жойидан қўзғалган, чоти ҳам керилганга ўхшарди — Эндини тинч қўйишди. Айтиш керакки, Богс ҳаммани ўз холига қўйди. У кўп ақилласа-да, умуман тишламайдиган, туллаган лайчага ўхшаб қолганди. Шундай қилиб, у «нозикойимчалар» гуруҳига қўшилди.

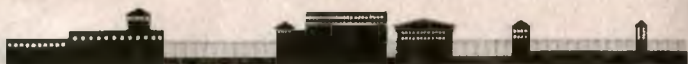


VI

Башарти Энди эҳтиёт чораларини кўрмаганда, уни ўлдириб қўйиши тайин бўлган Богс Даймонднинг шилкимликлари ана шу тарзда яқун топди. Ҳозиргача Даймонд билан бўлган спектаклни айнан Энди уюштирган деб ўйлайман. «Опа-сингиллар» эпопеяси бу билан ниҳояланмади, шунчаки шиддати босилди. Шоколлар кучсиз ўлжани излашади, Энди Дюфрейн эса бу ролга мос эмаслигини кўрсатиб қўйди. Атрофда бошқа ожиз ўлжалар тикилиб ётарди, гарчи «опа-сингиллар» анча вақтгача Эндини батамом тинч қўйишмаган эса-да, алалоқибат унга бўлган кизикишлари сусайди.

У ҳамиша шоколлар билан олишиб келди. Уларга бир мартагина жангсиз таслим бўлсангиз, тамом, кейинги сафар қамоли ишонч билан ташланишади. Уларга тизгинини бериб қўйиш ярамайди. Энди юзида кашка билан кўринаверди, иккита бармоғининг синиши ҳам «опа-сингиллар» билан бўлган муҳорабанинг белгиси эди. 1949 йили бу йиғит қирхонада уни металл труба билан сийлашгандан сўнг лазаретда оёқни осмондан қилиб ётди. У ҳар доим бор кучи билан олишар, оқибатда қарцерда кун санарди. Лекин фикри ожизимча, хатто одамлар орасида ҳам ёлғизликка қўниқиб қолган Энди учун бир кишилик зиндон ваҳима эмасди.

«Опа-сингиллар» билан жанг 1950 йилгача гоҳ сусайиб, гоҳ аланга олиб давом этиб турди.



Ўша йилга келибгина узил-кесил якунланди. Бу ҳақдаги ҳикоямиз ҳали олдинда.

1948 йил куз тоғларидан бирида Энди сайр майдонида мени қарши олиб, унга бир дўжна¹ сайқалловчи болишчаларни топиб беришимни сўради.

— Бу яна нима матоҳ бўлди? — дея қизиксиндим.

У болишчалар тошларга ишлов бериш учун кераклигини тушунтирди. Сайқалловчи болишчалар зичлаб тўлдирилган, салфетка ўлчамида, икки тарафи юпка ва дағал бўлар экан. Юпқалиги майда-майда доначали сайқалловчи қоғозни, дағаллиги эса саноат жилвир қумқайроғини эслатарди.

Хафга охирида бир вақтлар болғача сотиб олинган дўкондан Эндининг буюртмасини харид қилдик. Бу сафар Эндидан ўзимнинг ўн фоиш улушимнигина олдим, ортиқча бир мирисига ҳам кўз олайтирмадим. Бу бикки, дағал мато бўлакчасида ҳеч қанақанги хавфни кўрмадим. Шунчаки, сайқалловчи болишчалар.

VII

Беш ойдан сўнг Энди мендан Рита Хейвортни сўради. Бу ҳақда кинозалда гаплашиб олдик. Ҳозир махбуслар учун сеанс ҳафтасига бир ёки икки марта қўйилади, ўша пайтла-

¹ *Дужна* — дюжина, яъни ўн икки дона.



ри эса ойда бир марта кино кўрардик, холос. Биз кўрадиган фильмлар ҳам унча-мунча эмас, юкори савиядаги одоб-ахлоқ доирасида бўларди. Хар бир сеансдан сўнг залдан хушахлоқ бўлиб чиқишимиз лозим эди. Биз ичиш қанчалик зарарли эканлиги хақидаги фильмни томоша қилардик. Ўриндикларга бамайлихотир ўтирволиб, киссадан хисса чиқарардик.

Энди менга яқинроқ ўтирди, сеанснинг ўрталарига келиб янаям яқинроқ сурилиб, қулоғимга шивирлаб, «Рита Хейвортни топиб бера оласанми-йўқми», деб сўради. Тўғриси айтсам, у мени танг қолдирди. Одатда хотиржам, совуққон ва сипо юрадиган Энди бугун хижолатпазликдан ўнғайсизланар, андак парижон кўринарди.

– Топиб бераман, – дедим, – ҳаммаси о'кей бўлади, хотиржам бўл. Каттасими ёки кичкинасими?

Ўша пайтларда Рита менинг энг яхши кўрган суратим эди (бир неча йилдан сўнг Бетти Грейбл севимли юлдузимга айланди) ва сурат икки хил талқинда сотиларди. Кичкинасини бир долларга сотиб олишингиз мумкин. Икки ярим долларга тўрт фут ўлчамдагиси сотилади.

– Каттаси, – дея жавоб берди менга қарамасдан. У акасининг таклифномаси билан клубда бўлиб ўтаётган кечага киришга тиришаётган болакай сингари кизариб-бўзарарди. – Чиндан ҳам бу қўлингдан келадими?



– Қўлимдан келади, ичингги ит тирнамасин. Нима ган ўзи? Ўрмонда ким харом қотибди?

Бутун зал гувиллаб, қарсақ чалиб, полни гурсиллатишди. Экранда фильмининг кульминацион нуқтаси кетаётганди.

– Неча кунда қўлимга тегади?

– Нарӣ борса, бир ҳафтада.

– Маъкул, – у ҳамон ҳижолатпазлигини аранг яширарди. – Қанчага тушади менга?

Бир чақа ҳам қўшмасдан нарҳини айтдим. Ритани икки баравар нарҳга пуллашим мумкин эди, устига устак, Энди бадавлат харидорларимдан бири эди. Лекин у яхши одам. Рустер ва Богс билан бўлган низолар пайтида Энди ўзим етказиб берган болғачани «опасингиллар»дан биронтасининг бошига тушириб қолишдан қачонгача тийилиб юраркин, деган савол ич-этимни кемирарди.

Суратлар бизнесимнинг салмоқдор қисми, энг кўп талаб қилинадиган нарсалар рўйхатида спиртли ичимлик ва тамакидан кейин, нашадан олдин жой олган. Олтмишинчи йилларда қутловхатлар савдоси гуллаб-яшнади, ҳамма Жимми Хендрикс, Боб Дилан ва шу кабиларнинг плакатларига эга бўлишни исташарди. Шундай бўлса-да, кўпроқ кизларнинг суратларига талаб катта бўлар, бир сарвиқоматнинг ўрнини эси оғдирадиган бошқа лобар эгалларди.

Орадан бир неча кун ўтиб кирхона хайдовчиси менга олтмишга яқин қутловхатларни келтириб берди. Аксарига Рита Хейвортнинг



сурати туширилганди. Эҳтимол, сиз бу фото-суратни яхши эсларсиз. Сурат майда-чуйда икир-чикирларигача ҳали-ҳануз кўз ўнгимда. Рита чўмилиш кийимида, бир қўлини бошига қўйганча кўзлари ярим юмук ҳолда, эҳтиросли дудокларида енгил табассум ўйнайди.

Хотирингиз жам бўлаверсинки, турма маъмуриятининг қора бозор мавжудлигидан хабари бор эди. Шубҳасиз, ҳамма биларди. Мен ўз бизнесимни қанчалик билсам, раҳбарият ҳам шунчалик турманинг «супермаркет»и эканлигидан вокиф эди. Улар менинг ишларимга кўз юмишди, чунки билишардики, турма — катта қозон ва буғ чиқариб туриш учун қопқоқни ахён-ахёнда очик қолдириш керак. Баъзан қаттиққўлликларини кўрсатиб қўйиш мақсадида тингув ўтказишар, оқибатда бир кишилик камерада ўз хаёлларим билан қолардим. Бироқ қутловхатлардек ҳеч бир зарарсиз буюмларни биров даҳшатли санамасди. Бошқаларни ҳам яшашга қўйиб, ўз йўлингдан қолма. Агар бирон-тасининг камерасидан, айтайлик, Рита Хейворт топилса, сурат махбуснинг қўлига ташқаридан жўнатма бўлиб келган, деб ҳисобланарди. Табиийки, қариндош-уруғ ва ёру дўстларнинг жўнатмалари синчиклаб текширилади, аммо ким ҳам Рита Хейворт, Эйва Гарднер ёки суратдаги бошқа бирон бир соҳибжамолни деб қайта текширув ўтказиб, ваҳима кўтаради, дейсиз? Агар сиз пазанда бўлсангиз, қозондан буғ чиқаришнинг энг мақбул усулини биласиз. Тинчгина яша ва бошқаларни ҳам яшашга қўй,



йўкса кекирдагингдан иккинчи оғизни очиб қўядиганлар топилади. Муросан мадора йўлини танлашга тўғри келади.

Қутловхатни менинг олтинчи камерамдан Энди «қўним топган» тўртинчи камерага етказиб беришни яна Эрнига ишониб топширдим. Ўша захотиёк Эрнн банкирнинг хуснихати битилган бир сўздан иборат мактубчани менга берди: «Ташаккур». Сал ўтиб, бизни эрталабки текширувга чиқаришганда кўз қирим билан Эндининг камерасига назар солдим ва унинг каравоти тепасида осиелик турган Ритани кўрдим. Энди узок уйқусиз турма тунларининг ним қоронғисида Ритани томоша қилиб бахра олиши мумкин эди. Ҳозир эса қуёш нурларида соҳибжамолнинг оразига қора чизиклар тушиб турарди. Бу чанг босган дарча панжарасидан тушаётган соя эди.

VIII

Ана энди эса 1950 йил май ойининг ўрталарида, аниқроғи, Энди «опа-сингиллар» устидан галаба қозонганидан сўнг нима бўлганини хикоя қилиб бераман. Шундан кейин у бошқа ишга ўтди: кирхонадан кутубхонага жойлаштирилди.

Аллақачон пайқаган бўлсангиз керак, айтётганларимнинг кўпи миш-миш ва ёлғон-яшиқдан иборат. Кимдир кўрган ва кимгадир айтган, оғиздан оғизга ўтиб менгача етиб келган, мен эса эшитганларимни сизларга сўйлаб



бермоқдаман. Нима ҳам қила олардим, воқеалар ривожидан бохабар бўлишни истаганингдан кейин турли манбаларга, шу жумладан, текшириб кўрилмаганларига-да ишонишга тўғри келади. Шунчаки, ботмон-ботмон ёлғондан зиғирча ҳақиқатни кавлаб ола билиш лозим. Балки сизга оддий эр йигитдан кўра афсонавий қахрамон сийратининг таърифу тавсифини келтираётгандек туюларман. Биздек узок муддатга авахтага ташланган махбуслар учун нафакат Энди хақидаги хикояларда, балки унинг шахсиятида ҳам аллақандай афсонавий нимадир, ушлаб бўлмас сеҳру жодунинг муаттариси бор эди. Эндининг Богс Даймонддек юҳо билан жанг олиб бориши-ю, қай тарзда янги ишга ўтгани хақида сўйлаганларимнинг бари мана шу афсонанинг бир қисмидир... фақат бир жиҳати бундан мустасно: сўнгги воқеага шахсан ўзим гувоҳ бўлдим ва волидан мухтарамамнинг номи ила оит ичиб айтаманки, ҳозир сўзлаб берадиган хикоям чин ҳақиқат. Тушунаман, котилнинг қасами катта аҳамиятга эга бўлиши эҳтимолдан анча узок, лекин сиз менга ишонаверинг.

Бу пайтга келиб Энди билан анча-мунча қалинлашиб қолгандим. Йигит менга ҳурмат билан қарар, мен билан ошначилик қилишга иштиёқманд эди. Мен ҳам, аввалбошда айтганимдек, уни кадрлай бошлагандим. Дарвоқе, бир нарсани айтиш ёдимдан кўтарилибди. Рита Хейвортни келтириб берганимдан сўнг орадан беш ҳафта ўтди, кундалик югур-югурлар билан



овора бўлиб буни унутиб юбордим. Бир кун окшом маҳали Эрни менга қутича олиб келди.

— Дюфрейндан, — деди-ю, ғойиб бўлди.

Қутичанинг ичида нима борлиги хақидаги сўрок ичимни ўлгудай қиздира бошлади. Шоша-пиша қутини очдим. Шунда ичидан...

Анчагача кўзимни узолмай ўтирган жойимга михланиб қолдим. Шунчаки қараб тўймасдим. Бу тошчалар шу қадар ажабтовур эдики, қўл теккизишга ботинолмасдим. Не бўлган тақдирда ҳам бу бевафо дунёда, тирикчилик кўйида елиб-югуришлардан иборат ҳаётда, чириган гўнгтепада ҳам кўзни қувнатадиган, ниҳоят даражада гўзал нарсалар учраб туради. Бизнинг фалокатимиз шундаки, ана шу гўзалликни кўрмаймиз, ундан баҳра олмаймиз.

Қутичада қунт билан сайқалланган балиқ сузгичлари шаклидаги иккита кварц бўлакчалари ётарди. Ора-сира жойлаштирилган металл парчалари пиритлар¹ янглиғ товланар, жило берилган тошчалар киррасида ялт-юлт қиларди. Агар тошчалар жиндай оғир бўлмаганда улардан ажойиб илматугма чиқарди.

Сайр майдонида ётган ифлос тошлардан мўъжиза яратиш учун қанча тер тўкилдийкин?! Аввал уларни тозалайсан, кейин болғачада шакл берасан, ниҳоят тинимсиз сайқаллаб, якуний пардоз берасан. Бу ажойиб тошчаларга тикилиб бани башарга берилган хайратни туйдим — инсон қўли билан яратилган нафосат-

¹ *Пирит* — қўриқишидан олтинга ўхшаш қимматбаҳо металл.



ни кўргандагина пайдо бўлувчи бу туйғу мени камдан-кам ҳолларда чулғаб олади. Менимча, мана шу жихат бизни ҳайвонлардан фарклар туради... Албатта, Эндига таҳсин ўқирдим, унинг ўзига хос қатъийлигига тасаннолар айттардим. Бу сифатларни намоён қилганига ўз кўзларим билан гувоҳ бўлганман. Бу ҳақда сал кейинроқ сўзлаб бераман.

1950 йилнинг май ойида турма маъмурияти фабрикамиз томини янгилашга қарор қилди. Қуш учса, канотини куйдирад даражадаги саратон бошланмасидан аввал бу ишни имкон қадар тезроқ амалга оширган маъқул эди. Кўнгиллиларни саралаб олиш бошланди. Етмиштага яқин киши олдинга интилди. Нега десагиз, очик ҳавода ишлаш учун май — танин яйратар ой. Тўққиз-ўн нафар кишининг исми ёзилган қоғозчалар қалпоқдан тортиб олинди. Шундай бўлдики, улар орасида менинг ва Эндиининг исми ҳам бор эди.

Келаси ҳафтада нонуштадан сўнг олдимизда иккита, ортимизда иккита сокчи билан сайр майдонидан ўтдик... айтганча, атрофга тез-тез назар солиб турувчи минорадаги йиғитларни унутибман. Яхшиямки, дурбинлари бор-а уларнинг!

Тўрт киши катта нарвонни кўтариб олганди. Нарвонни яссиروق қурилган деворга тиркаб, томга чиқдик. Тўла-тўла чўмичда эритилган гудрон¹ қуйиб, каттик чўткада том юзасига ёя бошладик.

¹ *Гудрон* — нефть қолдигидан иборат қора смоласимон модда.



Пастда олтига сокчи ўтирарди. Улар учун томини бежани нақ бир хафталик таътилга айланди. Кирхонада кукунга бурканиш ёки ховли супурилаётганда чанг ютиш ўрнига, кискаси, улар май офтобида қумда юмалаб ётишар ва гап сотишарди.

Улар бизга кўз кири билан караб қўйишар, негаки, жанубий девор бизга яқин эди. Барибир ҳеч қаёққа кочиб бўлмасди, томдаги одам эса яхшигина нишон бўла олади. Биргина ортикча ҳаракат бош чаногингдан дарча очиб қўйиш учун баҳона эди. Шундай қилиб, йигитлар ястаниб ўтиришар, ҳуда-беҳудага тиржайишар, ўзларини гўё бутун оламнинг хўжайинлари деб хис қилишлари учун уларга муз солинган коктейль етишмасди, холос.

Ўшалардан биттасининг исми шарифи Байрон Хедлей бўлиб, у Шоушенкка мендан анча илгари келганди. Сўнгги икки комендантни қўшиб ҳисоблаганда ҳам анча илгари Шоушенкка қадам қўйганди. 1950 йили раҳбарият юкорисида Жорж Дуней деган аблах турарди. У янки¹ эди. Дунейни бу лавозимга тайинлаганлардан ташқари ҳамманинг уни кўрарга кўзи, отарга ўқи йўқ эди. Эшитишимча, уни фақат учта нарсга кизиқтирар экан. Биринчиси, китоблар учун статистика, кейинроқ ўзининг ҳисобидан бунга кичикроқ бир нашриётда чоп эттирибди. Иккинчиси, қайсидир йили аллақандай жамоа бейсбол чемпионатида

¹ Янки — америкаликларнинг лақаби.



биринчилиқни қўлга киритибди. Учинчиси, у Майнда ўлим жазоси берилишига эришибди. Жорж Дуней ўлим жазоси деса, ўзини томондан ташлаб юборадиганлар тоифасидан эди. У турма гаражидаги автохизмат билан боғлиқ алдам-калдам ишларининг миси чиққач, 1953 йили ишдан бўшатилди. У тушумни Байрон Хендлей ва Гред Стэмос билан бўлишарди, лекин Байрон билан Гред сувдан курук чиқишди. Аввалги рахбарнинг кетига келиштириб тепишганда, биров аза очиб ўтирмади, бироқ унинг ўрнига Гред Стэмос ўтирганда, хамма юрагини ховучлади. Бу пакананинг пастки жағи худди бульдоғники сингари туртиб чиққан, кўзлари жигарранг, кишига совуқ бокарди. У қачон карама, захарханда илжайар, хожатхонага боргиси келгандай ёки бўлмаса қоражигари оғриётгандай афтини буриштирарди. Стэмос комендантликни қўлга олганда, Шоушенкда мисли қўрилмаган вахшийликлар юз бера бошлади. Гарчи тўлиқ ишончим комил бўлмаса-да, айтишим мумкинки, сирли тарзда ғойиб бўлган махбуслар учун турманинг гарбий томонида ястаниб ётган ўрмонда олтита гўр қазилди. Улар фаҳмимча, янги рахбарнинг каттиқ жаҳлини чиқаришганди. Гапнинг очиги, аввалги комендантда биров ой қўрмаган эса-да, Гред Стэмос ундан қолишмасди: у зolim, подон, қабих бир нусха эди.

У Байрон Хендлей билан бир тешикка чоптирарди. Жорж Дуней рахбар сифатида бу икковининг қўлида пиёда эди, холос.



Хендлей дароз, оқсаб беўхшов қадам ташлайдиган, малласоч одам эди. Офтобда тез қораяр, бакириб-чакириб гапирар, мабодо чакирганда тез етиб келиб роз турмасангиз, тўшпончасининг дастаси билан башарангизга ёки қорингизга келиштириб тушириб қоларди. Ўша кун у томда Мерт Энтвистл деган соқчи билан гаплашиб турарди.

Хендлей кутилмаганда яхши мужда эшитди ва серзарда, ичикоралик билан тишининг оқини кўрсатди. Бу факат унгагина хос одат эди. Бу нусхада бирон-бир кишига аталган ширин сўз топилмасди, унингча, бутун дунё унга қарши тишини қайраб турарди. Бутун Ер қурраси ва ундаги яшаб нафас олаётганларнинг бари Хендлейнинг умрини хазон қилган ва бундан бутун оламнинг боши кўкка етганди гўё унинг назарида. Умрим давомида кўплаб зобитларни кўрганман. Улар ўз ҳаётидан мамнун, бахтиёр эдилар. Неғалигини жуда яхши билман. Бунинг учун ўзларининг ҳаёти билан биз маҳбусларнинг ғурбатга тўла, оч-наҳорликдаги ҳаётимизни солиштиришнинг ўзи кифоя. Ўша зобитлар бу тафовутни кўриб, ўзларига тегишлича хулоса чиқариб олишганди. Хендлейга ўхшаганлар эса буни кўриш тугул, тушунишни ҳам исташмасди.

Байрон Хендлей учун такқослаш ҳақида гап-сўз бўлиши мумкин эмасди. У ўзидан ўн қадам нарида бир гуруҳ маҳбуслар жиққа терга ботиб қайноқ гудронли чўмичларда қўлларини қадок қилаётганларидан енгил нафас олаётган



бир пайтда — чунки хар кунги иш шунчалик тинкани куритар даражадаки, махбуслар учун том нак жаннатнинг ўзгинаси — кўклам куёшида тобланиб, бемалол сафсата сотиши мумкин. Сиз балки кўпинча некбин ёки бадбинлигингизни билиш учун бериладиган эски саволни эсларсиз. Байрон Хендлей учун жавоб ҳаминча бир хил: стаканнинг ярми бўш. Гап тамом, вассалом. Агар сиз унга бир стакан тотли апельсин шарбатини таклиф қилсангиз, у дарров сирка ичишини айтади. Агар сиз хотинининг вафодорлигини алқаб кетсангиз, у бу жодугарга ким ҳам шайдо бўларди, деб жавоб беради.

Хуллас, у Мерт Эндвисл билан баланд овозда валаклашар, биз уларнинг хар бир сўзини эшитиб турардик. Куёшнинг заррин нурларида Байроннинг кенг пешонаси қизара бошлади. Бир қўли билан томни ўраб турган панжарага суяниб олган, бир қўли 38 калибрли револьверининг дастасида.

Биз унинг Мертга айтиб бераётган хикоясини миридан сиригача эшитдик. Гап шунда эдики, Хендлейнинг акаси ўн тўрт йил аввал Техасга кочворган экан, ўшандан бери итдан таркагандан бир энлик хат ҳам келмабди. Оиласидагилар, уни аллақачон бандаликни бажо келтириб бўлган, деган хулоса чиқаришган. Лекин бир хафта олдин Остиндан қўнғирок бўлибди, адвокатнинг айтишича, Хендлейнинг акаси қазо қилибди-ю, ундан бир дунё бойлик қолибди.



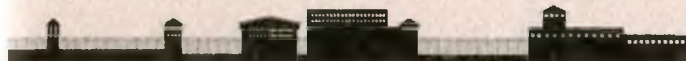
— Мени шу нарса хайрон қолдирадиги, — дерди Хендлей, — акажонимга ўхшаган эшакларга омад қандай кулиб боқаркин-а?! Пуллар марҳум акамга нефть операциясидан оқиб келган, тахминан миллион долларга яқин.

Йўк, Хендлей миллионер бўлиб қолмади. Эҳтимол, бу нарса уни хурсанд қилгандир, аммо кўпга эмас. Акаси оила аъзоларига каттагина пул, яъни ҳар бирига 36 минг доллардан қолдирибди. Бу ўлгулар шукур қилса бўлмайдими?!

Лекин Байрон Хендлей учун ҳамиша стаканнинг ярми бўш. Ярим соат ўтиб у мероснинг ёвликкина қисмини юлиб олмоқчи бўлган лаънати ҳукуматнинг гўрига фиш қаларди.

— Мана энди янги машинадан қурук қоламан. Ҳатто унга пулим етган тақдирда ҳам даҳмазаси тикилиб ётибди, — нолирди у. — Машинанинг ўзига бир қоп пул тўлаш керак, ремонт билан теххизмат ҳам жуда қимматга тушади, қолаверса, болалар айлангириб келинг, деявериб хикилдоғингга келтиради...

— Болаларинг қап-қатта бўлса, ўзлари минаман, деб холи-жонингга қўймайди, — деди Мерт. Қария Мерт гап нимадалигини жуда яхши биларди. Шундоқ эса-да, ўзига ҳам, бизга ҳам ёруғ қундай кўриниб турган ҳақиқатни тилига чиқармади: «Бу пуллар сенга шунчалик ортиқчалик қилаётган экан, ошнажон, сени улардан аста-секинлик билан халос этаман. Дўст бўлсанг, ёнимда тур, деганлар, ахир».



— Ха, ха, тўғри айтасан, машина минини ўргатиш керак, хайдовчилик гувоҳномасини олиб бериш керак, э Худо, мен сенга нима ёмонлик қилувдим?! — Байрон ларзага келди. — Кейин йил охирига бориб нима бўлади? Агар тўловларинг жойида бўлмаса, кредитни ошириб юборган бўлсанг, ўз чўнтагингдан тўлашга мажбурлашади ёки бундан ҳам ёмони — сени жухудларнинг қарз олиш-бериш агентлигига жўнатишади. Осмонда бўлсанг, оёғингдан тортишади, ернинг тагида бўлсанг, қулоғингдан чўзишади. Модомики ҳукумат буромадларингни назорат остига олмоқчи экан, охириги тийининггача қоқиштириб олади. У ҳолда Сэм тоға билан ким уруш олиб боради? Сикиб сувингни ичиб, ахлатга ташлашади сени ва бу нарса улар учун табиий ҳол. Ё Тангрим! Энди нима қиламан?

Байрон жимиб қолди. У 35 минг доллар меросга эга бўлишдек «бахтиқаролик» туфайли бошига тушини мумкин бўлган кўнгилсизликларни ўйлаб юраги эзиларди. Шу чоғ ундан ўн беш кадам нарида турган Энди Дюфрейн қўлидаги чўткани пакирга ташлаб, тўппа-тўғри Мерт ва Хендлейга яқинлашди.

Биз ҳаммамиз тахта бўлиб қолдик, соқчилардан бири — Тим Янблуднинг қўли тўппончасига югурди. Ишлаётганлардан бири шеригини туртди, иккалови ҳам Эндига ўтирилишди. Бир зум хаёлимдан Энди пешанасидан ўқ егиси келиб қолибди, деган фикр йилт этиб ўтди. Энди эса Хендлейга қараб мулойимлик билан шундай деди:



— Маъзур тутгайсиз, рафиқангизга ишона-
сизми?

Хендлей меровланиб Эндига қаради. Хенд-
лейнинг миясига қон қуйилди, биламанки,
бу яхшиликка олиб келмайди. Уч сонияда у
тўппончасига ёпишади ва Эндининг қорнига
яхшигина зарба тушади. Бундай зарба одам-
ни ўлдириб қўйиши ҳам ҳеч гап эмас, бироқ
соқчилар бунгача олиб боришмайди. Шунчаки,
нима рўй берганини англай олмай, ерда ағанаб
ётасиз.

— Хой, тирранча, — деди Хендлей, — чўт-
қангни қўлга олиш учун сенга охириги марга
имкон беряпман. Кейин бошинг билан ерга ту-
шиб, чалпагинг чиқади.

Энди унга хотиржамлик ила боқар, кўзлари
икки дона муз парчаси каби эди. Гўёки
соқчининг таҳдидлари унинг у қулоғидан кириб,
бу қулоғидан чикиб кетарди. Ҳозир жон-жон
деб Эндига бу ердаги тирик қолиш сирларини
уктирмоқни истардим. Ҳеч қачон соқчиларнинг
суҳбатларини эшитаётганлигингизни билдир-
маслигингиз керак. Зинҳор-базинҳор уларнинг
ишига бурун сукмаслигингиз лозим. Ўзлари
руҳсат этмагунча оғиз очиб «чурк» этмаслигин-
гиз, изи берилганда ҳам улар истагандай жавоб
қайтаришингиз даркор. Қора, ок, сарик, кизил
танлиларнинг бу ерда ҳаммаси бир гўр. Тур-
мада ҳар бир махбус негр ҳисобланади. Бунга
қўниқиш лозим, акс ҳолда, Хендлей ва Стэмос
кабилар сизни кнприк қокқунча ўлган энангиз-
нинг ёнига жўнатади. Агар бу ҳақиқатни тан



олмасангиз, холингизга маймулар йиғлайди. Мана шу оддий ҳақиқатни тан олмаган ва бармоғи, кўзидан айрилган кишиларни, олатининг бир қисмини йўқотган бир йигитни танийман. Лекин Эндига гап уқтиришга кеч бўлганди.

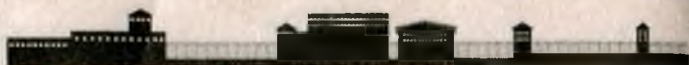
Гарчи Энди ҳозирнинг ўзидаёқ тилини тийиб, индамай, чўткасини олиб, ишини давом эттирганда ҳам кечга бориб уни ҳаммомда девқомат бирон бир нусха кутиб туради ва шак-шубҳасиз, «гап уқмас»нинг ўттиз иккита тишини қоқиб олиб, қовурғаларини синдиради, камига совуқ цемент полда ўмбалок ошиб ётишига шароит яратиб беради. Барибир Эндидан оловга ёғ пуркамасликни илтимос қилмоқчи бўлдим, лекин «мик» этмасдан томга гудрон ёйишда давом этдим. Бошқалар сингари ширин жонимни ўйлашим керак. Ахир, қиркга жоним йўқ-ку. Бўйинингни «қирс» этиб синдирувчилар эса атрофда сон мингта.

Мерт ирғиб турди. Хендлей кўзгалди. Тим Янблуд ҳам иссиқ жойини совуқ қилди. Хендлейнинг афти памилдоридай қизарди.

— Келинг, яхшиси, ўзим баён қила қолай. Рафикангизга ишонасизми-йўқми, бунинг аҳамияти йўқ. Гап у сизни ҳув тушириб, пулларни чўнтагига урмаслигига ишониш-ишонмаслигингизда, — деди Энди.

Хендлей ғазабдан бўғриқиб қолаёзди.

— Гап шундаки, томдан ерга ўмбалок ошиб тушганингда, нечта суягинг синар экан. Лаза-ретда бемалол санаб олаверасан. Кани, Мерт, манави ит тукканнинг эсини киргизиб қўяйлик.



Биз ҳеч нарса бўлмагандай ўз ишимиз билан андармон эдик. Офтоб бутун баданимизни жизғанақ қилиб ташлади. Соқчилар ҳазиллашишмаётган эди. *Кўнгилсиз воқеа: 81433 рақамли маҳбус Энди Дюфрейн қайта таъмирлаш ишлари вақтида томдан беҳосдан қулаб тушди.* Ким билиб ўтирибди, дейсиз?!

Улар Эндига яқинлашишди. Мерт ўнгдан, Хендлей чапдан. Энди каршилиқ кўрсатмади. У Хендлейнинг қип-қизарган, вижим башарасидан нигоҳини узмасди.

— Агар сиз рафикангизга ўзингизга ишонгандек ишонсангиз, ҳар бир центингизни сақлаб қолишингиз мумкин. Натижада, Сэм тоға бир тийинсиз қолади, сизнинг қўлингизга эса нақдгина ўттиз беш минг келиб тушади.

Мерт Эндининг тирсагидан олди, Хендлей хўмрайиб тураверди. Бир сонияга ҳаёт тўхтаб қолгандай туюлди — ҳозир Энди томдан учиб тушади. Қутилмаганда Хендлей тўхтади:

— Шошма, Мерт. Сен ўзи нимани назарда тутясан, тирранча?

— Айтмоқчиманки, хотинингиз измингизда бўлса, унга барча пулни тутқазишингиз мумкин.

— Одамга ўхшаб гапир.

— IRS¹ рафикангизга 60 минг долларгача бўлган суммада совға қилишингизга рухсат беради, — тушунтирди Энди.

Хендлей Эндига бақрайиб қолди.

— Бўлиши мумкин эмас. Соликсиз-а?

¹ IRS — (ички даромад хизмати) АҚШнинг солиқ йиғишга масъул агентлиги.



– Ха, солиқ солинмайди.

– Сен буларни қаёқдан биласан?

– У аввал банкир бўлган, Байрон. Ўйлашимча, у... – деди Тим Янблуд.

– Оёзингни юм, Тимсох, – Хендлей Тимга ўгирилмасдан ўшқирди.

Тим тилини тишлади. Уни соқчилар қалин лаблари ва бўртиб чиққан кўзлари сабаб «Тимсох» деб аташарди.

Хендлей Эндиини сиқувга ола бошлади:

– Сен ўша хотинини отиб ташлаган суллох банкирмисан? Нима учун сенга ишонишим керак экан? Сенга қўшилишиб камоқхона ҳовлисини супуриш учуими? Шунга эришмоқчимисан?

Энди қуруқкина қилиб жавоб беришда давом этди:

– Агар сиз молиявий фирибгарликда ушлансангиз, Шоушенкка эмас, федерал ахлоқ тузатиш муассасасига жўнатиласиз, лекин бундай бўлмайди. Солиқ талаб қилинмайдиган совға туфайли пулларингизни сақлаб қолишингиз мумкин. Мен бундай операцияларнинг ўнгаси... йўқ, юзтасини бажарганман. Кўпинча менга катта меросга эга бўлганлар мурожаат қилишган. Худди сизнинг ҳолатингиздаги каби.

– Менимча, сен мени лақиллатяпсан, – деди Хендлей. Бироқ Энди алдамаётганди. Мен буни яққол кўриб турардим. Унинг юзи ўзгарди, пешонаси тиришди, юзида ўзига хос бўлмаган хисни ўқиш мумкин эди – умид.

– Йўқ, алдамаяпман. Очиги, сўзларимни чин деб қабул қилишингиз учун ҳеч қандай



асос йўқ. Ҳуқуқшуноста мурожаат этинг, та-
мом, вассалом.

– Бунинг турган-битгани расмий талончилик-
ку! Ҳуқуқшуносларингнинг бари охириги ти-
йининггача қоқиштириб олувчи қарокчилар,
харомзодалар! – хириллади Хендлей.

Энди кифтини учирди.

– IRSга боринг. У ерда сизга бепул маслахат
беришади. Сиз ҳақсиз, менга қулоқ бериб
ўтиришингизнинг ҳожати йўқ. Буларни ўзингиз
билиб олаверасиз.

– Ҳе, онангини... Сендек хотинини ўлдирган
тирраки банкир менга кўрсатма бериши қолувди
ўзи.

– Ҳадяномани расмийлаштириш учун ҳуқуқ-
шунос ёки банкирнинг кўмаги керак ва бу анча
қимматга тушади. Ёки... агар бу нарсалар сиз-
ни қизиқтираётган бўлса, мен ўзим ҳаммасини
сизга деярли текинга қилиб бераман. Бунинг
эвазига ҳамкасбларимнинг ҳар бирига уч ши-
шадан ниво сўрайман, холос, – у қўли билан
бизни кўрсатди.

– Ҳамкасбларимга?! – Мерт тиззасига ша-
патилаб хохолаб юборди. Бу Мерт деганлари
камдан-кам учрайдиган разиллардан эди. Ке-
йинчалик, менимча, у худобехабар бирон овлок
ерда саратондан ўлган бўлса керак. – Ҳамкасб-
ларим! Гашинга жа тўн кийдирвординг-ку! Сен
айтмоқчисанки...

– Жим бўл, аблаҳ, – ўшқирди Хендлей.
Мертнинг гапи оғзида қолди.

Хендлей тагин Эндига ўтирилди.



– Нима деяётгандинг?

– Кўмагим учун мен билан ишлаётганларнинг ҳар бирига бор-йўғи уч шишадан пиво сўрамоқчиман, дедим, агар буни тўлов деб ҳисоблаш мумкин бўлса. Фикри ожизимча, киши жазирама кунда бир-икки шиша муздек пиво ичиб олса, ўзини янада кўпроқ одам ҳисоблайди. Ўйлайманки, қолганлар ҳам фикримга қўшилишади ва сиздан миннатдор бўлишади.

Мен ўша кунни томда ишлаган Рени Мартин, Логон Пьер, Пауль Бонсайнт ва бошқа йиғитлар билан фикр алмашдим. Шунинг пайкадимки, биз ҳаммамиз бир нарсани кўрдик, аниқроғи, сездик. Туйқус устунлик Энди тарафга ўтганди. Хендлейнинг қўлида резина таёк, тўппонча бор эди, ёнида Блек Стэмос ва бутун камокхона маъмурияти, буларнинг ортида эса ҳаммиша ҳозир у нозир давлат машинасининг қудрати турарди, аммо бирдан буларнинг барчаси йўққа чиқди. 1938 йили ортимдан тўрт зобит турма дарвозасини ёпиб, тўрт деворга камалганимда бўлгани каби юрагим ҳар қачонгидан кўра тезроқ дукурлай кетди.

Энди сокчига совуқ, хотиржам нигоҳи билан бокиб турарди. Билардикки, гап 35 минг доллар устида кетмаяпти. Мен бу вазиятни қайта-қайта миямда айлантириб-айлантириб, доим бир тўхтамга келаман. Энди ўзининг совуқ нигоҳи билан сокчиларни енгганди. Дарҳақиқат, Хендлей ҳар бир дақиқада имо қилса бўлгани, шериклари ўша заҳоти Эндини томдан ташлаб юборишарди. Кейин эса Хенд-



лей Эндининг маслахатлари бўйича иш тутиши мумкин эди.

Буни амалга оширмаслик учун ҳеч қанақанги сабаб йўқ эди, лекин бу содир бўлмади.

— Агар хоҳласам, ҳаммага бир жуфтдан шиша тарқатишим мумкин, — дея жавоб қайтарди Хендлей.

— Бир шиша пиводан кейин одам яхшироқ ишлайди.

Ўлай агар, Хендлей савоб иш қилишга кодирдек туюлди.

— Мен сизга ҳеч қимдан олиш мумкин бўлмаган бир маслахат бераман, — давом этди сўзида Энди Хендлейнинг кўзига тик боққанча. — Бу операцияга сиз рафикангизга юз фоиз ишонсангизгина қўл уриш лозим. Агар у сизга фириб беришига бир фоиз бўлса ҳам имкон бор экан, бошқа чорасини кўришимиз мумкин...

— Менга фириб беради?! — кўрслик билан деди Хендлей. — Менга-я?! Кечириб қўясиз, жаноб, бунинг иложи йўқ. Менинг ижозатимсиз у ҳатто ел чиқаришга журъат қилолмайди.

Мерт ва Янблуд хиринглашди. Энди ҳатто мийиғида бўлса-да, кулимсираб қўймади.

— Мен ҳозир қандай ҳужжатлар кераклигини ёзиб бераман, — деди Энди, — бланкларни почтадан оласиз. Мен уларни тўғрилаб ёзиб тўлдириб бераман, сиз эса имзо чекасиз.

Эндининг оғзидан чиққан бу гаплари аниқ-таниқ ва жиддий эшитилди. Хендлей ҳам жиддий тус олиб, қаддини ростлади. Кейин бизга қараб бакира кетди:



– Сенлар нега бақраясанлар, текинтомоклар?
Тез-тез кимирланглар, иблисга йўлиққурлар!

Сўнг яна Эндига ўгирилди:

– Сен эса, банкир, икки қулоғингга ҳам
қуйиб ол. Агар мени алдамоқчи бўлсанг, те-
рингга сомон тикаман. Мабодо тузламоқчи
бўлган тақдирингда ҳам каллангни санчадай
узиб, кетингга тикиб қўйишларини тушунасан,
деган умиддаман.

– Тушундим, – деди Энди мулойимгина.

IX

Шундай қилиб, 1950 йили фабрика томини
ёпаётган махбуслар бригадаси жамулжам бўлиб
ишининг иккинчи куни якунида кўклам офто-
бида тобланганча қўлларимизда пиво шишаси
билан маза қилиб ўтирардик. Бизни Шоушенк-
нинг энг қаҳри каттиқ соқчиси сийлаётганди.
Гарчи пиво илиб қолган бўлса-да, ҳаётимда
ҳали бундай мазали таъмини сезмагандим. Биз
шошмасдан қултумлаб шишани майдалардик,
қуёш нурлари баданимизни эркалаб сийпа-
лар, худди маймулларнинг ичишини томоша
қилаётгандек тасаввур уйғотувчи Хендлейнинг
жирканч ва хайрат аралаш турқи ҳеч кимнинг
таъбини тирриқ қила олмасди. Бу йиғирма
дақиқа давом этди ва биз йиғирма дақиқа да-
вомида ўзимизни озод кишидек ҳис қилдик.
Гўёки ўз уйинининг томини таъмирляяпсан-у,
چارчаб қолсанг, истаган вақтингда дам олиб,
пиводан хўплайсан.



Биргина Энди ичмасди. Унинг алкохолга оид одатларини юкорида айтиб ўтдим. У сояда қўлларини тиззалари орасига олиб, бизга мамнулик билан қараб ўтирарди. Ажабо, уни шу ҳолатида эсда саклаб қолганлар қанча эди-я, ўша куни томда Энди Дюфрейннинг қўли Байрон Хендлейникидан баланд келганда қанча одам бор эди-я! Мен, тўккиз-ўн киши эдик, деб ўйлагандим, лекин 1955 йилга келиб сафимиз икки юз кишидан кам эмасди...

Алкисса, сиз мавжуд одам хакида баён қилиб беряпманми ёхуд қум зарраси бора-бора дурга эврилгани сингари унинг сиймоси ўсиб бориши хакида афсона тўқияпманми, шунга тўғридан тўғри жавоб олмоқчисиз, аммо мен аниқ жавоб беролмайман. Униси ҳам, буни-си ҳам тўғрига ўхшайди, афтидан. Камоли ишонч ила шунини айтишим мумкинки, Энди Дюфрейн камина ёки Шоушенкнинг бошқа махбусларига сира ўхшамасди. У бу ерга беш юз доллар олиб кирганди, лекин бу устаси фаранг йигит турма дарвозаларидан ичкарига хийла қудратлироқ алланимани олиб киришининг йўлини қилганди. Эхтимол, бу унинг инсонийлик кадр-қимматидир ёки ўзининг бу ердагилардан устун эканлигига бўлган ишончи, деймизми... ёки бўлмаса, Раббимнинг назаридан четда қолган тош деворларда ҳам уни тарк этмаган озодлик хиссидир. Эндидан нур таралаётгандек туюларди. Ёдимда, у бу пурдан бир маротабагина маҳрум бўлди ва бу ҳам хикоямнинг бир қисми бўлади.

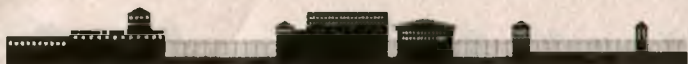


Х

Айтганимдек, 1950 йилдан Энди «опа-сингиллар» билан кураштини бас қилди. Унинг ортида Стэмос ва Хендлей таянч бўлиб турарди. Агар Энди иккаласидан бирининг ёки Стэмос кўрсатма берган биров сокчининг ёнига келиб шишиса, бас, ўша кун тунда Шоушенкдаги барча «опа-сингиллар» ичкилаб-синчкилаб ётишарди. «Опа-сингиллар» қўлларини ювишиб, қўлтиқларига артишди. Устига-устак, юкорида кайд этиб ўтганимдек, атрофда ўн саккиз яшарли хушрўй ва ўзини химоя қилолмайдиган автомобиль ўерилари, майда чўнтаккесарлар, боскинчилар тўлиб ётарди. Энди эса ўшанда томда юз берган воқеадан сўнг бу галвадан холи бўлди.

У энди Брукс Хетлен деган зуваласи пишик чол рахбарлиги остидаги кутубхонада ишлай бошлади. Хетленнинг йиғирманчи йиллар сўнгидан бери бу лавозимдалигининг боиси — у олий маълумотли эди. Ростини айтсам, унинг мутахассислиги чорвачилик билан боғлиқ эди, лекин Шоушенкдек камокхонада олий маълумотли киши жуда камёб ҳисобланади.

Қимор ўйинида хотини ва қизини ютқазиб, кейин аламига чидолмай, уларни бўғизлаб қўйган Брукс 1952 йили озодликка чиқди. Ўшанда президент — Кулиж эди. Одатдагидек, ҳукумат Брукс учун жамиятга қўшилишнинг сира имкони қолмагандагина мурувват кўрсатиб, уни озодликка чиқарди. Хетлен олтмиш саккиз



ёшни уриб қўйган, бод касаллигини орттириб олганди. Турма дарвозаларидан тўзғиб кетган пиджагининг бир чўнтагида озод этилганлигини тасдиқловчи хужжат, иккинчисида эса Грейхоундгача автобус чиптаси билан чиққанида, юм-юм йиғларди. Ўн бешинчи аср саёҳатчилари учун денгизлар ортида ётган ерлар қанчалик бегона бўлса, Брукс ҳам ўзи учун шунчалик ёт бўлган дунёга қараб кетарди. Бруксга Шоушенк — ўз уйи, ўлан тўшаги бўлиб қолганди. Бу ерда у озми-кўпми хурмат-эътиборга лойиқ кутубхоначи, мўътабар киши, ўқимишли инсон эди. Гарчи Киттери кутубхонасига борганда ҳам, Бруксга ҳатто картотеканида ишониб топширишмасди. Эшитишимча, боякиш 1953 йили қариялар уйида бандаликни бажо келтирибди. У мен тахмин қилганимдан кўра ярим йил ортиқроқ дош берибди. Ҳа, ҳукумат бу одамни калака қилди. Даставвал уни бандиликка ўргатди, сўнгра эвазига ҳеч вако бермай, турма деворлари ортига улоқтирди.

Хетлен кетганидан сўнг Энди 23 йил кутубхоначилик қилди. У кутубхонада барча шарт-шароит яратилиши учун тиш-тирноғи билан курашди. Бир замонлар бўёқчилик хонаси бўлгани сабаб скипидар¹ хиди анқиб турувчи, «Ридер Дайжест» ва жўғрофий хариталарга тўла иккита ғарибона шкафдан иборат тор хона Янги Англиядаги энг яхши қамокхона

¹ Скипидар — ўткир хидли суюқ модда.



кутубхонасига айланганини ўз кўзим билан кўрдим. Энди бунга сабр-бардош билан эришди. Эшикка таклифлар учун кути илиб қўйди ва «Илтимос, қовушиш ҳақида қўпроқ китоб берсангиз» ёки «Йигирма бешта маърузадан иборат қочиш санъати» каби хатчаларга кўз юмиб қўя қолди. Энди махбуслар қандай фанларга қизиқишини билиб борди, кейин эса Нью-Йорк клубларига илтимосномалар жўнатиб турди ва ўшалардан иккитасининг, яъни «Адабий кенгаш» ва «Ойнинг энг яхши китоби»нинг имкон даражасида паст нархда сара нашрларидан етказиб беришига эришди. У махбусларнинг ахборотга ўчлигини аниқлади ва ҳатто тор доирадаги мутахассисликка, айтайлик, ёғоч ўймакорлиги, жонглёрлик ёки фолчиликка оид адабиётларни бўлса-да, топа оларди. Албатта, машҳур Стенлей Гарднер ва Луи Амурларнинг китобларини ҳам унутмасди. Китоб тоқчаларига юмшоқ муқовали китобларни қўйиб, улар қандай ҳолатда қайтарилаётганини синчиклаб текширди, бироқ бари бир китоблар титилиб кетар, бунга ҳеч қандай чора кўриб бўлмасди.

1954 йилнинг августидан бошлаб у Сенатга талабномалар юбора бошлади. Ўшанда қамокхона коменданти Стэмос эди. Бу одам Эдининг фавқулодда иқтидорли эканига тан берган ва у билан кутубхонада тоғдан-боғдан соатлаб гапланиб ўтирарди. У Энди билан илиқ муносабатда бўларди. Гред ҳатто унинг елкасига қоқиб қўярди.



Куллардан бир куни Стэмос гарчи Энди банкир бўлса ҳам омон-омон замонлар ўтмишда қолганини, тақдирга тан бериб, турма ҳаётига кўникиш кераклигини тушунтира бошлады. Бизнинг алғов-далғов замонамизда солиқ тўловчиларнинг турма ва колония таъминотида бориб тушувчи пуллари учун фақат учтагина сарф-харажат банди бор, холос. Биринчиси — баландроқ тош деворлар қуриш, иккинчиси — мустаҳкамроқ панжаралар ўрнатиш ҳамда учинчиси — кўпроқ сокчилар ёллаш. Сенатнинг фикрича, сўзида давом этди Стэмос, Шоушенк, Томэстен, Пицфильддаги одамлар — тубан кетган одамлардир. Шундай экан, улар мухтожликда яшашга маҳкумдирлар. Худо урсин, махбуслар учун ёруғ кун йўқ. Бирор нарсани ўзгартириш учун сенинг хоҳиш-истакларнинг камлик қилади.

Энди билинар-билинимас қулиб, Стэмосдан миллион йил давомида тошга сув томчилайверса, нима бўлишини сўради. Стэмос мийиғида қулиб, Эндининг елкасига шапатилаб қўйди:

— Ҳисобингда миллион йил йўқ, отахон, лекин агар шунча яшаган тақдирингда ҳам, ишончим қомилки, зерикканингда юлдуз санаган бўлардинг. Мактуб ёзишда давом эт. Агар маркага пул тўласанг, ўзим уларни почта қутисига олиб бориб ташлайман.

Энди мактуб йўллашни қанда қилмади. Хайтовур Стэмос ва Хендлейга унинг меҳнатлари самарасини кўриш насиб этмади. 1960 йилгача қутубхона фонди учун жўнатилган талабнома-



лар мунтазам равишда курук қайтарилаверди, кейин Энди икки юз долларга чек олди. Сенат чекни илтимос қилувчининг ниҳоят овози ўчар деган умидда жўнатганди, лекин қаёқда дейсиз! Энди босимни кучайтирди: хафтасига битта хат ўрнига иккита жўната бошлади. 1962 йили тўрт юз доллар олган бўлса, олтмишинчи йилларнинг сўнгига бориб хар йили кутубхона хисобига соат механизми сингари етти юз доллар келиб тушаверди. 1971 йили сумма минг долларгача кўтарилди. Кичикрок шаҳарчанинг ўртамиёна кутубхонаси оладиган субсидия¹ билан таққосладиган бўлса, бу кўп эмас, бироқ минг долларга Перри Мейсон асарлари ёки Жек Логайнинг вестернларини хоҳлаганча сотиб олиш мумкин. Бу вақтга келиб уч хонага кенгайган кутубхонага кириб, истаган китобингизни топишингиз мумкин эди. Тополмаган тақдирингизда, ишонаверингки, Энди ўша китобни топишингизга кўмаклашарди.

Сиз буларнинг барчаси Энди Байрон Хендлейга меросини қандай қилиб саклаб қолиш йўлини ўргатгани туфайли бўлдим, деб сўрашингиз турган гап. Тўғри, лекин фақат бугина сабаб бўлмади. Кейин нима бўлганини эшитиб, ўзингиз хулоса чиқариб олаверинг.

Айтиш мумкинки, Шоушенкда савобталаб молия сеҳргари пайдо бўлганди. 1950 йилнинг ёзида Энди фарзандларининг олий маълумотли бўлишлари учун икки соқчига қарз олишда

¹ *Субсидия* — ёрдам тариқасида бериладиган маблағ.



хужжатларини расмийлаштиришга ёрдам берди. У яна икки кишига акциялар билан боғлиқ таваккал ишни қай тарзда ҳал этишни маслаҳат берди. Иш шунчалик муваффақиятли якунландики, хатто улардан бирининг ишлари юришиб кетиб, икки йилдан сўнг нафақага чиқди. Ишончим комилки, Жорж Дунейнинг ўзи сармоя масаласида Эндидан маслаҳат оларди. Бу бобойни ишдан ҳайдашдан илгарироқ, статистика бўйича китоби келтирадиган миллионлар ҳақида ширин ўй суриб ётган паллада рўй берди. 1951 йил апрелдан Шоушенк маъмуриятининг нақ ярмининг молиявий ҳисоб-китобларини Энди олиб борарди. 1952 йилдан бутун маъмуриятни ўз қўлига олди. Унга турмада олтиндан қиммат бўлган ҳомийлик ва яхши муносабат билан ҳақ тўлашарди. Кейинроқ, Гред Стэмос комендантлик курсисига ўтирганидан сўнг Энди каттарок нуфузга эга бўлди. Агар мен шундай ишлар бўлиб кетишига сабаб бўлган ҳолатларни тушунтиришга ҳаракат қилсам, қийин вазиятда қоламан. Баъзи бир нарсалар ҳақида фақат тахмин қилиш мумкин. Аммо бошқаларини аниқ-таниқ биламан. Масалан, баъзи махбуслар алоҳида имтиёзларга эга: камерасида радио янграб туради, қариндош-уруғлари тез-тез келиб туришади ва турма деворлари ортида уларнинг «фаришта»лари бор. Турмада яқин кишиси ўтирган ўзига тўқ хомийларни шундай атаймиз. Агар кимдир шанба кунги ишдан халос этилса, билингки, бу ерда «фаришта»нинг қўли бор. Ҳаммаси зимдан, одатий йўл билан амалга



оширилади. Хизмат ҳаки маъмуриятнинг бирор-та ўртамиёна бўғинига берилади, у эса даромадни хизмат ноғонасига қараб юқоридагилар ва қуйидагиларга тақсимлайди.

Бундан ташқари, Дунейнинг комендантлигида автохизмат доирасидаги фирибгарликлар гуллаб-яшнади. Бирмунча фурсат ими-жимидаги бу ишлар яширинча олиб борилди, кейин эса эллагинчи йилларда кенг қулоқ ёйди. Шубҳасиз, бу ишда бойлик орттирганлар ўлпон тариқасида маъмурият раҳбарларига ўз улушларидан бериб туришарди. Асбоб-ускуналар қирхона ва фабрикада сотиб олиниб, компания учун бу тўғри йўл эди, деб ўйлайман.

Олтиминчи йилларнинг сўнгида ёппасига «ғилдираклар»га қизиқиш бошланди, ўша-ўша маъмурий шахслар наркотик моддалар савдосига бошлари билан шўнғиб кетишди ва бундан мўмайгина даромад топишарди. Албатта, гап Аттика ёки Санкветин турмаларидаги каби ноқонуний йўл билан топиладиган бир қучок миллионлар устида кетмаяпти, лекин танга-чака ҳам эмасди бу пуллар. Бундай йўл билан топилган пулларнинг турган-битгани бошогрик эди. Уларни ҳамёнингизга солиш, жиғилдонингизга урган тақдирингизда ҳам кейинроқ янги мерседес мингингиз ёки коттежингиз ховлисида ховуз қургингиз келганда, харом йўл билан топилган ғижим пулларни ўша ҳамёнингиздан чиқармаслигингиз керак. Кун келиб тегишли жойда даромад манбаингизни кўрсатиб беришингизга, мабодо кўрсатмаларингиз етарлича



ишонарли чикмаса, илгари ўзингиз назорат қилган махбусларнинг сафини тўлдиришингизга ҳамда елкангизда ракам ёзилган «либос»да турма ховлисида сайр қилиб юришингизга тўғри келади.

Мана шунинг учун Энди деганлари керак бўлиб қолганди. Улар Эндини қирхонадан олиб чиқиб, кутубхонага жойлаштиришди, лекин агар бу ҳолатга бошқа тарафдан қаралса, моҳият ўзгармаганди. Шунчаки, Энди эндиликда қир қўйлақларни эмас, ифлос пулларни юварди.

Бир кунги Энди менга содир бўлаётган нарсаларни жуда яхши тушуниб турганини, аммо қилаётган ишлари ўзини зиғирча-да изтиробга солмаётганини айтди. Энди жалб қилинган фирибгарликлар у иштирок этадимми-йўқми, бари бир давом этаверарди, нима фарқи бор... Биров ундан Шоушенкка тушиши учун рухсат сўраб ўтиргани йўқ, у миссионер ёки хаворий эмас, бор-йўғи бу лаънат теккан турмадаги катта омадсизликка дучор бўлмиш бегуноҳ одам.

– Устига устак, Ред, – давом этди сўзида Энди ўзининг нимтабассуми ила, – бу ерда қилаётган ишларим озодликда тараллабедод юрганимдаги ишларимдан сира фарқ қилмайди. Шоушенкда ҳузуримга ёрдам учун думини ликиллатиб келувчиларнинг аксари нодон ва жоҳил газандалардир. Атрофимизни ўраб турган мана-ви девор ортидаги дунёни бошқарувчилар ҳам жоҳил ва газандалар, аммо биз ўйлаганчалик аҳмоқ эмаслар, лекин ақл жиҳатидан сен билан мендан бир қалла баланд ҳам эмаслар.



— Бирок «ғилдирақлар», — эътироз билдирдим, — мени хавотирга соляпти. Бировнинг ишига бурнимни тикким келмаяти-ку-я, лекин кўнглим ғаш. Транквилизаторлар¹, корректорлар ва бошқа бемаъни нарсалар жонимга тегиб кетди.

— Мен ҳам «ғилдирақлар» тарафдори эмасман. Ўзинг биласан-ку. Қолаверса, спиртли ичимликларни кўрсам ҳам кўнглим айнибди... Шунини билиб қўйки, бу искотиларни турмада олиб ҳам юрмайман, сотмайман ҳам. Бу ишга соқчилар муккасидан кетган.

— Лекин...

— Нима демокчилингни билиб турибман. Бу ишлардан бош тортувчи одамлар ҳам бор, Ред. Улар қўлларини булгағиси келмайди. Бунини олижаноблик дейишади ва ошпоқ кабутар елкалгга ўтириб, кўйлагинини нажаслайди. Лекин калаванинг иккинчи учи бор: баъзи бир «азаматлар» қайси жабҳа бўлишидан катъий назар, қурол-яроғми, наркотик моддаларми, фарқи йўқ, доллар келтирса бўлгани, балчикка тушишга ва нажасга булғанишга шай туришади. Сенга ҳам шунга ўхшаш шартномаларни тақлиф қилингандир, ахир?

Мен бош ирғадим. Узок йиллар давомида бундай ҳолатлар бирор марта юз бермаганди. Одамлар сиз ҳамма нарсани мухайё қила оладиган абжир эканлигингизни кўришади, агар уларга радио батареяси ёки наشا тикилган

¹ *Транквилизаторлар* — асабини тинчлантирувчи дорилар.

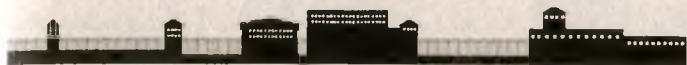


сигаретани тошиб беролсангиз, сизни битта-ярим-танинг биқинига тикиш учун пўлат перо келтириб бероладиган йигит, деб хулоса чиқаришади.

— Ҳа, сендан айнан шуни кутишади, Ред. Лекин сен бунга қўл урмайсан. Чунки биласанки, учинчи йўл ҳам бор, ўша йўлни сен ва менга ўхшаганлар танлайди. Дангалини айтганда, жамиятдаги фахм-фаросатли кишилар шу йўлни танлайдилар. Бир чеккада мувозанатни сақлашга ҳаракат қиласан, икки офатдан кичикроғини танлайсан ва сих ҳам, кабоб ҳам қўймаслигига эътибор берасан. Қанчалик тинч ухлашинг, дахшатли тушлар қўрмаслигинингни ҳисобга олсак, бунинг уддасидан чиқаётганлигинингни бемалол кўкрак кериб айтсанг бўлаверади. Балчикқа қорилган ҳолда эзгу ниятларни дилга тугиб, ҳаракат қилиш мумкин.

— Эзгу ниятлар? — «пиқ» этиб кулиб юбордим. — Бунақа фалсафаларни эшитавериб, қулоқларимиз битиб кетган. Айтишларича, ўша «эзгу ниятлар» билан тўппа-тўғри дўзахга йўл олиш мумкин экан.

— Бу гапларга ишониما, — дея жавоб қайтарди Энди маъюсланиб. — Биз аллақачон дўзахдамиз. Агар бу дунёда дўзах бўлса, у айнан Шоушенкда. Улар наркотик савдоси билан шугулланишади, мен эса уларга пулларни қандай қилиб ўзлаштириш йўлларини ўргатаман, шу билан олам гулистон. Бироқ мен кутубхонага ҳам эгалик қиламан ва аниқ биламанки, беш-ўн нафар йигитлар мендаги адабиётларни ўқиб, уқиб, кейин илм олишда давом этишади.



Улар озодликка чиққанларидан сўнг бу бевафо дунёда изсиз кетмайдилар. 1957 йили кутубхона учун иккинчи хонани сўраганимда, улар «финг» демай, илтимосимни бажо келтиришди. Нега десанг, маъмуриятдагилар мени мамнун ҳолда кўрганлари афзалроқ. Бунинг учун кўп нарса талаб қилмайман ва бундан хурсандман.

XI

Эллагинчи йилларда камоқхона аҳолиси аста-секин ўсиб борди, кейин олтмишинчи йилларда бирдан кўпайиб кетди. Бу вақтга келиб Америкадаги ҳар бир мактаб ўқувчиси наркотик моддалардан тотиб кўришга орзуманд бўлар, искотиларни истеъмол қилганларидан сўнг кулгини кистатар даражадаги жазолардан сира кўрқинмасди. Ҳа, турма лик тўла, аммо шунда ҳам Эндининг камерадоши йўқ эди. Тўғри, бирмунча фурсатга бахайбат ва ичимдагини топ хилидагилардан бўлмиш Норманден исмли хиндуни унинг камерасига кўчириб ўтишди. Норманденни Шоушенкдаги барча хиндулар каби Сардор деб аташарди. Кўпчилик узоқ муддатга тушган маҳбусларни Энди эси паст деб ҳисоблар ва бунга кулимсираб қўя қоларди. У оч қорним, тинч қулоғим мақолига риоя қилиб яшарди... Унинг ўзи айтганидек, раҳбарият Эндини мамнун ҳолда кўргани афзалроқ эди.

Қамоқхонада вақт имиллаётгандек туюлади, гоҳида хатто тўхтаб қолгандек бўлади.



Аслида вақт кутиб турмайди... Жорж Дуней рўзномачиларнинг «Шармандалик!», «Порахўрлик!», «Фавқулудда ходиса!» сингари шов-шуви остида сахнани тарк этди. «Тахт»га Стэмос ўтирди ва кейинги олти йил Шоушенк нақ дўзахга айланди. Лазаретдаги каравотлар ва карцерлар сира бўш қолмади.

1957 йилнинг «ажойиб» кунларидан бирида камерамда ўзим саклаб юрган, сокол олиш учун ишлатиладиган кўзгучага назар ташладим ва қирқ ёшли эркекни кўрдим. 1938 йили бу ерга хурпайган малласоч йигит кириб келганди, у худкушликни ўйлайвериб, виждон азобидан ич-этини еганди. Йигитча улғайди. Малла саватсочларга киров тушиб, оз-оздан сийраклаша борди. Кўзлари атрофида ажинлар пайдо бўлди. Бугун ўзини қачон озодликка чиқаришларини қутаётган шартти кетиб, парти қолган чолни кўриб турибман. Қанийди озодликка чиқаришса! Дахшатга тушдим. Хеч ким тутқинликда кексайишни истамайди.

Стэмос 1959 йили кетди. Бунгача атрофда дув-дув воқеаларни хидидан топиб борадиган журналистлар ёлғиз ўйнардди, ҳатто биттаси Шоушенкда махбус сифатида тўрт ой ўтириб чиқди. Нафсиламбирини айтганда, улар «Шармандалик!», «Қўлга тушган порахўр!» дея оғиз жуфтлашга шай туришарди, бироқ Стэмос тепасида қора булутлар тўпланишидан аввал жуфтакни ростлаб қолди. Мен уни жуда яхши тушунаман. Башарти у ҳақиқатан ҳам қўлга тушиб, барча ифлос ишлари фош қилинганда

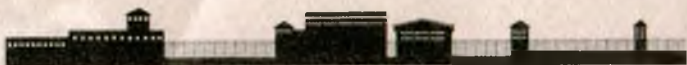


эди, Шоушенкда қоларди. Бунга кимнинг кўзи учиб турибди, дейсиз?! Байрон Хендлей икки йил аввал қуённинг расмини чизди. Бу золимнинг юраги касал эди, бутун Шоушенкнинг бахтига у истеъфога чиқди.

Эндини Стэмоснинг фирибгарликларига алокадор, деб ўтиришмади. 1959 йилнинг бошида қамоқхонада янги комендант, унинг янги ёрдамчиси ва соқчиларнинг янги бошлиғи пайдо бўлди. Кейинги саккиз ой ичида Энди бошқа махбуслардан фарқ қилмади. Айнан шу даврда унга Нормандени камерадош қилиб беришди. Сўнг яна ҳаммаси ўз ўрнига тушди. Норманден бошқа камерага кўчди ва Энди тағин ёлғизлик оромида ҳузурланиб қун санай бошлади. Маъмурият эшигидаги исмлар ўзгараверади, лекин қинғир ишлар ўша-ўша ўз зайлида давом этаверади.

Бир сафар Норманден билан Энди хақида фикрлашдим.

— Дилкаш йигит экан, — деди хинду. Норманденнинг оғзидан биттагина сўз олиш игна билан қудук казишдай гап: бояқишнинг лаби тиртиқ, устига устак, гапирганда сўзлар туپук аралаш қалтироқ ва вишилдоқ овоз билан чиқади, шу сабабли бирор бир сўзини англашнинг ўзи қони машаққат. — У менга ёқди. Сира калака қилмайди, аммо у билан бирга туришимни истамади. «Хўп», дедим. Камерасида ёўриллаган елвизак изғиб юради. Нуқул совуқ. У буюмларига тегинишга ҳеч кимни қўймайди. Мен кетдим. Ажойиб йигит,



на таҳқирлайди, на мазах қилади. Лекин ел-визак жуда ёмон.

XII

Агар хотирам панд бермаса, Рита Хейворт Эндиининг камерасида 1955 йилгача осифлик турди. Кейин унинг ўрнини Мерлин Монро эгаллади. Бу худди ўша сурат — миллионлар қалбини эгаллаган сохибжамол метро ёнида турибди, иссиқ шаббода унинг юбкасини хилпиратмоқда. Монро 1960 йилгача ушлаб турилди, сўнг едирилиб титиғи чикиб кетгач, унинг ўрнига Жейн Менсфилд илдинди. Қўполлиғим учун узрку-я, аммо Жейн ғар эди. Чамаси бир йил ўтиб, унинглиз актрисасига алиштиришди, адашмасам, Хейзл Курт эди, бироқ буни камоли ишонч билан тасдиқлолмайман. 1966 йили Энди Реквель Велчини деворга қадади. Бу сурат олти йил турди. Эсимда қолган охирги сурат — кантри-рок услубида қўшиқлар куйловчи Линда Ронстат.

Бир кун Эндидан ушбу суратлар унинг учун нимани англатишини сўрадим. У эса кўз қири билан ғалати қараш қилди.

— Улар бошқа махбусларга нимани англатса, мен учун ҳам шундай ахамиятга эга, — дея жавоб қилди Энди. — Озодлик. Тушуняпсанми, бу офатижон аёлларга бокиб сурат ичига кадам ташлаб, гўёки эркинликда пайдо бўлиб қоладигандек хисси туясан. Менга ҳаммасидан кўпроқ Реквель Велч ёқади, негаки, у хушхаво сохилда туради. Кишини махлиё қиладиган ман-



зара, эслайсанми? Табиат ила якка-ёлғиз қолиш мумкин бўлган Мехиконинг теварагида жойлашган тинч, дилкушо маскан. Суратларга нигоҳ ташлаганингда, нахот бу хисларда жўшмаган бўлсанг, Ред? Бир одим ташлаб, сирли маконга тушиб қоладигандек сезмаганмисан ўзингни?

Бу ҳақда сира-сира ўйлаб кўрмаганимни тан олдим.

— Кун келиб нимани назарда тутаётганимни билиб оласан, — деди Энди ўйчанлик билан. У ҳақ эди.

Йиллар ўтиб унинг нима демокчилигини тушундим. Ўшанда биринчи галда ҳаёлимга келгани — Норманден Эндининг камерасида изғувчи елвизакдан полигани бўлди.

XIII

1963 йили мартнинг охири ёки апрелнинг бошида Энди хунук воқеага дучор бўлди. Эслатиб ўтганимдек, бу одамнинг бошқа маҳбуслардан, жумладан, мендан ҳам фаркли равишда қандайдир хусусияти бор эди. Буни оғир-вазминлик, ички хотиржамлик ёхуд бир кун келиб барча даҳшатлар, шак-шубҳасиз, тақа-тақ тамом бўлишига умид боғлаш деб аташ мумкин. Буни қандай номласангиз номланг-у, аммо Энди Дюфрейн биздан кескин фарк қиларди. Бошқаларнинг юрак-бағрини эзувчи тушқунликдан холи эди Дюфрейн ва ҳеч қачон умидини сўндирмасди. Ҳа, у 1963 йилнинг киши қилич яланғочлаб келгунча умидсиз-



ликка тушмади. Бу вақтга келиб янги комендант тайинланди — Самуэль Нортон. Хеч ким бу одамнинг кулганини кўрмаган. У Элиста номидаги баптистлар черковининг ўттиз йиллик аъзолиги учун берилган фахрий нишонини тақиб юрарди. Унинг қамоқхона маъмурияти раҳбари сифатида янги киритган тартибқондаси — ҳар бир маҳбуснинг қўлида Инжил бўлиши шарт эди. Унинг столида тик¹ ёғочидан ясалган тахтачага зарҳал ҳарфлар билан битилмиш ушбу ёзув бор эди: «Исо — менинг халоскорим». Деворда хотинининг қўли билан тўқилган куйидаги шиор осибдиқ турарди: «Унинг келажаги довул қокмоқда». Ушбу оятни кўрганимиздаёқ этимиз жимирлаб кетарди. Бизда шундай хис пайдо бўлардики, худди қиёмат қойим бошланди-ю, бенажот қоладигандекмиз ва кўкка фарёд кўтариб, ўзимизга ўлим сўраймиз, лекин ажал биздан юз ўтиради. Жаноб Нортон учун ҳар бир воқеа-ҳодиса Инжил билан боғлиқ ва ундан иқтибос топиларди. Мабодо Нортонга ўхшайдиган битта-яримтасини учратиб қолсангиз, сизга маслаҳатим — уни минг чақирим наридан айланиб ўтинг.

Гред Стэмос замонидаги ўрмонда гўр қазинлар тўхтатилди. Хеч кимнинг суяги ҳам синдирилмади, кўзи ҳам кўкартирилмади. Бироқ бу Нортон ўзига ишониб топширилган одамларнинг меҳрибонлик билан ғамини еди, дегани эмас. Карцер ўша-ўша тўлиб-тошиб ётар,

¹ Тик — иссиқ мамлакатларда ўсадиган кемабон қаттиқ дарахт.



энди махбуслар тишларини сокчиларнинг зарби остида эмас, тез-тез ёлғизликда қолиб, сув ва кокнонга каноат қилишдан йўқотишарди. Бу «Нортон пархези» деб атала бошланди.

Бу одам мен кўрган рахбарлар ичида энг ифлос ва мунофиғи эди. Юкорида айтиб ўтилган фирибгарликлар «гуллаб-яшнаш»да давом этарди, Сэм Нортон бўлса бу қинғирликларга қўшимча ҳам киритди. Энди унинг ишларининг миридан сиригача билар, чин дўстлигимиз сабаб Энди мени ҳам у-бу нарсалардан бохабар этиб турарди. Шунда Эндининг юзида худди бадбуруш, ёкимсиз хашаротни тасвирлаётгандек, барча ҳаракатлари манфурлиги боис кишини даҳшатга солишдан кўра кўпроқ кулгисини кистатадигандек жирканч ифода кўринарди. Бу ўша машҳур «Тазарруга элтувчи йўл» дастурини ўйлаб топган Нортон эди, бу ҳақда ўн олти йил муқаддам ўқиган ёки эшитгандирсиз? Комендантимизнинг фотосурати ҳатто «Ньюсвик»да чиққанди. Матбуотда дастур махбусларнинг оқланиши ҳамда уларнинг меҳнатидан унумли фойдаланишининг чинакам намунаси сифатида ёритилди. Дастур ҳар хил фаолият турларини ўз ичига олганди: ёғочларни қайта ишлаш, йўл қурилиши, сабзавотхона ва бошқалар. Нортон буни ўзининг кўтаринки руҳдаги услубида «Тазарруга элтувчи йўл» деб атади ва унинг фотосурати «Ньюсвик»ка тушганидан сўнг Янги Англиядаги «Ротейри» ва «Кайванис» клублари Нортонни нутқ билан чиқиш қилишга таклиф этишди. Биз бу



лойихага «Катта йўл» деб ном бердик, аммо негадир махбўслардан бирортасини ўз фикрини билдириши учун клуб ёки газетага таклиф қилишганини эшитмадим. Нортон бир қарасанг, баландпарвоз нутқи ва баптистларнинг фахрий нишони билан автомагистралда, бир қарасанг, ариқ қазини ишларида ҳозир у нозир бўларди. Бу лойиҳаларни амалга оширишнинг минг бир йўли бор эди, бироқ Нортон маккор чиқиб қолди. Округнинг барча қурилиш ташкилотлари унинг дастуридан ўлгудай қўрқарди, чунки махбўслар меҳнати — қўллар меҳнатидир ва сиз буни инкор этолмайсиз. Бинобарин, ўн олти йиллик раҳбарлиги мобайнида ҳар кунини Сэм Нортоннинг «Исо — менинг халоскорим» сўзлари битилган тахтачали столига каттагина миқдорда буюртмалар келиб тушарди. Кейин эса у буюртмачига барча ишчилари «тазарруга элтувчи йўл»ни бошқа ерда ўтаётганлигини айтишга мажбур бўларди. Нортонни бошида олти-та ўқ билан зовурдан топишмагани менга нима учундир мўъжиза бўлиб туюларди.

Нима бўлган тақдирда ҳам, «Пул пулни чакиради», деган гапда жон бор. Жаноб Нортон қадим пуританларнинг нуқтаи назарига амал қилган ҳолда кишини Худонинг суйган бандаси эканини билиш учун унинг банк ҳисобига бир қўр назар ташла, деган гапни ўзига дастуруламал қилиб олганди чоғи.

Энди Дюфрейн комендантнинг ўнг қўли, «миқ» этмас ёрдамчиси эди. Кутубхона Энди учун катта аҳамиятга эга эди, Нортон бундан



унумли фойдаланарди. Энди Нортоннинг севимли ибораси «Сендан угина, мендан бугина» эканлигини таъкидлаганди. Шундай қилиб, Энди кимматли маслаҳатлар берар, ишга оид таклифлар киритарди. Мен уни «Тазарруга элтувчи йўл» дастурини ишлаб чикди, дея ёзғиролмайман, лекин у фирибгарликлар билан боғлиқ ҳисоб-китобларни юритарди ва... жин урсин ҳаммасини! Кутубхонага автотаъмир ишлари бўйича янги қўлланма, Гройлер энциклопедиясининг янги нашри, Гарднер ва Луи Амурнинг янги китоблари келтирилди.

Шу нарсага ишончим комилки, бўлиши керак бўлган воқеа содир бўлди. Негаки, Нортон ўнг қўлидан ажраб қолишни истамасди, бошқача айтганда, агар Энди Шоушенкни тарк этса, Нортоннинг қилмишларини дoston қилиб юборишидан қўрқарди.

Мен бунга етти йил давомида хали ундан, хали бундан, озроғини Эндининг ўзидан билиб бордим, бироқ билганларим тўла-тўқис эмас. У ҳаётининг бу қисми ҳақида гапиришни истамасди. Бунинг учун уни айбламайман. Бу воқеани турли манбалардан мисқоллаб йиғдим. Махбуслар қуллардан ортиқ эмас. Балки шунинг учун ҳам уларга исковуч итдай изғиб сўраб-суриштириш, қулларча ҳар нарсага бурун суқиб кўриш одат бўлиб қолгандир. Энди мен сизларга барчасини кетма-кет, ишдан игнаси-гача ҳикоя қилиб бераман. Эҳтимол, шунда не сабаб Энди ўн ой сиқилиб яшаганини тушуниб оларсиз. Билишимча, у 1963 йилгача бор



хакиқатдан беҳабар бўлган. Ўйлашимча, у буларнинг барчаси канчалик хунук тус олишини билмаган.

XIV

1962 йилнинг ноябрида Шоушенкка Томми Уильямс тушди. Томми ўзини массачусетслик хисобласа-да, йигирма етти йиллик умри давомида бутун Янги Англия бўйлаб хўп саёхат қилганди. У чапдаст ўғри эди. Томми уйланган, хотини хар ҳафта турмуш ўртоғининг ҳолидан хабар оларди. Хотини агар Томми ҳеч курса ўрта таълим шаҳодатномасини қўлга киритса, ҳаётлари ўнгланиб кетишини миясига жо қилиб олганди. Боякиш рафика эрини бунга қўндирди ва Томми Уильямс мунтазам равишда кутубхонага бориб турадиган бўлди.

Энди учун буларнинг барчаси эскириб қолган машғулотлар эди. Энди Томмининг олий мактаб тестларида дурустгина балл тўплай олишини тахмин қиларди. Томми аллақачонлар болалиги ва ўсмирлигида ўтилган сабоқларни хотирасида тикламоқни, ана ундан сўнг тест топширмоқни кўзлади. Бундан ташқари, почта орқали бир замонлар мактабда у қулоғидан кириб, бу қулоғидан чиқиб кетган фанлардан бир талай дарсликлар олди.

Томми иймони суст шогирд эди, олий мактабни тугатганлиги ҳақидаги гувоҳномани қўлга киритдим-йўқми, буниси менга қоронғу, ҳикоям учун бунинг айтарли аҳамияти йўқ. Шуниси



аникки, у хам Эндига хирапашшадай ёпишди-қўйди.

Бир-икки марта у Эндидан: «Сендек илоннинг ёғини ялаган маккор бу зиндонда нима қилиб юрибди?» – деб сўради. Бу савол нақ оқсуякларча «пахта қўйиш»нинг қўпол кўриниши эди. Энди бўлса жилмайибгина қўяр, гапни бошқа мавзуга бурарди. Табиийки, Томми атрофдагилардан сўраб-суриштиришга тушди, жавобни олгач эса оғзи ланг очилиб қолди.

Эндининг не бонс турмага тушганини сўйлаб берган киши Томмининг кирхонада дазмол машинани юритадиган шериги эди. Биз бу машинани «гўштқиймалагич» деб атардик, бу машинага масъул одам хушёрлигини сусайтирса, нималар бўлишини ўзингиз тасаввур қилаверинг. Томмининг шериги котиллик учун ўн икки йилдан буён умрини камокда чиритаётган Чарли Лафроб эди. У Дюфрейн тарихини завқшавқ билан гапириб берди; биз каби турманинг «оксокол»лари учун янги келганларни у-бу нарсалардан бохабар қилиш кўнгиляйратар эрмак эди. Чарлининг ҳикояси суд хайъати тушликдан келибоқ Энди айбдор деб топилган жойига келган ҳам эдики, қўққисдан хуштак овози янграб, «гўштқиймалагич» тўхтади. Ўша куни машина Элиот етимхонасидан келтирилган қўйлақларга дазмол югуртираётганди. Қўйлақлар машинадан сониясига бир донадан қурук ва дазмолланган холда отилиб чиқарди. Томми ва Чарли уларни ерга туширмай илиб олиб, аравага тахлашлари лозим эди.



Бирок Томми оғзи очилган ҳолатда Чарлига бакрайиб қолганди. Қўйлақлар тўғри ифлос полга туша бошлади.

Ўша куни қирхонада Хомер Жесуб назоратчи эди. Хомер иккаловини ҳам болохонадор қилиб сўкиб, ўпкасини қўлтиқлаб келаверди. Томми ҳатто унга қайрилиб ҳам қарамади. Худдики қанчадан-қанча бош чанокларни ёрган Хомер деганлари еру кўкда йўқ эди.

– Гольф клубидаги мураббийни ким дединг?

– Квентин, – дея устига аждар бостириб келаётгандай юраги увишиб жавоб берди Чарли. – Адашмасам, Глен Квентин эди. Ёки шунга ўхшашмиди, аниқ эсимда йўқ...

– Қани, итваччалар, қўйлақларни совук сувга ташлаларинг! – дея «хангради» кўзлари қонга тўлган Хомер. – Тезроқ кимирла, бадбахт, йўкса...

– Глен Квентин! Ё Раббим! – Томмининг охирги сўзлари шу бўлди. Негаки, Хомер Жесуб «сўйил»ини бечора йигитнинг бош чаноғига тушириб улгурганди.

Томми «шилқ» этиб полга йиқилди. У учта олд тишларидан махрум бўлди. Кўзини очганда, ёлғиз камерада ётганди, бутун бир ҳафтани «Нортон пархез»ида ўтказди. Боз устига қарточкасига қора белги тушди.

XV

Бу 1963 йилнинг февралда бўлиб ўтди. Томми Уильямс олти-етти нафар узок муддатга ўтирганларни холи-жонига қўймай, Чарлидан



эшитганларини қайта-қайта суриштирди. Буларни билишимнинг боиси — ўшалардан биттаси эдим. Томмидан буларни нега кавлаштириб қолганини сўраганимда, у саволимни жавобсиз қолдирди.

Шундай кунларнинг бирида Томми кутубхонага келди-да, Эндига бор гапни тўкиб солди. Биринчи ва охириги марта Энди ўзини йўқотиб қўйди...

Эртаси куни Эндини учратганимда, у худди хаскашни босиб олиб, икки кўзининг ўртасига яхшигина зарба еган кишидай кўринарди. Қўллари қалт-қалт титрар, гапирсам, миқ этмасди. Пешиндан сўнг навбатчи сокчи Билли Хенлонни топиб, у билан эртасига комендант қабулига киришга келишиб олди. Кейинроқ Энди ўша тунда мижжа кокмай чиққанини айтди. У қахратон киш шамолининг гувиллашига кулоқ солибди, Трумен президент этиб сайланганидан буён ўзи «қўрғон» деб атовчи камеранинг цемент полидаги пирпираётган узун-узун сояларга тикилибди ва барчасини бир бошдан ўйлаб кўришга тиришибди. Энди онги шуурининг бир бурчида саклаётган қафасга тушадиган калитни Томми берганини айтди. Ўзининг камераси сингари қафас, факат банди одам эмас, йўлбарс эди. Умид деб аталувчи йўлбарс. Уильямс келтирган калит қафас эшикларини очиб юборди ва йўлбарс озодликка чиқиб, Эндининг онгида кезина бошлади. Тўрт йил бурун Томми Уильямс ўмарилган моллар лик тўла ўғирланган машинани хайдаб кетаётганда, Роуд



Айленд туманида қўлга тушганди. Томми айбига иқрор бўлди, эвазига жазо ҳукмини юмшатишди: кўп эмас, оз эмас, икки йилга озодликдан маҳрум қилинди. Орадан ўн бир ой ўтиб унинг камерадоши озод этилади-ю, ўрнига аллақандай Элвуд Блейч дегани келади. Блейч кулфни бузиб, ўғирлик қилгани учун жазо муддатини ўтарди.

— Умрим бино бўлиб бунаканги тажанг нусхани учратмагандим, — деб айтганди менга Томми, — айниқса, унга ўхшаган қуроли одамдан ўғри чикмайди. Жиндаккина шовқин кўтарилса, тамом, ўпкасини қўлтиқлаб, оркаолдига карамасдан, тасира-тусур ўк узаверади бунақалар... Бир сафар тунда жонимни хикилдоғимга келтирди. Йўлакчамиздаги қайсидир тирранча чашкаси билан симчивикларни тинғирлатганди ўшанда. Шунга Блейчнинг қони қайнаганди.

Озодлик нафасини туйишимдан илгари мен у билан етти ойни амал-тақал ўтказишга мажбур бўлганман. У билан ўзи нимани гурунглашганимизни эслолмайман. Сиз Эл Блейч билан эмас, у сиз билан гаплашади аслини олганда. Жаврайверади, жаврайверади, ҳеч оғзи тинмайди. Овозини ўчиришга уриниб кўрингчи, нақ балога коласиз. Кўзларини ола-кула қилиб, жун босган муштини ўктайди. Шунақа хунарини кўрсатганда, юрагим оркага тортиб кетарди. Девқомат, калласи арчилган тухумдай тап-тақир, кўк кўзлари ичга ботган, баджаҳл. Ё



Раббим, ишқилиб, тагин унга дучор бўлишдан ўзинг асрагин!

Худо берган хар тун оғзи сасирди унинг. Унга кулоқ осинга мажбур эдим. Қаерда туғилиб-ўсгани, етимхоналардан қай тарзда қочгани, тирикчилиги қанақа бўлгани, қандай хунарлар кўрсатгани-ю, тўшакда қайси суюкоёқларнинг таъзирини берганини нонлож эшитмоқдан ўзга чорам йўқ эди. Балки афт-ангорим бинойндай кўринмасдир-у, лекин жон ширин, барзанги башарамни аччиқ устида бежаб қўйишини истамасдим.

Агар сўзларига ишонадиган бўлсам, у икки юзтача идора қулфини бузганмиш. Ёнида бирон кимса «пис-с» этиб ел чиқарса, яраланган шер каби дарғазаб бўладиган жинни шундай ишларни қилишига унчалик кўзим етмайди лекин у фақат ҳақиқатни гапираётганига оит ичди. Энди эса... диққат билан эшит мени, Ред. Биламан, баъзида одамлар ўй-хаёлларини воқеликка аралаштириб юборишади, шундоқ экан, хотирангга хар доим ҳам ишонавериш керак эмас... Аммо Квентин исмли йигит ҳақида эшитишимдан аввал: «Мабодо қария Эл уйимга ўғирликка тушса-ю, бундан хабар топсам, тирик қолганим учун ўзимни дунёдаги энг бахтли банда дея ҳис қилсам керагов», деб ўйлаганларим ҳали-хануз ёдимда. Бир тасаввур қилиб кўргин ўзинг, агар бу нусха бирон бир ойимтилланинг ётоқхонасида қимматбаҳо тақинчоқлари ётган қутичани титкилаётганда, хонимча уйқусида ағдарилиб-нетса ёки йўталиб қолса борми, томошани кўравер!



Онам ҳаққи оит ичаманки, бу ҳақда ўйлашим биланок баданимдан совуқ тер чиқиб кетади.

Жаҳлнинг чиқарган киши борки, ҳаммасини асфаласофилинга жўнатган. Ўзи шундай деганди. Мен ҳам унга ишонгандим. Ҳа, унинг қўли қонга ботганди. Э Худо, тажанглигини айтмайсанми! Нақ отилишга шай тўппончанинг ўзи эди. «Смит Энд Вессон» русумли тўппончасининг тепкисини қачон қарама кўтариб қўядиган бир йигитчани танирдим. Умуман бу яхшилиққа олиб келмайди. Устига устак, тўппончанинг тепкиси сал қаттиқроқ овоздан ҳам босилиб кетадигандек эди гўё. Эл Блейч худди шунақа тўппончани ёдга соларди. Асаблари туфайли битта-яримтани бўғизлаган бўлса, сира ажабланмайман.

Бир кун мум тишламаслик важдан: «Хўш, кимни ўлдиргансан?» деб сўрадим. У бир «хих» деб кулиб қўйди-да: «Ҳозир битта галварс Майндаги зонада ўтирибди. Мен ўлдирган икки кишининг қасрига муддат ўтаяпти. Унинг хотини бир хунаса билан аллақандай уйда ётган экан, ҳуллас, бу ёғи ўзингга маълум», деб жавоб берди.

Аёлнинг исмини тилга олмаганлиги аниқ эсимда. Балки, у қулоғимдан кириб, бу қулоғимдан чиқиб кетгандир. Нима фарқи бор? Янги Англияда Дюфрейнлар худди Смит ва Жонслар каби қўйлаб учрайди. Асосийси, Эл ўзи ўлдирган йигитнинг исмини айтди — Глен Квентин. У нфлос гольф мураббийи, бунинг устига бойвачча ҳам экан. Элнинг айтишича,

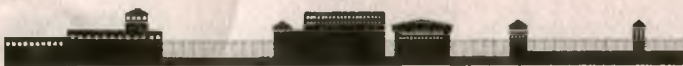


Квентин уйида беш минг долларча пулни яшириб қўйганмиш. Ўша пайтда бу катта пул эди. «Бу қачон рўй берди?» деб сўрасам, Блейч: «Урушдан кейиноқ», деди.

Эл чўпчагини давом эттирди: уйга киради, ҳамма ёқнинг тит-питисини чиқаради, ошиқ-маъшуклар эса уйғониб кетади ва қий-чув бошланади. Жонимга тегиб кетгаиди-да, деди Эл. «Ўша йигит хуррак отишни бошлаган ва жонинг халқумингга келган. Шундайми?» деб сўрадим. Эл эса сўзида давом этиб, гап орасида хотини тўшакда Квентин билан ётган ҳуқуқшуносни ҳам кистириб ўтди. «Ўша ҳуқуқшунос энди Шоушенкда сўппайиб ўтирибди», деди-ю, хохолаб юборди. Бу разилни қайтиб кўрмаслигимдан биррам бахтлиманки!

Томми бу хикояни айтиб берганидан сўнг нима учун Энди руҳи тушиб, ич-этини еб, зудлик билан комендантга учрашишни хохлаб қолганини энди англагандирсиз? Элвуд Блейч Томми билан бир камерада ўтирган пайтлари олти йилга кесилганди. Ҳозир, яъни 1963 йили у аллақачон озодликда бўлиши ҳам мумкин... Ёки бўлмаса озодликка чиқиш арафасидадир. Эндининг ич-этини кемираётган нарсаси шу эдики, бир томондан, Блейч халигача камоқда бўлиши мумкин, бошқа томондан эса аллақачон озодликка чиққан, деган тахмин ҳам йўқ эмас. Ана энди баччағарни ердан ҳам, кўкдан ҳам топиб бўлсан.

Албатта, Томмининг хикояси чалкашликлардан холи эмасди, аммо чалкашликлар ҳаётда



учрамайди дейсизми? Блейч «хуқуқшунос» деди, Энди эса банкир эди, лекин оми одам бу икки касбнинг фарқига бормаслиги турган гап. Шунини ҳам унутмангки, Блейч Эндининг жинояти ҳақида айюҳаннос солаётган газета-ларни ўқиганидан буён орадан ўн икки йил ўтиб кетибди. Томми айтганидек, Блейч пул ўмаргани кириб, чиндан ҳам минг доллар топгани, полиция эса ҳеч қандай талончилик изларини тополмагани ғалати туюлиши мумкин. Бу борада бир неча тахмин юритишим мумкин. Биринчидан, агар мол-мулк эгаси ўлган бўлса, унинг айнан нимаси йўқолганини, башарти бу ҳақда бирон киши билдирмаса, кетингизга қараб фол очиб ҳам тополмайсиз. Иккинчидан, Блейч долларлар ҳақида ёлғон гапирмади, деб ким айта оларди? Эҳтимол, у, э йўқ, бе йўқ одам ўлдирганини тан олгиси келмагандир. Учинчидан, босқинчилик излари бўлган-у, полиция буни пайкамаган: полициячилар аксарият ҳолларда каллаварамлик қилишади. Ёки бўлмаса, улар босқинчилик изларини топишган-у, прокурорнинг бўлиб ўтган жиноят ҳақидаги талқинига путур етказишни исташмаган. Прокурор эса ўша пайтлари айни хизмат пиллапоясидан юқорилаётганди, марказий органларни майда ўғирлик каби оддий жараёнга жалб қилиш ишни чалкаштирган бўларди.

Мана шу уч тахминдан шахсан мен иккинчисини ҳақиқат деб биламан. Шоушенкдаги узок йилларим давомида Элвуд қабилярнинг анча-муначасини кўрганман. Бундайин илоннинг



ёғини ялаганлар ҳатто ўн доллар учун қамокка тушишган тақдирда ҳам ҳар бир ишларида миллионларни қўлга киритган на камида қиролича олмоси учун ўзларини ўтга-чўкка уришади, деб ўйлашингизни исташади.

Томмининг хикоясида Эндини шак-шубҳасиз ишонтирган бир деталь бор эди. Блейч Квентиннинг ташқи қиёфасини тасвирламади. У Квентинни «ифлос бойвачча», деб атади ва гольф мураббийи эканлигини эслатиб ўтди. Бир пайтлар Энди ҳафтасига бир неча марта хотини билан клубга овқатланишга борарди. Линданинг қандай оёқ олишини билганидан сўнг Энди клубга бўкиб ичиш учун келадиган бўлди. Клуб қошида дискотека очилганди. 1947 йили дискотекада ишлайдиган пойгачи-чавандозлардан бири Эндининг хотирасига муҳрланиб қолганди. У Томми тасвирлаб берган Элвуд Блейчга мос келарди. Дароз, бақувват, тақирбош, кўк кўзлари ичга ботган эркак. У ҳар доим кўзлари билан сизни ўрганаётгандек тикиларди. Ўша киши клубда узок ишламади, бироқ Энди бу одамни бир умрга эслаб қолди: унинг афт-ангори бошқаларникидан жудаям ажралиб турарди.

XVI

Қора булутлар тошдеворлар устида сузиб юрган, турма атрофидаги далаларда хас-хашакка айланган бултурги ўт-ўланларни яланғочлаб, сўнгги қорлар эрий бошлаган, ёмғир аралаш



шамол турган кунда Энди Нортоннинг хузурида пайдо бўлди.

Нортоннинг катта-кенг офиси турманинг маъмурий бўлимида жойлашган, офиснинг столи ортида эса комендант ёрдамчисининг хонасига олиб кирувчи эшик бор эди. Комендант ёрдамчиси ўша куни хонасида эмасди, офисда бир чўлок махбус инқиллаб-синқиллаб юрарди. Исми ҳозир эсимда йўқ. Ҳамма уни Честер деб чакирарди. Унга хонадаги гулларни суғориш ва полларни артиш топширилганди. Ўша куни туваклардаги тупрок курукшаб, Честер полни эмас, кулоклари билан кулф тешигини ялтиратиб тозаллади-ёв.

Честер комендант кабинетига йўлакдан кирилувчи эшик очилиб-ёпилганини, кейин эса куйидагиларни эшитибди:

– Хайрли кун, Дюфрейн, хўш, хизмат?

– Кўрмайсизми, – деб бошлади Энди. Честер унинг овозини аранг танибди. – Кўрмайсизми, комендант жаноблари... Бир ғалати воқеа содир бўлдики... Ҳалли нимадан бошлашни ҳам билмаяпман.

– Хўш, хўш, қани, бошидан бошлайверинг, – дебди Нортон гўё Инжил ўқиётгандай кироат билан.

– Шундай қилсам, менимча ҳам тўғри бўлади.

Энди Нортонга қайси гуноҳи учун Шоушенкка тушиб қолганини эслатиб, кейин Томми Уильямсдан эшитганларини бирма-бир айтиб берибди. У Томмининг исмини ҳам алохида



айтиб ўтибди. Балки Томмининг исмини тилга олгани сизга аҳмоқлик бўлиб туюлар, лекин Энди нима ҳам қила оларди? Йўқса товлама-чига чиқиб қоларди-да.

Энди гаинини тугатгач, Нортон бирмунча фурсат жимиб қолади. Мен уни деворда осиелик турган Рид портрети остида креслосига ястаниб олиб ўтирганини аниқ-равшан кўз олдимга келтиряпман: қўлларини қовуштириб олган, лаблари қимтилган, пешанаси тиришган, кўкрагидаги фахрий нишони хира йилтирайди.

– Ҳа, – дейди ниҳоят, – бу мен эшитган энг аҳмоқона хикоялардан бири бўлса керак. Биласизми, Дюфрейн, мени нима хайрон қолдирапти?

– Нима экан, жаноб?

– Мана шу уйдирмага ишонганингиз.

– Жаноб! Бу билан нима демоқчисиз?

Честер кейинчалик ўн уч йил аввал Байрон Хендлейдек разилнинг додини берган одамнинг овозини зўрға таниганини тан олиб айтди. Ҳозир Энди овози дилдираб, узук-юлук гапирарди.

– Нима ҳам дердим, – дейди Нортон, – она сути оғзидан кетмаган Уильямс сизга маҳлиё бўлиб қолгани кўриниб турибди. Тўғриси айтидиган бўлсак, сизнинг таъсирингиз остига тушиб қолган. У сизнинг ғам-ҳасратга тўла саргузаштингизни эшитган. Унинг томонидан сизни оқлашга ҳаракат қилиши ва ҳамдард бўлиши табиий ҳол. У ҳали ёш, орқа-олдини ўйламай гапираверади. Оғзидан чиқаётганлари сизни қай аҳволга тушириши мумкинлигини тасаввур ҳам



килолмаган. Мен бор-йўғи шуни таклиф кила оламанки...

– Бу ҳақда мен ўзим ўйлаб кўролмасмидим? – Нортоннинг оғзидан гапини олди Энди. – Мен Томмига клуб олдида ишлайдиган одам ҳақида бирон марта оғиз очмаганман. Умуман, ҳеч кимга айтмаганман. Бунга шунчаки ҳожат бўлмаган. Лекин Томмининг собиқ камерадоши мен билган одамга қуйиб қўйгандай ўхшайди!

– Жуда яхши-да. Сиз энди вокеликни бир томонлама қабул қилишга ўтиясиз, – дея жавоб берди Нортон.

«Вокеликни бир томонлама қабул қилиш» сингари жумлалар кейинчалик ахлоқ тузатиш муассасаларида ишловчи аксар кишилар томонидан ўзлаштирилади. Улар бу жумлани келса-келмаса ишлатаверишади.

– Лекин бундай эмас, жаноб.

– Бу сизнинг қарашингиз. Менинг нуқтан назарим умуман бошқача. Икки қулоғингизга ҳам қуйиб олинг, «Фальмауф Хилл» клубида чиндан ҳам шундай одам ишлаганлиги ҳақида сизнинг гапларингиздан бошқа факт менда йўқ.

– Йўқ, жаноб, фақат бунинг учун эмас...

– Гапимни бўлмаг, – Нортон унинг сўзини чўрт кесди, овози ҳам бир парда кўтарилди. – Келинг, ҳақиқатга бошқа томондан қарайлик. Бир зумга тасаввур қилиб кўрайлик, ҳа, шунчаки тасаввур қилиб кўрамиз, Элвуд Блеч исмли одам ростдан ҳам мавжуд дейлик...

– Блейч, – унинг сўзини тўғрилади Энди.



– Ҳа, майли, Блейч бўлса, Блейч-да, нима фарқи бор. Хўш, демак, ўша одам Роуд Айлендда чиндан ҳам Томас Уильямснинг камерадоши бўлган деб ҳисоблаймиз. Унинг аллақачон озодликка чиққанлиги қамокхонада эканлигидан кўра ҳақиқатга яқинроқ. Биз ҳали унинг Уильямснинг камерасига тушгунча қанча ўтирганини ҳам билмаймиз, тўғрими? Шуниси маълумки, у олти йилга ҳукм қилинган.

– Йўқ. Биз унинг қанча муддат ўтаганини билмаймиз. Лекин тахминимча, у ҳали ҳам ўша ерда. Бундай бўлмаган тақдирда ҳам, унинг охириги уй манзили, қариндош-уруғлари, ошна-оғайнилари ҳақидаги маълумотлар сақланиб қолади-ку.

– Ўзингиз жуда яхши тушуниб турганингиздек, унисидан ҳам, бунисидан ҳам охир-оқибат ҳеч бир иш чикмайди. Иш бости-бости бўлиб кетган, тамом-вассалом.

Энди бир оз жимиб, кейин тилга кирди:

– Ҳа, лекин умид қилсак бўлади-ку, шундай эмасми?

– Бўлмасам-чи. Демак, Дюфрейн, ўша Блейчингиз нафақат мавжуд, балки ҳалигача Роуд Айлендда ҳам дейлик. Хўш, сизнингча, Томмининг кўрсатмалари билан олдиға борсак, нима дейди? Эҳтимол, у тиз чўкиб, фалакка кўз тикиб, фиғон солганча барча гуноҳларига иқрор бўлар?

– Қандай қилиб шунчалик бефаҳм одам бўлиш мумкин? – дея мингиллади Энди. Честер Эндининг бу гапини зўр-базўр эшитган бўлса-да, комендант аниқ-таниқ эшитди.



– Нима?! Яна бир кайтаринг, мени ким деб атадингиз?

– Бефаҳм! – бакирди Энди. – Ёки жўрттага ўзингизни гўлликка соляпсизми?

– Дюфрейн, сиз менинг беш, йўқ, етти дақиқа вақтимни ўғирладингиз. Ўзи бугун жуда бандман. Демак, суҳбатимизга яқун ясасак ҳам бўлади ва...

– Клубда барча эски бланклар ва карточкалар сакланади, шуни тушунасизми ўзи? – бакиришда давом этди Энди. – Уларда солиқ бланклари ҳам, В-форма ҳам, ишдан бўшатирилганлар учун бадал бланки ҳам бўлади. Хар бирига Блейчнинг исми шарифи битилган! Аввал клубда ишлаган маъмуриятдагилардан биронтаси ҳозир ҳам ишлаётгандир?! Балки қария Бриггс ҳам ўша ердадир?! Ахир, орадан бир аср эмас, ўн беш йил ўтди! Улар Блейчни эслашади! Агар Томми Блейч унга айтганларини яна бир такрорлаб ўтса, Бриггс ҳам Блейчнинг клубда ишлаганини тасдиқласа, менинг ишим янгидан кўрилади! Шунда мен...

– Соқчи! Соқчи! Манави одамни олиб кетинг!

– Ха, нима бўпти? – овози қалтираб сўради Энди. – Бу менинг ҳаётим, озодликка чиқишим учун ягона имконият, тушуняпсизми? Томмининг гапларини тасдиқлаш учун биргина сўроқ уюштиришнинг нимаси қийин? Қулоқ солинг, мен ҳаммасига тўлайман...

Честернинг сўзларига кўра, кейин енгил шовқин эшитилибди: соқчилар Эндининг қўлини қайириб, кабинетдан олиб чиқиб кетишган.



— Карцерга, — деди Нортон куруккина қилиб. Шу гапидан сўнг унинг нишонини сий-палаб қўйганини ўзимча тасаввур қиляман. — Қокнон ва сувдан бошқаси берилмасин.

Эс-хушини йўқотган Эндини олиб кетишади. Честер Эндининг эшикнинг тагидаёқ комендант-га:

— Бу менинг хаётим! Нахотки тушунмаётган бўлсангиз, ахир, бу менинг хаётим! — дея бақаришда давом этганини ҳам айтиб берди.

XVII

Энди «Нортон пархези»да йигирма кун ўтирди. Бу унинг Сэм Нортон билан биринчи жанжаллашгани ва «кичиккина бахтиёр оиламиз»га келиб тушганидан бери карточкасидаги илк қора белги эди.

Гапнинг хонаси келганда Шоушенк карцери хақида бир-икки оғиз гапириб ўтсам. Бу «қўхна» анъана ўн тўққизинчи аср бошига бориб тақалади. У замонлар биров «оқланиш», «тавба қилиш» каби бемаънигарчиликларга вақт ажратиб ўтирмасди. Хамма нарсаси окёки қорага ажратиларди. Сиз айбдорсиз ёки йўқ. Агар айбдор бўлсангиз, сизни осишади ёки авахтага тикишади. Озодликдан маҳрум этилсангиз-у, сизни бирон-бир камоқхонага олиб боришади, деб ўйласангиз, чучварани хом санабсиз. Э, йўқ, сиз ўз қўлларингиз билан ўзингизга чох қазийсиз. Майн провинцияси ҳукумати бунинг учун алоҳида белқурак-



лар ҳам ажратиб қўяди. Тонг бўзаргандан то кош қорайгунча кучингиз етганича ўзингизга чоҳ казийсиз, кейин эса бир жуфт бўйра ва кажава олиб, пастга тушасиз, чоҳнинг оғзини панжара билан ёпишади. Панжаранинг ораси ҳам шундайки, ундан фақат дон ва қуртлаган гўшт ташлаш мумкин бўлади. Муҳим байрам кунларидагина сизни арпа донидан тайёрланган обиёвгон билан «сийлашади». Хожатни эса кажавага чиқарасиз. Тонги соат олтида турма назоратчиси келганда, худди ўша кажавани сув учун берасиз. Ёғин-сочин кунлари кажавани бошингизга кийиб ўтираверасиз.

Чоҳда ҳеч ким узок вақт ўтирмаган. Мен билган энг узок муддат — ўттиз ой. Бу синфдошини бичиб қўйган ўн тўрт ёшли телба эди. Шуниси ҳам борки, уни зиндонга ташлашганда, ёш ва соппа-соғ эди.

Шуни ҳам унутмангки, майда ўғирлик ёки куфрда айбланишдан ташқари ҳар қандай жиноят турида сизни осишади. Бошқа ҳолатларда уч, олти ёки тўққиз ой чоҳда ўтириб чиқасиз. У ердан мурдадек оқариб, ярим сўқир бўлиб чиқасиз, очик кенгликдан юрак олдириб қўясиз, тишларингиз лиқиллаб, бирма-бир туша бошлайди, оёқларингизга эса замбуруғ тошиб кетади. Ана шунақа бизнинг «кўхна ва кадрдон» Майн провинциямиз...

Шоушенк карцери ўрға асрлар зиндонининг тараққийлаган варианты десам, адашмайман... Инсон ҳаёти уч йўналишда ривожланади: яхши, ёмон ва даҳшатли. Агар сиз тор

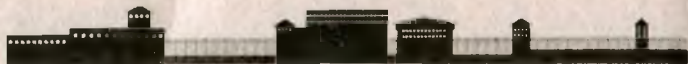


зулматда дахшатга тушсангиз, бошқаларидаги тафовутни ажратиш амри маҳол бўлиб қолади.

Карцерга тушиш учун ертўла томон йиғирма учта зинапоя санайсиз. У ерда эшитилиб турадиган ягона товуш сувнинг томчилаши. Карцерда бор-йўғи олтмиш ваттли лампочка хира нур сочиб туради. Камералар бир кишилик, бочкача шаклида, худди бойлар уйларида биронта суврат ортида яшириб қўядиган казнокка ўхшайди. Қазнокдаги каби карцерда ҳам эшик ён томонга сурилиб очилади. Панжарали бўлса ҳам дарча йўқ. Ягона ёруғлик манбаи — бу лампочка, уни ҳам турманинг бошқа камераларидаги бошқа чироқлардан бир соат олдин ўчиришади. Истайсизми-йўқми, тор хонадаги зулмат ичра вақтни ўлдиришингизга тўғри келади. Камерада вентиляция бўлиб, унинг ёнғиллаши ва каламушларнинг чийиллашини эшитиш мумкин. Бундан ташқари, камерада деворга маҳкамланган каравот ва суянчиксиз курси бор. Шундай қилиб, уч хил усулда вақт ўтказишингиз мумкин: ўтириб, хожат чиқариб ёки ухлаб.

Жуда «қулай» шароит, шундай эмасми? Бунақанги ит билмас жойда йиғирма кун бир йилдек чўзилади, ўттиз кун икки йилдек, қирк кун ўн йилдек туюлади.

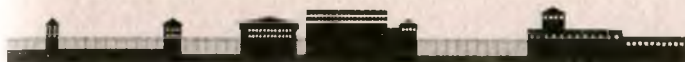
Ёлғиз камерада ўтирган маҳбуснинг фойдасига айтиладиган гап — бу унинг барчасини ипидан игнасиғача ўйлаб олишига имкон бўлади. Энди бу вақт ичида фақат ўй-хаёллар



чангалзорида кезинди. Карцердан чиккач эса комендант билан яна учрашишни сўради. Талаб рад этилди. Комендантнинг айтишича, бундай учрашувдан иш чикмасмиш. Нима ҳам дердик, зоримиз бор-у, зўримиз йўқ, бошликлардан шундай гап чиқиши табиий.

Энди талабини такрор ва такрор қай-тараверди. Биз билган Энди Дюфрейн чина-камига ўзгарди. 1963 йилнинг бахорида унинг юзига ажин оралади, сочларига киров тушди. Мени ҳамиша танг колдирадиган мийиғида ку-лимсираши ҳам каёкқадир ғойиб бўлди. Энди бўшлиққа тикилиб коладиган одат чикарди. Агарки махбуснинг юзида бундай ифода пайдо бўлдими, билингки, у камокда ўтириши керак бўлган йилларни, ойларни, ҳафталарни, кун-ларни санаяпти.

Энди талабини қайта-қайта билдираверди. Сабр-тоқати ҳам нақ филники эди. Унинг ку-тишдан бошқа чораси йўқ эди... Ёз келди. Вашингтонда президент Кеннеди кашшоқлик ва инсон ҳуқуқларига қарши кураш очишни ваъ-да килди. Боякиш ярим йил умри колганини каёкданам билсин! Ливерпулда «Битлз» деган гуруҳ пайдо бўлди ва Англияда жуда машхур бўлди. Лекин фикримча, уларни Штатлар-да ҳали-бери эшитишмасди. «Ред Сокс» Бос-тон жамоаси Янги Англия одамлари уларни «67-мўъжиза» деб аташгунча тўрт йил Америка Лигасининг қуйи поғонасида мақсадсиз тўн су-риб юрди. Одамлар эмин-эркин юрган оламда ана шунақа ишлар бўларди.



Нортон Энди билан июнь охирида учрашди. Улар суҳбатининг тафсилоти билан орадан етти йил ўтиб Эндининг ўзидан эшитдим.

– Хотирингиз жам бўлсин, бировга мик этганим йўқ, – дейди Энди Нортонга мулоқим овозда. – Молиявий ишларимиз сир бўлиб қолган, бу борада қар, соқовман ва...

– Етар, бас, – Нортон унинг сўзини бўлди. Нортон креслога ястаниб ўтирар, боши қап-та қилиб тикилган муқаррар охирзамондан дарак берувчи сўзларга тегай-тегай деб турарди. Комендантнинг башараси тошқабрдан ҳам совуқроқ эди.

– Менинг даргоҳимда пулдан сўз очманг. На бу хонада, на бошқа жойда. Агар кутубхона яна кичкина қазноққа айланишини истамасангиз, оғзингизга талқон солиб юринг. Тушунарлими?

– Мен шунчаки сизни хотиржам қилмоқчи эдим, ҳолос.

– Келгусида ҳисобга олиб қўямиз. Бундан кейин сизга ўхшаган итдан тарқаганининг таскинига муҳтожлик сезсам, албатта, маълум қиламан. Бу учрашувга мишифингизни оқизиб қилган илтимосларингиз бўғзимга келтиргани учун розилик билдирдим. Охир-оқибат бунга нукта қўйиш керак-ку. Агар бу ишни шундай ташлаб қўйсам, ҳафтасига икки марталаб сизники каби телба-тесқари хикояларни эшитишимга тўғри келади. Қўйиб берсанг, эринмасдан менинг костюмимга кўз ёшларини артадиганлар ҳам топилади. Илгари сизга ҳурматим



баланд эди, аммо энди ҳаммаси тугади. Сизга айтадиган гапим шу. Умид киламанки, биз бир-биримизни тушундик.

– Ха, лекин мен адвокат ёлламоқчийдим.

– Эй Худойим-ей, хўш, нимага керак бўлиб қолди сизга адвокат?

– Бунни келишиб олишимиз мумкин, деб ўйлайман. Томми Уильямс ва менинг кўрсатмаларим, клубдан олинадиган маълумот билан янги иш қўзғаш мумкин.

– Томми Уильямс Шоушенк рўйхатидан ўчирилди.

– Нима?!

– Бошқа ёққа кўчирилди.

– Қаёққа кўчирилди?

– Кешменга.

Энди жим қотди. Уни биров бефахм деб айтолмайди-ю, аммо қип-қизил ахлоқнинг ҳам бу ерда қандайдир палидлик борлигига ақли етади. Кешмен — Арустукнинг шимолидаги заиф кўрикланадиган қамокхона. У ердаги маҳбуслар тез-тез полизга, картошка йиғишга юборилади. Тўғри, иши офир, лекин яхши тўлашади-да. Қолаверса, агар кимнингдир хохиши бўлса, СҮИда, техника институтида билим олиш имкони ҳам бор. Томми сингари дурқун хотини ва боласи бор йиғитлар учун энг асосийси — Кешменда таътилга чиқариш дастури анчайин бемалолроқ. Бу дегани — жилла курса, дам олиш кунлари одамга ўхшаб яшашнинг имконияти мавжуд.



Ўз фарзандингни тарбиялашинг, хотининг билан тараллабедод килишинг, ҳатто пикникка¹ чиқишинг ҳам мумкин.

Шубҳасиз, Нортон бу барча имкониятларни гарансиб қолган Томмининг олдига таплаган ва эвазига биргина кичкина хизматни талаб қилган: Элвуд Блейч исмини қайтиб тилга олмайди. Томми бир қарорга келиши шарт эди: Кешменга ўтишга рози бўлиш ёки дўзахий шарт-шароитларда қолиб, хотини билан ётиш ўрнига уч-тўртта «опа-сингиллар»дан «насиба»сини олиш.

— Нима учун? — сўради Энди. — Нима учун сиз...

— Роуд Айленд билан боғланганимни билсангиз, била қолинг. — Хотиржам сўзида давом этди Нортон. — У ерда ростдан ҳам Элвуд Блейч исмли махбус ўтирган экан. Охирги амнистия пайтида у озодликка чиқарилибди. Ўзингиздан қолар гап йўқ, ақлдан озган либераллар томонидан ўйлаб топилган аҳмоқона ҳукумат дастурлари жиноятчилар кўча чангитиб юришларига кенг йўл очиб бермоқда. Хуллас, Блейч ғойиб бўлди.

— Ўша қамокхонанинг бошлиғи мабодо оғайнингиз эмасми?

Сэм Нортон Эндига совуққина тиржайиш «ҳадя» этди.

— Ҳа, танишлигимиз бор.

¹ *Пикник* — табиат қўйнида ором олиб, кичикрок зиёфат уюштириш.



– Нима учун? Айтинг-чи менга, нима учун бундай қилдингиз? Озодликка чиққан тақдиримда ҳам оғзимдан гуллаб юрмасдим. Бу кундай равшан-ку. Нега бундай қилдингиз?

– Сизга ўхшаганлар тинчимни бузиб, менга бош оғриқ бўлаётганликлари учун шундай йўл тутдим, – очигини айтди-қўйди Нортон. – Шоушенкда эканлигингиз айтиш муддао мен учун, жаноб Дюфрейн. Токи мен комендантлик лавозимида эканман, озодликка чиқишни ҳаёлингизга ҳам келтирманг. Ҳаммадан бир калла баландман, деган фикр миянгизга ўрнашиб қолган. Бу турган гап, бунинг учун кўзингизга бир марта қарашнинг ўзи кифоя. Кутубхонага биринчи марта кирганимда, барчаси менга аён бўлган. Мен барчадан устунман, деган фикр пешонангизга катта-катта харфлар билан ёзиб қўйилган. Сиз энди бошқа одамсиз, ўзгаргансиз. Бундан хурсандман. Бошлиқнинг корига ярайман, деб ўйламанг. Сиз кабиларнинг попутини пасайтириб қўйиш фойдадан холи бўлмайди. Сиз сайр майдончасида худди дўстингизнинг меҳмонхонасида юргандек, худди кечки коктейлга таклиф қилингандек виқор билан юришга ўрганиб қолгансиз. Бир эркак бошқасининг хотинига шилқимлик қилиб, ҳамма ўлгудай маст-аласт бўлиб ичиб оладиган бунақанги кечаларни жуда яхши биласиз. Лекин энди бунақаси кетмайди, хўн деяверинг. Ҳали узок йиллар давомида аввалгидек ўзингизга бино қўйиб юрмаслигингизни мириқиб томоша қиламан. Қани, энди кўзимдан йўқолинг.



– Окей. Лекин билиб қўйинг, Нортон жаноблари, сизнинг шахсий иктисодчингиз сифатидаги фаоллигим ўз кучини йўкотади. Бундан кейин солиқларга чан бермоқчи бўлсангиз, ишни хаспўшламоқчи бўлсангиз, мутахассислар кенгашига мурожаат қилинг. Ўша ерда сизга ёрдам беришар, эҳтимол...

Комендантнинг турқи бир зумда ўзгариб, кип-қизариб кетди, кейин тағин совуқ башара тус олди.

– Сиз энди карцерга йўл оласиз. Ўттиз кунга. Қокнон ва қуруқ сувнинг ўзига қаноат қиласиз. Карточкангизга иккинчи қора белги тушди, деб ҳисоблайверинг. Карцерда оёқни узатиб, гапларимни яхшилаб ўйлаб кўринг: менга бўйин эгмас экансиз, кутубхона сиз келишингиздан аввал қай ҳолатда бўлса, ўша ҳолатга тушиши учун барча чора-тадбирни қўллайман. Хаётингизни нақ дўзахга айлантираман... Тасаввур қияпсизми, дўзахга. Бешинчи блокдаги бир кишилиқ камерангиздан маҳрум бўласиз. Янги келаётганлар қўп, шундай экан, ёнингизга иккинчи одам қўшилади. Токчада ётган тошчаларингиздан, баччабозларга қарши соқчилар ҳимоясидан айриласиз. Бор будингиздан жудо бўласиз... Тушунарлими?

Ўйлашимча, Эндига ҳаммаси тушунарли эди.

XVIII

Олтиндан қиммат вақт шувиллаб ўтиб боради. Энди Дюфрейн чинакамига ўзгарди. У



Нортоннинг ифлос ишларини бажаришда ва кутубхонани юритишда давом этди. Хаммаси бурунгидек эди. Энди ўша-ўша туғилган кун ва Рождествода ичкилик буюртма қилар, ўша-ўша ярим шиша шаробни менга тутқазарди. Вақти-вақти билан сайқалловчи ёстикчаларни етказиб бериб турдим. 1967 йили мен унга болғача олиб келиб бердим: ўн тўққиз йил аввал олиб келганим деярли ейилиб кетибди... Ўн тўққиз йил! Бу сўзларни тилга олар экансиз, қабр эшиги ёпилиб, калит икки марта буралиб, қулфлангандек товушни эшитгандек бўласиз. Бир замонлар ўн доллар турган болғача эндиликда йигирма икки долларга кўтарилганди. Энди иккаламиз битим тузиб, қўл сикишар эканмиз, бир-биримизга синиқ табассум билан қараб қолдик.

Энди сайр майдончасидан топган тошларига ишлов беришни қанда қилмасди. Тўғри, ховли бирмунча кичрайди: 1962 йили ҳовлининг ярмига асфальт ётқизилди. Ҳар қандай ҳолатда ҳам Энди нима биландир машғул бўларди. Тошга ишлов бериб бўлгач, уни тоқчага қўярди. Энди менга қуёш нурларида товланувчи тошчаларга, бир вақтлар чанг ва тупроқ орасида ётган, кейин эса ойнадай силлиқланган сайёранинг бир бўлагига тикилиб ўтиришни ёктиришини айтганди. Аспидли сланец, кварц, гранит. Эндининг қўллари билан ишланган митти хайкалчалар. Чўкинди конгломератлар¹ шундай тарашилган-

¹ *Конгломерат* — бир қанча тоғ жинсларининг биригиб ҳосил бўлган анвойи тўплами.



ки, улар узок асрлар давомида бир-бирига ча-
тишиб кетган турли жинслардан иборат эканли-
гини кўриш мумкин. Энди бундай намуналарни
«минг йиллик сэндвич» деб атарди.

У гоҳо-гоҳо токчадан бир қанча тошчаларни
олиб, ўрнига янгиларини қўярди. Эндининг ка-
мерасидан чиккан тошчалар менга ўтарди. Хув,
ўша, илматугмани эслатувчи тошчаларни ҳам
хисобга оладиган бўлсак, менда бешта нусха
бор эди. Найза улоқтираётган одам хайкалчаси,
қўнт билан силликланган иккита чўкинди конг-
ломератлар. Бу тошчаларни hozirгача саклаб
келаман. Уларни қўлимга олар эканман, агар
инсонда вақт ва хоҳиш бўлса, у нималарга
кодир-а, деган фикр хаёлимдан ўтади.

XIX

Шундай қилиб, хаёт бир зайлда давом
этарди. Агар Нортон Энди ич-ичидан қандай
ўзгарганини кўрганида борми, ўз «меҳнат»лари
самарасидан мамнун бўларди. Бунинг учун
Нортон унинг қалбига назар ташлаши лозим
эди, аммо Нортон кабилар бунга кодирми?!

Нортоннинг айтиши бўйича, Энди сайр
майдонида зиёфатга чақирилган меҳмондай
юрармиш. Мен буни сал бошқачароқ айтган
бўлардим, лекин комендант айнан нимани на-
зарда тутганини жуда яхши биламан. Аввалбош-
да айтганимдек, Энди ўз эркинлигини кўринмас
либосдек кийиб юрарди, гарчи панжара орти-
да бўлса ҳам уни сира маҳбус демасдингиз.



Нигохлари ҳеч қачон маъносиз бокмасди. У бу ердаги аксарият махбуслар каби букчайиб, қисиниб, оёқларига қўрғошин қуйилгандай суд-ралиб юрмасди. Эндининг қадам ташлашлари умуман бошқача эди: қаддини адл тутиб, енгил одим отарди, гўёки қўйдирилган картош-ка, чириган сабзавотлардан тайёрланган бўтка ўрнига гўзал аёл ширин таомлар пишириб уйда уни кутарди-ю, у уйга ошиқарди... Девордаги Реквел Элчининг суратини айтмайсизми?! Гарчи охирги тўрт йил ичида Энди бошқалар каби қисиниб-кимтинмаса-да, шаштидан тушди, ўз қобиғига ўралиб, янада камгап бўлиб қолди. Ким ҳам уни айблай оларди? Фақатгина Нор-тон.

XX

Эндининг маъюслиги 1967 йили — жаҳон чемпионати вақтида ўз-ўзидан йўқолди. Ўшанда «Ред Сокс» ғолибликни қўлга киритиб, мисли қўрилмаган воқеа бўлганди. Жамоа тўққизинчи ўриндан биринчи ўринга чиқиб олганди. «Ред Сокс» Америка Лигасининг совриндорига айлан-гач, бутун турмада ўзгача жонланиш кузатилди. Бу аллақандай бемаъни қувонч эди. Ишончсиз бир жамоага жон кирган экан, демак, ҳар бир кимсада қайта тирилмоққа имкон бор, деган гап эди бу. Худди собиқ битломан¹ ўз жинни-ликлари боисини тушунтириб беролмагани каби

¹ Битломан — «Битлз» гуруҳининг ашаддий мухлиси.



бу кечинмаларни ҳам тушунтириб беролмайман-ми, деб кўрқаман. Лекин ўшанда нажот бордек туюларди. «Ред Сокс» майдонга тушган вақтда хар бир радио чемпионатни узатаётган радиостанция тўлқинларига тўғриланарди. Ўйин охирига бориб Клевелэндга иккита тўп киритилгач, хаммани маъюслик қамраб олди ва Рико Петроселининг ҳал қилувчи тўп отишидан сўнг шиддатли бақир-чақир бошланди. Кейин, чемпионатнинг еттинчи ўйинидаги мағлубиятидан сўнг «Ред Сокс»нинг сеҳрли «таёкча»си қаёққадир ғойиб бўлди, шунда маҳбуслар яна мурдадек серрайиб қолишди. Ҳа, бундан Нортоннинг боши осмонга етгандиров. Итдан таркаган лаънати атрофида бошига мусибат тушиб, тумшайган башараларни кўришни ёқтирар, бахтдан лов-лов ёнган чехраларни кўришга кўзи йўқ эди.

Эндига келадиган бўлсак, у оҳ-воҳ килиб ўтирмади. Аввало, у бейсбол фанати эмасди. Осмон узилиб, ерга тушганда ҳам, у қўлдан чиқиб кетаётган омадни илиб оларди. Энди ўз эркинлигини чанг босиб ётган шкафдан олиб, кўринмас либосдек эгнига яна ўлчаб кўрди...

Кузнинг қуёш чараклаган бир куни сира ёдимдан чикмайди. Чемпионат тугаганига икки ҳафта бўлганди ўшанда. Адашмасам, якшанба эди, нега десангиз, ўша куни маҳбуслар сайр майдонида у ёқ-бу ёқдан гаплашиб, бир-бирларига тўп ирғитишар, қолганлари кўргани келган яқинларига соқчиларнинг хўмрайган нигоҳлари остида жиддий туриб, бу ердаги



хаётлари ҳақида бўлар-бўлмас чўпчакларни ай-
тиб беришарди.

Энди девор тагида чўккалаб ўтирар, кўлида
хозиргина ердан олган тошчалар бор эди. Ос-
монга кўзларини кисиб қараб, қуёш нурларидан
баҳраманд бўларди. Анчадан бери бунақа очик
хаво бўлмаганди, буни аниқ айтоламан.

– Хайрли кун, Ред, – чақирди мени Энди. –
Кел, ўтир, гурунглашамиз.

Аста бориб ёнига чўкдим.

– Ма, бу сенга.

У бир жуфт тарашланган «минг йиллик
сэндвич» узатди.

– Ў-ў, зўр-ку! Катта раҳмат. Нихоятда чи-
ройли экан.

Энди мавзунини бошқа ёққа бурди:

– Келаси йил сен учун жуда аҳамиятли йил
бўлади.

Бош ирғаб қўйдим. Келгуси йили Шоушенк-
ка тушганимга ўттиз йил тўлади, умримнинг
олтмиш фонизи турмада ўтяпти-я...

– Қачонлардир бу ердан чиқиб кетаман, деб
ўйлайсанми?

– Бўлмасам-чи! Соколим узун, ошпок бўлиб
ўсганда, қариб-чириб, турмадаманми, озодлик-
даманми, фарқига бормай қолганимда, балки бу
амалга ошиб қолар.

Энди мийиғида қулар экан, қуёш нурлари-
дан кўзи қисилди:

– О, қандай яхши-я!

– Шунақа хушхаво кунда яхши кайфиятда
бўлмаслигининг иложи йўқ.



Энди маъкуллаб бош силкиди. Бирмунча вақт оғзимизга толқон солиб ўтирдик.

– Бу ерларни тарк этишим биланок, – деб ниҳоят тилга кирди Энди, – иссиқ жойларга кетаман.

У шундай ишонч билан гапирардики, гўё озодликка чиқишига бир ой қолгандек.

– Биласанми, Ред, ўшанда қаёққа бораман?

– Гўрдан биламанми қаёққа боришингни.

– Зихуантанезо, – дея жавоб берди Энди, бу ном худди мусикадай янгради. – Мехикога яқин. Бу кичкина жой еттинчи магистралдан йиғирма миля нарида. Тинч океанидаги Акапулькодан шимоли-шарққа юз миля сузилади. Биласанми, мексикаликлар Тинч уммони ҳақида нима дейишади?

– Билмайман.

– Айтишларича, унинг хотираси йўқ эмиш. Айнан ўша ерда қолган умримни ўтказмоқчиман, Ред. Хотиралар ўз-ўзидан ўчиб кетадиган иссиқ масканда.

Энди бир ховуч тупроқ олиб, тошчаларни ажрата бошлади. Кафтларидаги кварц қуёш нурида йилтиллади.

– Зихуантанезо. У ерда менинг кичиккина меҳмонхонам бўлади. Соҳил бўйлаб олтига уй ва магистрал яқинида яна олтига. Меҳмонларни балиқ овига олиб борадиган дастёрим бўлади. Мавсумнинг энг катта балиғини тутган кишига совға тайинлайман ва портретини вестибюлга илиб қўяман. У ер асал ойини ўтказиш мумкин бўлган маскан бўлади.



– Буларга муллажирингни қаёқдан олмоқ-
чисан? Молиявий операцияданми?

Энди менга қараб жилмайди:

– Топдинг, Ред. Гоҳида сендан ҳайкаман. –
Гап бундок, эшит, – давом этди Энди сигаре-
та буркситиб. – Бу беҳаловат дунёда бирон
бир кўнгилсиз воқеа содир бўлса, одамлар
икки турга бўлиниб қолади. Айтайлик, бир
уйча, шинам жиҳозланган, маҳорат билан иш-
ланган сувратлар илиб ташланган, антика бу-
юмлар билан тўлдирилган. Бир куни хонадон
эгаси бўрон яқинлашаётганини эшитиб қолади.
Бир тур одамлар яхшиликка умид қилишади.
«Бўрон йўналишини ўзгартиради, – деб ўйлайди
ўша одамлар. – Муъжазгина уй ва кўҳна сув-
ратларнинг совурилиб кетиши ақлга сиғмайди.
Яратган Эгам бунга йўл қўймайди... Шукрим,
шундай бўлган тақдирда ҳам барча мол-мулк
суғурта қилинган-ку». Бу бир тур одамларнинг
ўй-фикри. Бошқаси эса бўрон тўппа-тўғри унинг
устига бостириб келиб, йўлидаги барча нарсаларни
остин-устин қилиб юборишига ич-ичидан
ишонади. Ҳатто об-хаво даракчилари бўрон
йўналишини ўзгартирганини тасдиқлаб туришса-
да, бундай одам бўрон яна қайтиб келиб, уйини
ер билан битта қилиб кетишидан юрак ховуч-
лаб ўтираверади. Бундай одамлар ҳаммаси яхши
бўлишига ишониш керак, деб ўйлашади... Лекин
энг ёмонига тайёр туриш керак.

Сигарета ёкиб, сўрадим:

– Кутилмаган тасодифлардан ўзимни эҳтиёт
қилдим, демоқчимисан?



– Ҳа, бўронга тайёр турибман. Қанчалик дахшатли эканлигини ҳам биламан. Вақтим оз эди, аммо берилган фурсатдан унумли фойдаландим. Бир дўстим бўларди, менга таянч бўлган ягона одам. Портленддаги инвестиция компаниясида ишларди. Олти йил олдин казо қилди.

– Жойи жаннатдан бўлсин!

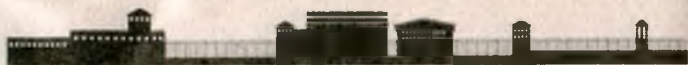
– Айтганинг келсин. – Энди сигарета қолдигини улоқтирди. – Линда иккаловимизда ўн тўрт минг долларга яқин жамғармамиз бор эди, кўп эмас-у, аммо бари бир пул-да. Лекин жин урсин, ўша пайтда биз ёш эдик, орқалдини ўйлаб ўтирмасдик. Бўрон бошланганда эса «сувратлар»имни хавфсиз ерга кўчира бошладим. Акцияларни сотиб, намунали фуқаро сифатида барча солиқларни тўлаб қўйдим. Ҳеч нарсани яшириб ўтирмай, декларацияга барчасини киргиздим.

– Ҳисобингни музлатиб қўйишдими?

– Мен қотилликда айбландим, Ред, мурдага айланмагандим! Айбсиз одамнинг мол-мулкини музлатиб қўйиш мумкин эмас. Худога шукур! Буларнинг барчаси жиноятчи деб ҳисобланмасидан аввал бўлиб ўтди. Жим, ўша дўстим иккаловимизда вақт оз қолганди. Бор-будимни арзон-гаровга ташладим. Албатта, бунда кўп нарса ютказдик. Лекин ўшанда сиқилишимга бошқа жиддий сабаблар бор эди.

– Ҳа, бу гапингга қўшиламан.

– Шоушенкка тушганимда ҳаммаси бус-бутун сақланиб қолди. Ҳозир ҳам. Бу деворлар ортида киёфасини ҳеч ким кўрмаган бир



одам яшайди. Унинг ижтимоий хавфсизлик карточкаси ҳам, Майндан олган ҳайдовчилик гувоҳномаси ҳам бор. Хатто, ишонсанг, Питер Стивенс номига ёзилган туғилганлик ҳақидаги гувоҳномаси бор. Ажойиб исм, нима дединг?

– Ким у?

«Энди» деб жавоб беришини кутиб турардим, аммо бир вақтнинг ўзида бунга ишоналмасдим.

– Мен.

– Кетингин коплар қовлашаётган бир пайтда, қалбаки ҳужжатларни тайёрлашга етарлича вақтим бўлди, демагин тагин. Ёки судда ишинг кўриляётганда, буларни амалга оширишга улгурдингми?

– Бундай демокчи эмасман. Дўстим Жим ҳужжатларни менинг ўрнимга расмийлаштирди. У берган апелляциямни рад қилишганидан сўнг ишга киришди. Асосий ҳужжатлар 1950 йилга-ча унинг қўлида эди.

– У билан бир майизни бўлишиб еганмисизлар дейман.

Билмадим, бу гапларга қанчалик ишондим экан. Лекин кун очик, қуёш заррин нурларини аямас, қайфиятим аъло эди, шунгами, бу кизиқарли хикоя бўлиб туюларди.

– Булар юз фоиз ноқонуний, мен сенга айтсам.

– У менинг энг яқин дўстим эди. Елкама-елка жанг қилганмиз. Францияда, Германияда, оккупация пайтида ҳам бирга бўлганмиз. У чин дўстим эди. У бу мамлакатда ноқонуний бўлса-да, қалбаки ҳужжатларни тайёрлаш осон ва хавф-



сизлигини биларди. У пулларимни олди, барча солиқлар шундай силлик тўлангандики, IRS ҳам тирнок ичидан кир тополмади. Пулларимни дўстим Питер Стивенс номига қўйди. Булар 1950 ва 1952 йили бўлганди. Ҳозир хомчўтим бўйича банкда уч юз етмиш минг доллар ётибди.

Афтидан, оғзим ланг очилиб қолганди, чунки Энди менга қараб кулиб юборди.

— Агар бу ерда ўлиб кетмасам, қўлимда етти-саккиз миллион пулим, «роллс-ройс»им бўлади. Пул бўлса, чангалда шўрва.

Энди қўлига яна бир ховуч тошчаларни олди.

— Мен яхшиликка умид қилиб, ёмонига тайёрланыпман. Қалбаки исм-шариф мана шу кичкина маблағни сақлаб туриш учун керак.

Шунчаки мен олдиндан ўзимни эҳтиёт қилиб, кўч-кўронимни уйдан олиб чиқдим. Минг афсуски, бўрон шунчалик узок давом этади, деб ўйламагандим.

Бирмунча вақт жим ўтиравердим. Ёнимда ўтирган манави кулранг қамокхона кийимидаги озғин, ўрта бўйли одамнинг комендант Нортоннинг бутун қабихона ҳаётида ишлаб топган пулидан кўра кўпроқ мол-дунёга эга эканлигини англашга тиришардим.

— Демак, адвокат ёллай олишингни айтганингда, ўзингни гўлликка солган экансан-да, — дедим ниҳоят. — Бунча пулга Клэрэнс Дерроу¹

¹ *Клэрэнс Сьюард Дерроу* — америкалик машҳур ҳуқуқшунос, Америка фуқаролар озодлиги иттифоқининг раҳбарларидан бири, кўплаб оғизга тушган суд жараёниларида адвокат сифатида қатнашган.



ёки ундан ҳам зўрини ёллаш мумкин-ку. Нега шу пайтгача индамай ўтиравердинг? Сен бу Худо урган жойдан ўқдай учиб чиқиб кетган бўлардинг.

– Жа унчалик эмас, – деди Энди кулимсираб.

– Яхши адвокат Томми Уильямсни Кешмендан олиб чиқиб, у хоҳлайдимиз-йўқми, гапиришга мажбур қиларди. Ишинг янгидан кўриларди, Элвуд Блейкни топиш учун хусусий изтопарларни ёллаб, уйнинг кўйгур Нортонни ахлатга қорардинг. Нега шунини қилмадинг, Энди?

– Чунки мен ўзимни ўзим чув туширдим. Агар Питер Стивенснинг пулига кўз олайтирадиган бўлсам, бир тийинимгача йўқотаман. Бу ишни Жим қилиши мумкин эди, афсуски, у ўлган. Кўряпсанми, муаммо нимада?

Бу пуллар Эндига кўп нарса бера олишини кўриб турардим, таассуфки, пуллар бошқа шахсга тегишли эди. Пуллар тикилган тармоқ инкирозга учраса борми... Эндининг қўлидан келадигани «Пресс-жеральд» саҳифаларидаги акциялар курсини кузатишдан иборат эди, бошқа ҳеч бало қилолмасди. Таваккал вазият, мен сизга айтсам.

– Сенга яна бир нарса айтаман, Ред. Бакстон шаҳарчасида пичани ўриб олинган ўтлоқ бор. Бакстон қаердалигини биласан-ку.

Буни билардим.

– Жуда соз. Ўтлоқнинг шимолий бурчида Роберт Фростнинг шеъри ўйиб ёзилган харсангтош бор. Тошнинг тагига қора шиша кистириб



қўйилган. Ўша шиша қирқ еттинчи йилгача менинг пресс-папъем¹ бўлган. Шишани тошнинг тагига Жим қўйган. Унинг тагида Портленд банкидаги депозит қутининг калити ётибди.

— Ахволинг чаток-ку. Дўстинг у дунёга равона бўлганда, IRS унинг васиятининг иж-рочиси билан барча депозит қутиларни очиб кўргандиров.

Энди яна бир кулиб қўйди:

— Сен ўйлаганчалик ахвол ёмон эмас. Бу-нинг олдини олиб қўйганмиз. Қути Питер Сти-венс номига ёзилган, хар йили Жим васияти-нинг ижрочилари ҳисобланмиш ҳуқуқшунослар компанияси банкка чек жўнатади. Рента ду-рустгина киритилади.

Питер Стивенс ўша қутида, эртами-кечми ташқарига чиқади. Хайдовчилик гувоҳномаси олти йилга узайтирилган, нега десанг, Жим олти йил аввал қазо қилди, ҳечқиси йўқ, гувоҳномани беш долларга яна қайта тикласа бўлади. Қутида бундан ташқари биржа серти-фикати ва йигирмата минг долларлик облига-циялар ҳам бор.

Шу жойида хуштак чалиб юбордим.

— Питер Стивенс Портленд банкига яхшилаб қулфлаб қўйилган, Энди Дюфрейн эса Шоу-шенкка ундан ҳам ишончлироқ қилиб қамалган. Муаммо шунда. Хужжатлар, пуллар ва янги ҳаёт яширилган қутининг калити Бакстон ўтлоғидаги

¹ *Пресс-папье* — ёзув столини безатиш учун ишлати-ладиган, бронза, мармар ёки шишадан ясалган декорация буюми.



кора шиша тагида. Хеч кимга айтмаган гапимни сенга айтаман, Ред, сўнгги йиғирма йил ичида Бакстонда янги қурилиш лойиҳаларига оид янгиликларни излаб газеталарни ютокиб ўқидим. Бир кун келиб рўзномаларда ўтлоқ устига магистраль ётқизишганини ёки шифохона ва универмаг қуришганини ўқиб қолишдан қўрқяпман. Ана ўшанда хопумонимдан айрилам.

– Э Худо, Энди, гапларинг рост бўлса, қандай қилиб ақлдан озмадинг?

Энди жилмайди:

– Фарбий фронтда ўзгариш йўқ.

– Лекин йиллар ўтиб...

– Ҳа, бўлиши мумкин. Бирок ҳукумат ва Нортон истаганидан кўра вақтдирок озодликка чиқиш эҳтимоли бор. Мен узок кутиб ўтиролмаيمان. Эртаю-кеч Зихуанганезо ва ўзимнинг бўлажак меҳмонхонам ҳақида ўйлаяпман. Бор-йўқ истагим шу. Глен Квентинни ҳам, хотинимни ҳам ўлдирмадим. Мен истаётган меҳмонхона эса... чўмилиб, қуёшда тобланиб, деразалари очик хонада ухлашни ўйласам, эҳ... Одатий инсон хоҳиш-истакларидан бири. Инсоннинг бахтли бўлиши учун шунинг ўзи етарли-да.

У тошчаларни ерга ташлаб, кўзимга бокиб, такаллуфсиз сўзини давом эттирди:

– Биласанми, Ред, у ерда менга ҳамма нарсани мухайё қила оладиган одам керак бўлади.

Бу суҳбатни анча вақтгача ўйлаб юрдим. Бадбўй турма майдончасида, минорадаги тиш-



тирноқларигача қуролланган соқчиларнинг ўқрайган нигоҳлари остида бундай лойиҳаларни ишга тушириш борасида тортишиб ўтиришимиз хечам беаъни туюлмади.

– Қўлимдан келмайди, – деб жавоб бердим. – У ерда қўл қовуштириб ўтиравераман. Мен эрксизлигимга ўрганиб қолганман. Бу ерда қўлимдан кўп иш келади. Озодликда менинг қобилиятларим ишга ҳам керак бўлмайди. Қутловхат ёки сайқалловчи ёстикчалар сотиб олмокчи бўлсанг, қўлингда хамиша йирик универмагларнинг каталоглари бўлади. Бу ерда мен ўша каталог ролини ўйнайман. Озодликда эса... нима қилишни ҳам билмайман, у ерда қўлим боғланади.

– Ўзингни ерга ураверма. Сен ҳаётида ҳамма нарсага ўзи мустақил эришган одамсан. Сен тенги йўқ одамсан мен учун.

– О, шайтон олсин, ҳатто мактаб шаҳодатномам ҳам йўқ.

– Биламан, лекин одамни одам қиладиган – қовоз эмас ва уни турма ҳам йўқ қилолмайди.

– Бу тошдеворлар ташқарисида мен ҳеч кимман, Энди. Бу аниқ.

– Гапларимни танангга бир ўйлаб кўр, – деб ўрнидан туриб, нари кетди. У менга худди озод одамга қилинадиган муомалани қилганди. Бир онга ўзимни ростакам озод ҳис этдим. Ҳа, Энди мўъжиза содир эта олади. Унинг гаплари туфайли вақтинчаликка иккаловимизнинг ҳам умрбод қамалганимизни унутдим. Минорадаги «азаматлар»ни ҳам, баптист комендантни ҳам.



Бу Нортон деганлари Эндига ёпишди-қўйди. Ахир, унинг учун Энди ҳисоб-китобни юритишга ўргатилган уй хайвони-да!

Тунда ўз камерамда ётиб яна маҳбуста айландим. Эндининг ғояси ғирт бемаъни эди, лекин у онги шууримни занжирлаб қўйди. Кўм-кўк сув ва оппоқ қумлоқ пляжни кўз олдимга келтириш юрак-бағримни эзарди. Мен Энди каби кўринмас либосни кия олмасдим. Алок-чалок, оғир туш кўрибман: ўтлоқ ўртасида қоп-қора харсангтош. Калитни олиш учун минг чираниб кўтармай, тош ҳеч жойидан силжий демасди. Кейин узокдан исковуч итларнинг ақиллагани эшитилди...

XXI

Мана, энди турмадан қочишлар ҳақида сўз юритиш фурсати ҳам етди. Албатта, қочқинликлар «бахтиёр оиламиз»да вақт-бевақт содир бўлиб турарди. Девордан, шубҳасиз, ошиб ўтолмайсиз. Прожекторлар туни билан теварак-атрофни ёритиб туради. Маҳбуслар гоҳи-гоҳида девордан ошиб, бари бир прожектор нурларига тушишади. Бундай бўлмаган тақдирда ҳам, полициячилар бечора қочоқларни олтинчи ёки тўккизинчи магистралда қўл кўтариб, машина тўхтатмоқчи бўлишганда, ушлаб олишади. Агар улар фермерларнинг ерларидан писиб ўтишмоқчи бўлишса, кимдир қамоқхонага сим қоқиб, қочоқнинг қаердалиги ҳақида хабар беради. Девордан ошмоқчи бўлгаилар шунчаки



тентаклардир. Кулранг камоқхона кийимида далада югуриб кетаётган одам дастурхондаги пирогга қараб ўрмалаётган суваракдан ҳам баттарроқ аянчли аҳволда бўлади.

Ишнинг кўзини билиб ҳаракат килувчи йигитлар ҳар доим фурсатдан фойдаланадилар. Улар бахтли тасодифни кўлдан бой бермай, бор фаҳм-фаросатларини ишга солишади. Кўплар турма дарвозасидан чиқиб кетаётган кирхона кийимлари орасига ётволиб қочишган. Шоушенкка энди келган пайтларим бунака воқеалар кўп бўларди, шунинг учун маъмурият бу борада зийракликни янада оширган.

Нортоннинг машҳур «Тазарруга элтувчи йўл» номли дастури қочишнинг янги вариантларини келтириб чиқарди. Хаскашни олиб, соқчи бир стакан сув ичгани кетганда ёки икки соқчи даҳанаки жанг қилиб турганда, секингина қуённинг расмини чизибдан осони йўқ.

Минг тўққиз юз олтмиш тўққизинчи йили маҳбусларни картошка йиғим-теримига жўнатишди. Учинчи ноябрь, иш охишлаб қолганди. Генрих Пух исмли соқчилардан бири — ҳозир у орамизда йўқ — комбайн бамперига ўтирволиб, қарабини тиззасига қўйганча, бамайлихотир нонушта қиларди. Кеч кузакнинг туманида қаёқдандир ўн долларлик қоғоз пул пайдо бўлди. Пул изғиринда учиб юрарди. Пух бу ўн долларлик ўзининг чўнтагида янада жозибалироқ кўринади, деб ҳисоблади, шекилли, пулнинг орқасидан югуришга тушди. Шунда уч нафар маҳбус билдир-



май қочиб қолди. Иккитасини тутиб келишди. Учинчи одам эса ҳозиргача топилмади.

Лекин энг машхур воқеа — Сид Недью томонидан амалга оширилган қочиш бўлса керак. Воқеа 1958 йили бўлиб ўтганди. Сид шанба куни бўлиб ўтадиган матч учун бейсбол майдонига чизик тортарди. Соат уч бўлгани ва янги навбатчи сокчилар келганидан дарак берувчи хуштак чалинди. Дарвоза очилиб, навбатчиликдан қутулган сокчилар кўчага қараб йўл олишди, навбатчиликка келганлари эса ичкарига киришди. Ҳар доимгидек сокчилар навбатчилиги олқишлар, елкага қоқиб қўйишлар ва уятсиз ҳазиллар билан қарши олинди... Сид шартга чизик тортувчи машинани дарвоза томон ҳайдаб, ортидан ошпоқ йўл-йўл чизик қолдириб ғойиб бўлди. Машина камоқхона ҳудудидан анча узоқдаги чуқурликдан топилди. Сиддан эса ном-нишон йўқ эди. Қандай қилиб уйдалагани хаёлимнинг кўчасига ҳам кириб чиқмаганди. У шунчаки ортидан оҳак чангини қолдириб, машинани учиртириб кетди. Ўша куни ҳаво очик эди, навбатчиликлари тугаган сокчилар уйга кетаётганликларидан хурсанд бўлса, ўрин алмашаётганларининг лаб-лунжлари осилганди. Уларнинг ҳеч бири машинани тўхтатиш учун жойларидан қимирлашмади. Чангдан йўталиб, чучкириб, уст-бошларини қоққунча, Сид кўздан йўқолди.

Билишимча, у ҳозиргача озодликда. Энди икковимиз бу оламшумул қочқинликни эслаб қулишардик ва бир куни аэроплани ўғирлаб



қотган азамат хақида эшитганимизда, бу юраги ботирнинг асл исми Сид Недью эканлигига гаров ўйнашга ҳам тайёр эдик.

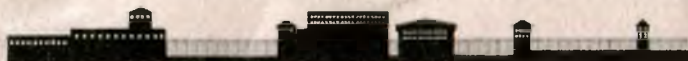
— Бу зангар омад келтирсин деган ният билан, бир сиким оҳак ҳам олволгани аниқ, — деганди ўшанда Энди. — Пешанаси ялтираган-да итдан таркаганинг!

XXII

Сид Недью ва картошка полизидан секингина сурворган йигитнинг қочиши каби тасодифлар камдан-кам содир бўлишини ўзингиз тушунасиз, деб ўйлайман. Бундайин омадли уринишлар учун сон мингта бахтли тасодифлар бўлиши керак, Эндига ўхшаганлар эса олмапиш — оғзимга туш, деб кутиб ўтиролмайдн.

Юкорида кирхона бригадири бўлмиш Хендлей Бакус хақида гапирганларим ёдингиздадир. У Шоушенкка 1922 йили тушиб, орадан ўттиз бир йил ўтгач, турма лазаретида бандаликни бажо келтирди. Турмадан қочиш ва қочишга уриниш унинг хоббиси эди. Шуниси ҳам борки, у бу ишларни бир ўзи бажаришни хаёлига ҳам келтирмасди. У олдингизга юзлаб турли режаларни қалаштириб ташларди. Ҳаммаси аҳмокона ва қачонлардир ким томонидандир синая кўрилган. Менга ҳаммасидан кўра фабрика ертўласида қандайдир чикиндилардан ўз кўли билан глайдер¹ ясамоқчи бўлган Бивер Морри-

¹ Глайдер — моторсиз учиш аппарати.



сон ҳақидаги чўпчак ёқади. Бу матоҳ чиндан ҳам учиши лозим эди: Бивер «Ўсмирлар учун кизиқарли техник тажрибалар» номли эски китобдан фойдаланганди. Чўпчакда айтилишича, Моррисон глайдер ясайди, лекин бу матоҳни топа олмайдилар. Афсуски, Моррисон глайдерни ташқарига олиб чиқиш мумкин бўлган эшикни тополмайди.

Бунақа хикояларни Хендлей ўнлаб келтириши мумкин эди. Бир сафар у менга Шоушенкка келганидан бери турмадан қочиш ҳақидаги тўрт юздан ортиқ хикояларни эшитганини айтганди. Ўзингиз ўйлаб кўринг — тўрт юз марта-я! Бунга Хендлей Бакус турмада ўтказган даврга бўладиган бўлсак, йилига ўн икки бутун ўндан тўққиз мартага тўғри келади. «Ойнинг энг яхши қочқини» деган клуб ҳам очса бўлади. Албатта, бу уринишларнинг аксари хом, аҳмокона эди ва тахминан қуйидагича тугарди: соқчи бечоранинг қўлидан шартта ушлайди-да: «Қаёққа йўл олдинг, жинни?! Хе, онангни...» деб ҳақоратлайди.

Хендлей олтмишдан зиёд уринишларни жиддий деб, уларни таснифлаётганини айтганди. Бунга ўттиз еттинчи йилдаги ўзининг машҳур «иш»ини ҳам киритибди. Ўшанда янги маъмурий бино қурилиб, ўн тўрт нафар махбус яхши ёпилмаган эшикдан қочиб кетишганди. Бутун жанубий Майн ўн тўртта «ашаддий жиноятчилар» туфайли оёқка турди. Уларнинг қўплари ўлғудай қўркиб, асфальтга чиқиб олиб, катта тезликда келаётган машинадан қаёққа қочишини

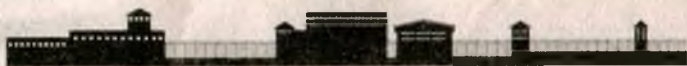


билмай турган қуёндек доддираб қолишганди. Ўн тўрт қочоқдан биттаси ҳам қутулиб кетолмади. Иккитасини маҳаллий аҳолининг ўзи отиб ўлдирди.

Мен Шоушенкка тушган палла, яъни 1937 йил ҳамда Зихуантанезо хақида гурунглашган вақтимиздан бери қанча қочишлар бўлиб ўтмади дейсиз? Ўзимнинг билганларим билан Хендлейдаги фактларни қўшадиган бўлсам, ўн марта. Ўнта муваффақиятли қочиш. Қочганларнинг ярми, менимча, ҳозир Шоушенк сингари муассасаларда ўтиришибди. Негаки, тутқунликка ўрганиб қоласан киши. Инсоннинг эркинлигини тортиб олиб, қафасга тиқиб қўйишса, у озод одамдай фикрлаш қобилиятидан маҳрум бўлади. Худди елиб келаётган машинадан кўриқиб, асфальтга қапишиб олган қуён ҳолатига тушадди. Кўпинча бундай кишилар пала-партиш иш кўриб, қўлга тушишади... Хўш, нима учун? Чунки уларнинг ўзлари ғайриихтиёрий равишда осойиштароқ ва ишончлироқ панжара ортига тушишини исташади.

Энди бундайлар сирасига кирмасди, мен эса ўшалар қаторидаман. Тинч океанини кўриш гоёси мени аллаларди, лекин чинакамига ўша ерда пайдо бўлиб қолиш... Бу фикр мени даҳшатга соларди.

Мехико ва Питер Стивенс хақидаги гапларга шунинг учун ишондимки, демак, Эндида қочиш режаси бор. Мен Худодан Эндининг эҳтиёткор бўлишини тилаб нола қилардим. Лекин барибир унинг муваффақиятга эришиши борасида



гаров ўйнашга юрагим дов бермасди. Нортон Эндини синчиклаб кузатар, ундан кўз узмасди. Энди Нортон учун елкасига ракам ёзилган икки оёқли мавжудот эмасди. Эндининг мияси бутун эди. Нортон уни сиқиб сувини ичишни, иродасини синдиришни истарди.

Магарки турма деворлари ортида, каердадир халол-пок сиёсатдонлар бор экан, демак, камокхонада ҳам виждонли соқчилар учрайди. Уларни пулга сотиб олиб бўлмасди. Аммо соқчилар орасида ҳаётга бошқача назар билан қарайдиганлари ҳам топилади-ку. Агар ақлингиз расо, қўлингизда унча-мунча пул бўлса, кимдир қилмишларингизга кўз юмади ва ана шунда турмадан қочиб қутулдим, деяверинг. Лекин бу йўл Эндига тўғри келмасди: Нортоннинг сергаклигини барча соқчилар билар ва жонлари ўзларига ширин туюлар, қолаверса, тайёр ишларини йўқотиб қўйишдан қўрқинарди.

Эндини «Тазарруга элтувчи йўл» дастури орқали ишга тушган гуруҳ таркибида жўнатишга ҳеч ким журъат қилолмасди. Бинобарин, гуруҳ рўйхатига Нортон имзо чекарди. Устига устак, Энди Сид Недьюнинг вазиятидан фойдаланувчи одам эмасди.

Унинг ўрнида бўлганимда, калит хакидаги ўйлар мени эзиб ташлаган бўларди. Ҳар тун мишжа қокмай, дахшатли тушлар кўрган бўлардим. Бакстон Шоушенкдан узоғи билан ўттиз миля нарида. Бир вақтнинг ўзида шунчалар яқин ва шунчалар олиски!



Мен ўз фикримда қолган бўлардим. Яхши-си, адвокат чақиртириб, ишни қайтадан кўриб чиқишни талаб қилган маъқул. Хеч қурса, Нортоннинг назоратидан сал бўлса-да, нарироқда бўламан. Томми Уильямсни чиндан ҳам таътил дастури орқали оғзини ёпишган, шекилли, лекин бунга юз фонз ишончим комил эмас. Менимча, Миссисипи адвокатурасидаги биронта чўрткесар озроқ хийла ишлатиб Томмини синдирган. Фахмимча, ўша адвокат кўпам тер тўкмайди: йигитча Эндига боғланиб қолганди. Бир печа маротаба важ-карсонлар келтириб, шундай йўл тутиш муваффақият калити эканлигини қайта-қайта такрорладим, Энди эса бу ҳақда ўйлаб кўришини айтиб, кулиб қўя қоларди.

Маълум бўлдики, ўша кунлари Энди бошқа нарса ҳақида бош қотирган экан... 1975 йили Энди Дюфрейн Шоушенкдан қочди. Уни қайтариб олиб келишолмади, ишончим комилки, қайтариб олиб келишолмайди ҳам. Ҳозир қаерлардадир Энди Дюфрейн деган одам мавжудлиги эҳтимолдан йироқ. Мен Тинч океани соҳилидаги Зихуантанезода мўъжазгина меҳмонхона соҳиби бўлмиш Питер Стивенс исмли одам яшаётганича кўпроқ ишонаман.

XXIII

1975 йили 20 март куни бешинчи блокдаги камера эшиклари ҳар тонгдагидек — якшанба кунлари бундан мустасно — эрталаб соат олтидан ўттиз дақиқа ўтганда очилди. Одатдагидек,



махбуслар йўлакка чиқишди, ортларидан камера эшиклари тарақлаб ёшилди, сўнгра иккитадан сафланиб, махбуслар блок эшиклари ёнига келишди. У ерда икки соқчи қўл остидагиларни сули ёрмаси, ковурилган палағда тухум ва ёғли бекондан иборат камтаргина нонушта қилгани ошхонага жўнатишдан аввал санаб чиқиши лозим.

Соқчилар санокни тугатгунча ҳаммаси рисоладагидек кетарди. Ҳисобга кўра, йигирма етти одам ўрнига йигирма олтита чиқди. Бешинчи блок махбуслари нонуштага жўнатишди, санок кам чикаётганини эса соқчилар капитанига хабар қилишди.

Капитан Ричард Ганьяр, умуман олганда, анойилардан эмасди. У ёрдамчиси Дейв Беркс билан бешинчи блокка кириб, камера эшикларини очишди ва қўлларида резина таёк, тўппонча тутганча, йўлак бўйлаб юришди. Кимдир ҳисобда кам чиққан бундай ҳолларда кўпинча камерада қаттиқ оғриб қолиб, оёқка туролмайдиган бирон-бир бечора топиларди. Камдан-кам ҳолатларда кимдир ўлиб-нетиб ёки ўз жонига қасд қилган бўлиб чиқарди.

Бу сафар эса сира кутилмаган ҳолат юз берди: соқчилар на касални, на ўликни топа олишди. Умуман ҳеч кимни топишолмади. Бешинчи блокда ўн тўртта камера бўлиб, еттитаси йўлак тарафда, еттитаси нариги тарафда. Барча камералар бўм-бўш.

Ганьярнинг биринчи тахмини мантикий эди: ҳисобда хатоликка йўл қўйилган. Шу са-



баб нонуштадан сўнг ишлашга бориш ўрнига махбуслар камераларига олиб келинди. Барчасининг бундан оғзи қулоғида. Кун тартибининг хар қандай бузилиши махбусларга мойдек ёқади. Камера эшиклари очилди, махбуслар ичкарилашди, эшиклар тақа-тақ ёпилди. Қандайдир масхарабоз кичкирди:

– Хой, йигитлар, бугун қўл ковуштириб ўтирамизми, нима бало?

Беркс:

– Оғзингни юм, йўкса ақлингни киритиб қўяман.

Масхарабоз:

– Бу гапингни бориб хотинингга айтасан, Беркс.

Ганьяр:

– Хамманг овозингни ўчир, бўлмаса, бошларингга ит кунини соламан.

Ганьяр Беркс билан йўлак бўйлаб хаммани санай бошлади. Узоққа боришнинг хожати қолмади.

– Бу кимнинг камераси? – деб сўради Ганьяр тунги сокчидан.

– Энди Дюфрейниники, – деб гўлдиради сокчи.

Мана шу иккита сўз бомба портлаши каби янгради. Жонга теккан тартиб-интизом барбод бўлди.

Мен кўрган барча фильмларда қочиш юз бериши биланоқ сиреналар чинқириб, шовқинсурон бошланарди. Шоушенкда ҳеч қачон бундай бўлмайди. Ганьярнинг биринчи бўлиб



қилган иши, бу — комендантга бўлиб ўтган воқеа ҳақида хабар бериши бўлди. Иккинчидан, турманинг тит-питини чиқариб, қидирув эълон қилди. Учинчиси, махбус қочганлиги эҳтимоли борлиги ҳақида полицияни огохлантирди.

Буларнинг барчаси кўрсатма бўйича иш тутиш эди. Қочоқнинг камерасини тинтув қилишнинг сира зарурати бўлмаганди, ит ҳам бу ишни қилмаган бўларди. Вақтни ҳавога учиринишнинг нима кераги бор? Барибир ўша-ўша меъдага теккан манзарани кўрасиз: панжарали эшик ва дарча, каравотдан иборат тор камера, дарвоқе, тоқчада ялтир-юлтир тошчалар.

Ҳа, яна, плакат. Бу сафар Линда Рондстадт. Сурат 26 йил мобайнида бир гўзал ўрнини бошқа жонон эгаллаб келган худди ўша жойида, каравот тенасига илиб қўйилган. Агар битта-яримта сурат ортига боққанида борми, бошига гурзи билан ургандай оғир зарба тушган бўларди.

Лекин бу Эндининг йўқлиги аниқлангандан сўнг ўн икки соат ўтиб, Энди қочишни амалга оширганидан кам деганда ўн икки соат кейин рўй берди.

XXIV

Нортон нақ ғазаб отига минди.

Нортоннинг кабинетида бўлиб ўтганларини ўзимнинг ўша ишончли манбам — маъмурий бино полларини чиннидек тозаловчи қария Честердан билиб олдим. Фақат ўша куни Чес-



тер кулоқлари билан кулф тешигини тозалаб ўтирмади: комендантнинг бақир-чақирни бутун камоқхонага эшитилиб турди.

– Сиз ақлдан озибсиз, Ганьяр! «Қамоқхона худудида топилмади», деганингизда, нимани назарда тутяпсиз? Бу нима деганингиз? Бу сиз уни қидириб тополмадингиз дегани! Ернинг тагидан бўлса ҳам топинг! Худо урсин, шундай қилсангиз, ўзингизга яхши бўлади! Мен уни топишингизни истайман, эшитяпсизми?

Ганьяр бир нима деб мингиллади.

– «Бизнинг навбатчилигимизда эмас», деганингиз нимаси? Бу қачон содир бўлганини ҳеч ким билмайди. Содир бўлгани ўзи бу бе-маънигарчилик? Ган бундоқ, соат 15:00 да у менинг офисимда бўлиши шарт ёки каллангиз кетади. Бунга ваъда бераман! Биласиз, ваъданинг устидан ҳар доим чиққанман!

Ганьяр алламбало деб лукма ташлайди, бундан Нортон портлайди.

– Нима?! Бу ёққа қаранг! Бу ёққа, деяпман! Кўряпсизми?! Бешинчи блокдаги тунги навбатчиликнинг рапорти. Ҳамма махбуслар жой-жойида! Дюфрейн кечкурун соат тўққизда камерасига қамаб қўйилган. Ҳозир камерасида йўқлиги ақлга сиғмайди! Сиғмайди, тушуняпсизми? Зудлик билан уни топинглар!

XXV

Аммо соат 15:00 да ҳам Энди Нортоннинг офисида пайдо бўлмади. Комендантнинг шахсан ўзи бешинчи блокка бостириб кирди. Биз кун



бўйи камераларимизда камалиб ўтирардик. Бизни сўроққа тутишдимми? Бу гап жуда юмшок айтилди. Биз ўша кунни факат шу билан овора бўлдик. Дарғазаб соқчиларнинг боши-кети йўқ саволларига жавоб бердик. Барчамиз бир гапни қайтараверардик: ҳеч нима кўрмадик, ҳеч нима эшитмадик. Биз барчамиз ҳақиқатни гапирардик. Жумладан, мен ҳам. Барчамиз бир гапни сўзма-сўз такрорлардик: камералар ёпилиб, чироқлар ўчирилганда, Энди жойида эди. Бир йиғит билиб-билмай Энди қулф тешигини китирлатганини айтиб юборди, бу гапни унга қимматга тушди: тўрт кунлик қарцер. Ҳамманинг асаби таранг эди.

Алкисса, Нортон жанобларининг ўзлари бизнинг қошимизга келди. Кўк кўзлари ғазабдан ўт сочарди. У бизга, гўё ҳаммамизнинг тилимиз бирдай, ўқрайиб қарарди. Гаров ўйнайман, у шундай ўйларди.

У Эндининг камерасига кириб, атрофга назар солди. Камера Энди қолдириб кетган ҳолатда эди: кўрпа-тўшак ўрни-ўрнида, қимдир бугун қаравотда ухлаганига ҳам ўхшамайди. Тоқчада тошчалар... лекин ҳаммаси эмас. Энди ёқтирган тошчасини ўзи билан олиб кетибди.

— Тошчалар, — деб ириллади Нортон ва уларни сикимлаб дарчага отди.

Ганьяр бир сапчиб тушди, бироқ ҳеч нарсаси демади. Нортоннинг нигоҳи суратда қотди. Линда қўлларини кетига ёпишиб турган сарғиш слаксининг¹ орқа чўнтакларига тикқанча, ел-

¹ Слакси — қалта жинси шим.



каси она назар ташларди. Майка-топ келишган қадди-қоматини ва Калифорния қуёшида тобланган майин терисини кўз-кўз қилиб турарди. Баптистик дунёқарашга эга Нортон учун бунақанги лобарлар дўзахдан чиққан алвас-ти эди. Шу дақиқада Нортонга қараб туриб, қачонлардир Энди сурат ичига кириб, мана бунақанги кизнинг ёнида бўла олишини айтганини эсладим.

Энди шундай қилибди ҳам. Нортон буни бир неча сониядан кейин билиб қолди.

— Қандай жирканчлик! — деб вишиллаб, комендант суратини девордан кескин ҳаракат билан юлиб олди.

Шунда сурат ортидаги бетонда охири кўринмайдиган тўйнуқ очилиб қолди...

XXVI

Ганьяр тўйнуқка киришдан бош тортди. Нортон киришга буйруқ берди — Ё Раббим, Нортоннинг капитанга томоғи йиртилгудай бўлиб бақирганини эшитиш керак эди — Ганьяр эса рад эди.

— Ишдан ҳайдайман! — деб айюҳаннос солди Нортон. Шу дамда у шаллақи хотинни эслатарди. Унинг бутун хотиржамлиги ғойиб бўлганди. Бўйини кизариб, чакка томирлари лўк-лўк қилгани шундоқ кўриниб турарди. — Бунинг учун қаллангиз билан жавоб берасиз... Сиз... Сиз, сассик француз! Ишингиздан маҳрум бўласиз! Бу яқин атрофдаги биронта қамокхона



бунаканги ландовурни ишга олмаслиги учун шахсан ўзим шуғулланаман!

Ганьяр лом-мим демай хизмат тўппончасини комендантга узатди. Пичок бориб суякка қадалганди. Ганьярнинг иш вақти тугаганига уч соат бўлган ва ҳаммаси унинг бўзига келганди. Воқеалар ривожини шундай кетардики, Эндининг ғойиб бўлиши Нортонни ақл-хушидан айирганди... У ўша тунда жинни бўлиб қолганди. Йигирма олти махбус то осмонда сўнгги юлдуз сўнгунча Нортон ва Ганьярнинг вижиллашганини тингладик. Турма маъмурияги ўзгарганини бир неча бор кўрган биз — узок муддатга қамалганлар ҳозир муҳандислар критик кучланиш деб атовчи ходиса Самуэл Нортон билан ҳам содир бўлишини билиб турардик.

Менга Энди Дюфрейн олисдан туриб қаҳ-қаҳ отаётгандек туюлди.

XXVII

Нихоят, Нортон туйнукка киришга рози бўлган тунги навбатчиликдаги кўнгиллини топди. Бу сокчи Тремонт эди. Боякиш Худо ақл улашаётганда, қуруқ қолган кўринади. Бу «қахрамонлиги» учун бронза юлдуз оламан, деб ўйлаганми, нима бало?! Маълум бўлишича, туйнукка Эндининг гавда тузилишидаги одам киргани катта омад экан. Мабодо кети каттарок сокчи кирганида борми, бас бойлашаманки, у ҳозиргача тикилиб ўтираверарди.

Тремонт нейлон ишдан ушлаб ичкарилади. Ишчи кимдир машинасининг юкхонасидан то-



пибди. Ипни хар эхтимолга қарши сокчининг белига боғлаб, қўлига қувватли фонар беришди. Шу ердагилар орасида мияси ишлайдиган ва «кетаман»га тушиб қолган Ганьяр бир боғлам қамокхона чизмасини топиб келди. Ганьяр чизмаларда нимани кўрганини жуда яхши биламан. Турма деворлари кесиб кўрилганда, сэндрвич каби кўриларди: девориинг калинлиги ўн фут, ички ва ташқи секцияларининг хар бири тўрт футдан келар, улар орасида икки футлик бўш жой коларди. Бор найранг ана шунда эди.

Туйнукдан Трмонтнинг бўғиқ овози эшитилди:

– Бу ерда нимадир ёмон сасияпти, комендант.

– Эътибор берманг! Олға юраверинг.

Трмонтнинг оёқлари кўринмай қолди.

– Комендант, сассикка чидаб бўлмааяпти.

– Олға, дедим! – бақирди Нортон.

Трмонтнинг аянчли овози зўрға эшитилди:

– Нажаснинг хиди-ку! Э Худойим, нажас-ку! Ё Раббим! Ҳозир қусвораман. Нажас! Ахир, бу нажас-ку! Худойим-ей...

Кейин бояқишнинг ўқчиб-ўқчиб қайт қилаётгани эшитилди.

Мен ўзимни тийиб туролмадим. Бутун куннинг, йўқ, бутун бошли ўттиз йилнинг сирасрорлари беш қўлдай менга аён бўлди ва хохолаб кулиб юбордим. Бу лаънати зиндоннинг остонасига кадам босганимдан бери бунчалик ичагим ўзилиб кулмагандим. Ё Тангрим, қанчалик енгил тортдим-а!



– Бу одамни олиб кетинг! – деб бўкирди Нортон. Мен эса Нортон мени назарда тутяпти-ми ёки Трёмонтними, умуман фаҳмига бормай, қах-қах уриб кулардим. Кулгидан ерга ётиб қолдим. Агар Нортон мени отиб ташлашни амр қилганда ҳам кулгидан ўзимни тўхтатолмасдим.

– Йўкотинг бу лаънاتини!

Ҳа, дўстлар, у мени назарда тутганди. Улар мени тўша-тўғри карцерга олиб боришди ва мен у ерда ўн беш сутка ўтирдим. Узок муддат. Бирок бечора Трёмонтнинг: «Ахир, бу нажас-ку! Худойим-ей...» деб зорланишларини эсласам ҳамда жанубга шахсий машинасида йўл олган Энди Дюфрейнни кўз олдимга келтирсам, хохолашни бошлардим. Бутун ўн беш кун давомида бошимни кўтаролмай мирикиб кулдим. Эҳтимол, вужудимнинг қайсидир бир қисми ҳозир Энди Дюфрейн билан бирга бўлгани учундир. Одам ахлатидан эсон-омон ўтган Эндидан уммон томон елаётган покиза инсонга айланган Энди билан эди рухим.

XXVIII

Турли манбаларимдан ўша тунда яна нималар бўлганини билиб олдим. Иш шу билан тугамаганди. Трёмонт ошқозонида ҳазм бўлиб улгурмаган кечликдан мосуво бўлганидан сўнг ишни давом эттирмоқчи бўлган. Деворларнинг ички ва ташқи секциялари орасига тушиб қолишнинг ҳеч бир хавфли ери йўқ эди. Оралиқ шунчалик тор эдики, Трёмонт қийналиб, бир амаллаб



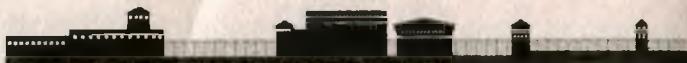
пастга тушган. Кейинчалик ўзининг айтишича, нафаси қайтиб, ўзини тириклайин кўмилгандай хис қилибди.

Пастда у канализация трубасига дуч келибди. Бу керамик труба 1933 йили ўрнатилган бўлиб, блокнинг ўн тўртта хожатхонасига хизмат қиларди. Трубадан дарча очилган бўлиб, ичидан Тремонт Эдининг болғачасини топибди.

Энди озодликка чиққан ва бу осон бўлмаган. Труба ҳатто деворлар орасидан ҳам торроқ эди. Тремонт трубанинг ичига кириб ўтирмади. Бундай ишга қодир ботир хали онасининг қорнидан тушмаган, Эндидан ташқари, албатта. Тремонт труба тешигини текшираркан, ичидан каламуш отилиб чиқади. Сокчининг онт ичиб айтишича, каламуш спаниелнинг¹ боласидай келар экан. Тремонт хаш-паш дегунча маймундек чаққонлик билан ишга осилиб, камерага қайтиб чиққан.

Энди трубадан чиққан. У труба турма деворларидан беш юз ярд нарида тугагини билган кўринади. Ўйлашимча, билган. Трубалар чизилган хариталар мавжуд эди ва Энди уларга кўз ташлашга имкон топган. У ҳамиша режа бўйича иш тутарди. Бешинчи блокка хизмат қилувчи оқава сувлар оқадиган труба Шоушенкдаги ягона қайта таъмирланмаган жихоз эканлигини билган. 1975 йили янги канализацион тизим ўрнатилишини ҳам олдиндан билган. Шунинг учун айнан ўша пайтларда отни камчилаб қолиш керак эди.

¹ *Спаниель* — овчи итнинг бир тури.

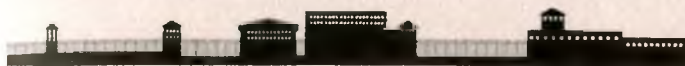


Беш юз ярд. Бешта футбол майдонининг узунлигига тўғри келади. Энди қўлида севимли тошчалари, бир жуфт китоб ва гугурт билан эмаклаган. Қўлансалик ичра эмаклаган. Каламушлар бурнининг тагида чийиллаб, уни таъкиб қилишгани аниқ. Коронғуда бу махлуклар янада сурбет бўлишади. Трубанинг каерларидадир итариб-сурилиб ўтишга мажбур бўлган, йўкса бутун умр труба орасида қолиб кетиши турган гап эди. Агар унинг ўрнида бўлганимда, клаустрофобиядан¹ юрагим ёрилиб ўлган бўлардим, лекин Энди охиригача чидади. Бир кундан кейин турмадан икки миля нарида Эндининг махсус қамокхона кийими топилди. Рўзномачилар дарров воқеани пуфлаб шиширишга тушинди. Бироқ турмадан ўн беш миля радиусдаги бирон кимса автомобил ёки кийим-пийим ўғирланди, деб арзи хол қилмади. Ойдин тунда яланғоч одам югуриб кетаётганини ҳам биров кўрмабди. Хатто итлар ҳам вовилламаган. Энди канализация трубасидан чиқиб, сирли тарзда ғойиб бўлди, гўёки осмонга учиб кетгандек. Лекин бор-будимни тикиб айтаманки, у Бакстон томонга қараб кетганди.

XXIX

Ўша унутилмас кундан уч ой ўтди. Комендант Нортон истеъфога чиқди. Хеч бир шод-хуррамликсиз қўшимча қилишим мумкинки, бу

¹ *Клаустрофобия* — тор ва ёпиқ жойдан қўрқини.

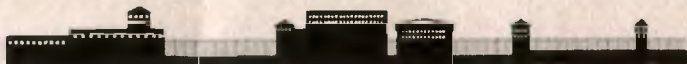


вақтга келиб у эзиб-янчилган эди. Охирги марта қамокхона дарвозасидан у худди лазаретдаги қари, касал маҳбус пешоб қилгани инқиллаб-синқиллаб кетаётгани каби оқсаб чиқди. Янги комендант Ганьяр бўлди. Нортонга бу оғир зарба бўлиб тушди. Бунисини Нортон кутмаганди. Билишимча, Сэм Нортон ҳозир Элистада яшайди ва ҳар якшанба черковга қатнайди. Ўзидан устун келган қандайдир Энди Дюфрейн деган мишиқни ҳақидаги мудҳиш ўйлар уни тарқ этмаётгани кундай равшан. Ана шунақа Сэм, буни қайтар дунё дейдилар. Ўзингни эр билсанг, ўзгани шер бил, деган мақолни ёдда тутиш керак эди.

XXX

Бор-йўқ билганларим шу. Ана энди тахминларимни баён қилиб кўраман. Билмадим, улар қанчалик ҳақиқатга яқин экан, лекин гаров ўйнашим мумкинки, калаванинг учини топганман. Бўлиб ўтган воқеаларни ўйласам, биринчи галда телбарок ҳинду Норманден кўз олдимга келади.

– Дилкаш йиғит экан, – деганди Норманден Энди билан саккиз ой бир камерада яшаганидан сўнг. – Лекин у ердан кетганимдан хурсандман. Ёўриллаган елвизак изғиб юради камера-сида. Нуқул совук. У буюмларига тегинишга ҳеч кимни қўймайди. Мен кетдим. Ажойиб йиғит, на таҳқирлайди, на мазах қилади. Лекин елвизак жуда ёмон...



Бояқини Норманден биздан кўра кўпрок нарсани биларди. Агар Норманден у билан саккиз ой бир камерада турмаганида эди, Энди Никсон президентликка сайлангунича озодликда бўларди.

XXXI

Тахминимча, ҳаммаси 1949 йили — болғачадан эмас, Рита Хейвортдан бошланди. Кинотаётрда Энди мен билан асабий ҳолатда бир-икки оғиз сўз алмашганини айтиб ўтдим. Ўшанда унинг ҳолатини хижолатпазликка йўйгандим ва Энди ҳам атрофдагилар уларни одам деб ҳисоблашлари, улар ҳам аёл кишини исташларини билиб қолишини хохламайдиганлар тоифасига киради, деб фараз қилгандим. Мана, энди адашганимни тан оламан. Эндиининг хаяжонланишига бошқа нарса сабаб бўлган экан.

Аслида Нортон соҳибжамолнинг фотосурати ортидан топиб олган ҳамда ўша олис ўтмишда Энди камерасига Рита Хейвортни олиб кирган кунда ҳали пайдо бўлмаган туйнукнинг очилишига нима сабаб бўлди? Эндиининг машаққатли меҳнати ва аниқ ҳисоб-китоби. Инсондан унинг онгини тортиб ололмайсан. Аммо бошқа нарсалар ҳам бор эди: омад ва бетон деворнинг хусусиятлари. Омаднинг нима эканлигини тушунтириб ўтирмайман. Бетон борасида ҳатто Майн университетига ёздим ва саволларимга жавоб бериши мумкин бўлган одамнинг манзилини олдим. У Шоушенк қамоқхонаси қурилиш лойиҳасининг муаллифи эди.



Учинчи, тўртинчи, бешинчи блоклардан иборат бино 1934–1937 йилларда қурилган экан. Эндиликда бетонни автомобиль ва ракета каби «техника ютуқлари» деб бўлмайди, лекин бу нотўғри фикр. 1970 йилгача замонавий цемент бўлмаган ва асримиз бошигача замонавий бетонлар мавжуд эмасди. Бетон қориштон ёпиш сингари жўн вазифа. Сиз оз ё кўп сув қўйишингиз, сифатли ё сифатсиз қумни таксимлашингиз мумкин. 1934 йили бу соҳада етарлича тажриба бўлмаганми дейман, бетон сифатсиз чиқди.

Бешинчи блок деворлари қаттиқ, лекин қуруқ. Аниқроғи, зах босган. Вакт ўтган сари уларда ёриқлар пайдо бўлади, ҳатто баъзилари чуқурроқ. Бироқ биз бунга ўрганиб қолганмиз. Ёриқларни мунтазам равишда андавалаб туришадди. Алкисса, бир куни блокда Энди Дюфрейн деган одам пайдо бўлади. Майн университетининг иктисод факултетида ўқиган ва бизнесмен бўлган, бирваракайига икки ёки учта геология курсини якунлаган одам. Геология унинг хобби-си эди. Бу унинг ғоят синчков табиатига мос тушарди. Минг йиллик музликлар. Миллион йиллар давомида вужудга келган тоғлар. Ернинг пўстлоғи остида ҳаракатланувчи, минг йиллар мобайнида бир-бирига урилиб келган тектоник плиталар. Босим. Энди бир сафар менга геология босимни ўрганишдан бошланишини айтганди. Ха, дарвоқе, яна вақт масаласи.

Бу тошдеворларни синчиклаб ўрганиши учун Эндининг вақти бисёр эди: камера эшик-



лари тараклаб ёпилиб, чироклар ўчгач, девордан бошқасини кўрмайсан.

Янги келганлар турма ҳаётига кийин мослашишади. Уларни безгак тутади. Жуда асабийларни лазаретда ўзларига келиши учун тинчлантирувчи дориларни зўрлаб ичиришга тўғри келади. Қамокхона остонасига кечагина кадам қўйган бечораларнинг дод-фарёднни эшитиш биз қариялар учун жуда марокли машғулот-да. Бечора панжара темирларини тараклатиб, уни чиқариб юборишларини сўраб кичкиради. Шунда блок бўйлаб: «Тилла баликча тўрға илинди», деган овоз янграйди.

Энди 1948 йили Шоушенкка келганида, ҳеч қандай дод-вой қилмади, лекин бу изтироб чекмади, дегани эмас. У эс-ҳушини йўқотай дерди. Гарчи аввалги ҳаёти бир зумда парча-парча бўлиб, дўзахий кунлар бошланган эса-да, у шунчаки ўзини қўлга ола билди.

Энди вақтни ўлдирувчи ва онгига озуқа бўлувчи бирон-бир машғулот қидиришга тушди. Турмада кўнгил ёзиш учун турли-туман машғулотларни тонса бўлади: афтидан, инсон мияси бенихоя кашшоф ва гап вақтичоғлик устида кетганда ҳеч қанақанги чегара билмайди. «Исонинг уч хил ёши»ни яратган хайкалтарош ёдингиздадир? Кўпчилик танга-чақа ўғирлаб, коллекция қилади. Кимдир марка тўплайди. Ўттиз бешта мамлакатнинг маркасига эга бўлган бир йиғитни танирдим. Йиғит кимда-ким унинг коллекциясига тегинадиган бўлса, ўша маразнинг қалласини сапчадай узиб ташлашга тайёр эди.

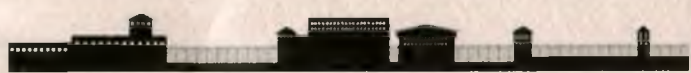


Эндини тошлар кизиқтирарди. Хатто ўзининг камерасида ҳам. Ўйлашимча, аввалбошда у узокни кўзламаган. Шунчаки, деворга исми шарифининг бош ҳарфлари ёки бир-икки сатр шеърни ўйиб ёзмоқчи бўлган. Бунинг ўрнига бетоннинг юмшоқлигини билиб олган. Эҳтимол, биринчи зарбдаёқ каттагина цемент парчаси синиб тушгандир. Энди каравотида ётиб, бетон бўлагини айлантириб, ўйчанлик билан томоша қилаётганини тасаввур қиляпман. Бир зумга Худо назаридан четда қолган бу овлоқ жойда эканлигини унутиб, бурунги ҳаётингизда ёрик пайдо бўлиб, майда бўлақларга бўлиниб кетди, деб фараз қилишингиз мумкин. Бирок ҳозир бу ҳақда ўйлашнинг мавриди эмас. Яхшиси, манави бетон бўлагига синчиклаб назар солиш керак.

Бир неча ойдан сўнг Энди деворни ўйиб, ташқарига қанча миқдорда бетон олиб чиқиши мумкинлигини ўйлаб қолган. Лекин деворни очикчасига ўйиб бўлмайди-ку. Устига устак, ҳафталик текширув бошланганда, соқчига: «Буми? Мен шунчаки деворда кичкинагина тешикча очдим. Арзимаган нарса, эътибор берманг», дея олмайсан.

Йўқ, Энди бундай қилолмасди. Шу бонс у ёнимга келиб, Рита Хейвортнинг суратини топиб беришимни илтимос қилди. Катта нусхасини.

Ва албатта, худди ўша болғача. Ёдимда, 1948 йили болғачани келтириб берганимда, бу матоҳ билан деворни тешишга олти юз йил



кетса керак, деб ўйлагандим. Жўяли фикр. Аммо Энди деворнинг ярминигина тешди, яна қанақа деворни денг, юмшоқ бетонлисини. Бунга йиғирма етти йил ва иккита ейилиб кетган болғача керак бўлди.

Бу йилларнинг бир қисми Норманденга сарф бўлди. Бунинг устига ҳамма ухлаганда, тунги соқчиларни хисоблаганда, тунда ишлашга тўғри келди. Ишнинг имиллашига катта сабаб девор парчаларини қаёққадир йўқ қилиш муаммоси эди, деб ўйлайман.

Болғачанинг товушини сайқалловчи болишчалар билан пасайтириш мумкин эди. Лекин увада бетон ва шағални нима қилса бўлади?

Эндига болғача келтириб берганимдан кейинги бир якшанба кунини жуда яхши эслайман. Сайр майдонида кетаётган Эндига қараб қолдим. Мана, у тўхтаб, ердан тошчаларни танлаб олди ва тошчалар бирдан унинг енгидан ғойиб бўлди. Енг ёки почага кисса ясаб олиш — махбуслардан қолган эски хийланайранг. Бошқа бир кузатишимни ҳам яхши эслайман. Энди Дюфрейн жазирама ёз кунини сайр майдонида юрибди, тўсатдан шабада эсдида, Эндининг оёқлари остида чанг ва қум кўтарилди.

Унинг иккита махфий чўнтаги бор эди, назаримда. Уларга цемент увадаларини солиб олар ва ҳеч ким қарамай турганда, уларни ташлаб юборарди. Иккинчи жаҳон урушида асирлар лаҳм қавлашганда қўлланувчи эски найранг.



Йиллар шувиллаб ўтиб борар, Энди оз-оздан емирилаётган девор бўлақларни турма ховлиси-га таширди. У ҳар бир янги маъмурият фириб-гарликларида катнашар, ҳамма уни кутубхонани кенгайтирмоқчи бўлгани учун шундай қияпти деб ўйларди. Шубҳасиз, бунда ҳақиқатнинг бир улуши бор эди. Бироқ энг асосийси — Энди бешинчи блокнинг ўн тўртинчи камерасида ёлғиз қолмоқчи эди.

Билмадим, унда қочиш режаси чиндан ҳам бормиди-йўқмиди. Ёки ҳеч бўлмаганда қочишга бўлган илинж. Эҳтимол, у девор мустаҳкам ва ўн фут келади, деб ҳисоблаган. Ҳатто бу масофани босиб ўтганда ҳам сайр майдони-дан ўтгиз фут ташқарига чиққан бўларди. Лекин у айтганимдек, бу борада ортикча бош кашлаб ўтирмади. Унинг фикрлари қуйидагича оккан бўлса керак: «Бир фут деворни етти йил қазийман, демак, ташқарига етмиш йилдан сўнг, бир юз бир ёшимда чиқаман. Эҳ, бўлганича бўлар, ё остидан, ё устидан, таваккал».

Кўрайлик-чи, воқеалар кейин қандай ривож-ландийкин. Агар унинг машғулотидан хабар то-пишса, ўзини анча узоқ муддатли қарцер кутиб турганини ва карточкасига қора белги тушишини Энди биларди. Ҳафтада мунтазам текширувлар ўтказилар экан, ногаҳоний тўқнашув исталган дақиқада юз бериши мумкин эди, шундай экан, бу ҳолат узоқ давом эта олмасди. Эртами-кеч-ми соқчилардан бири Энди алюмин қошиқдан ясалган ўткир тиг ёки наشا тикилган сигарета яширмаяптимикин, деб сурат орқасига назар



ташлаб қолиши турган гап эди. Энди таваккал қилди: тутиб олишади ёки йўқ. Қамокхона ўлгудай зерикарли жой. Тунги комиссия дабдурустдан кириб қолиб девордаги ҳар қандай суратни юлиб олиб ташлаши мумкин бўлган бир замонда Рита Хейвортни рўпарангдаги деворга илиб қўйиш ҳаётингга алланечук маъно-мазмун олиб қиради.

Ўйлашимча, биргина сўқир бахт билан Энди йигирма етти йил сирийи сақлай олмасди. Шундай бўлса-да, илк икки йил ичида — 1950 йилнинг майигача, ўша Байрон Хендлей воқеасигача, фақатгина омадга ишонишга тўғри келганди.

Бундан ташқари, Эндида пул бор эди. Ҳар ҳафта соқчилар текширув чоғида унинг камерасини обдан титкиламасликлари учун Энди уларга кам-камдан муллажиринг тутказиб турарди. Соқчилар бундай вазиятда ортиқча тижирлик қилишмайди: ҳа, нима, чўнтаклари қаппайса, ёмонми?! Бечора маҳбус камерасида сигаретасини тортаверсин, хоҳласа, деворга сурат ҳам илиб қўйсин. Қолаверса, Энди ҳамиша мўмин-қобил эди. Совуққон, боадаб, ичимдагини топ қабилидагилардан. Камерасида текширув бошқаларникига қараганда кўпроқ ўтказиладиган тўполончилардан эмасди.

Ўшанда, 1950 йили Энди намунали маҳбусга айланди. Хомчўтга тиши ўтадиган таниқли одам бўлиб қолди. У ҳисоб-китобни расмийлаштирар, банкка маблағ қўйиш бўйича маслаҳатлар берар, қарз-кавола ва ижара бўйича битим бланклари-



ни тўлдирарди. Бир куни Энди кутубхонада соқчилар бошлиғи билан ўтириб, автомобилни ижарага олиш шартномасини параграфма-параграф ўрганиб чиққанди. У соқчилар бошлиғига шартномада нима яхши-ю, нима чатоқлигини тушунтирар, тушунарсиз атамаларни шарҳлаб берар, Шоушенкда ўтирган босқинчилардан рўйхатдан ўтганлиги ва тан олинганлиги билан фарк килувчи молиявий компаниялардан эҳтиёт бўлиш кераклигини уқтирарди. Энди гапини тугатгач, соқчилар бошлиғи қўл сикишиш учун ўнг қўлини узатди... ва дарҳол қўлини орқага тортиб олди. У бир онга турмадалигини ва маҳбус билан иш кўраётганлигини унутиб қўйганди.

Энди солиққа ўзгартириш киритиш ҳақидаги барча қонунлардан ва акциялар бозоридаги барча вазиятдан хабардор эди, шунинг учун, унинг билимдон мутахассис сифатидаги фаоллиги зиндонга тушгандан кейин ҳам тўхтамади. У маъмурият учун фойдали шахс эди. Шу боис «опа-сингиллар» билан жангга нукта қўйилди, кутубхона бойиб борди ва камера аввалгидек Эндининг ихтиёрида эди. У наф келтирадиган қул эди. Маъмурият уни соғлом кўришдан манфаатдор эди.

XXXII

1967 йилнинг октябр ойида оддий эрмак, узок давом этган хобби аллақандай каттароқ бир нимага эврилди. Тунда Энди туйнукка бе-



лигача кириб, деворни тешишда давом этаётганда, болгача бетонга сопигача кириб кетди.

Энди бир қанча бўлакларни олаётганида, бошка бўлаклар бўшлиққа тушиб, трубага урилиб, янғроқ акс-садо бергани эшитилди. Шу дамгача у деворлар орасидаги бўшлиқдан хабардормиди ёки бундан вокиф бўлиб хайратда қолдимиз? Бу ёғи менга қоронғу. Билмадим, шу кунгача камоқхона плани билан танишишга унда имкон бўлганмикин. Агар йўқ бўлса, ишонаверингки, у эртаси кунгек бу ишни кечиктирмай амалга оширган.

Ўшанда Энди болаларча ўйин ўйнамаётганини англайди. Довга ўзининг озодлиги, ҳаёти тикилганди. Ҳатто шунда ҳам у муваффақиятига ишонмайди, шундай эса-да, қочиб режаси унинг миясини банд қилганди, сабабини суриштирсангиз, айнан ўша вақтда биз Зихуантанезо ҳақида гаплашгандик. Бу туйнук тушмагур тунги эрмак бўлиш ўрнига Эндининг хўжайинига айланганди.

Узоқ йиллар давомида у Бакстондаги тош остида ётган калитидан хавотирланганди. Бирон-бир янги келган соқчи унинг камерасида пухталиқ билан тинтув ўтказишидан ёки янги камерадош келишидан кўрқиб яшади. Бу ўй-хаёллар саккиз йил унинг миясини пармалади. Бу борада бир нарсани айтишим мумкин: Энди мен билган одамлар ичида энг совукқонидир. Мен бундай мужмалликдан жинни бўлиб қолган бўлардим, Энди эса ўйинни давом эттирди.



Энди ҳар соатда, ҳар дақиқада сири фош бўлиб қолишига тайёр туришга мажбур эди. Бунини қарангки, мана шу ўтган йиллар мобайнида Парвардигор уни ўз паноҳида асради.

Энг кулгилиси, агар уни амнистия қилинганда, нима бўларди?! Озод этиш ҳақида қарор қабул қилинганидан сўнг маҳбусни бўшроқ кўрикланадиган бинога ўтказишади. У ерда маҳбус жисмоний, руҳий, касбий тестлардан ўтади. Камерани эса эски-тускилардан тоза-лаб, янги маҳбус учун тайёрлашади. Бунисига нима дейсиз? Озодликка чиқиш ўрнига Энди нақ бир асрга қарцерга тушган бўларди. Кейин яна ўша зинапоялардан кўтарилиб, бошқа камерага жойлашарди.

Агар у бўшлиққа 1967 йили дуч келган экан, нега 1975 йилгача аммамнинг бузоғидай жим ўтираверди?

Аниқ бир нима деёлмайман-у, тахмин қилишим мумкин. Биринчидан, у янада зийракликни ошириши лозим эди. Ўлар-тириларига қарамай, ниятини амалга ошириш учун у ғоятда ақлли эди. У туйнукни аста-секин катталаштириб бориши даркор эди. Ўша йили Янги йилни нишонлаш учун ичкилик буюртгирганда, тешик пиёладек келарди. 1968 йили таваллуд қунини нишонлаганда, ликопча катталигига, 1969 йили бейсбол мавсуми бошланганда эса одам сифадиган даражага етди.

Бу вақтга келиб у жадалроқ ҳаракат қила бошлаганди. Бетон парчаларини майдалаб, махфий чўнтакларда ховлига ташини ўрнига улар-



ни ораликқа ташласа бўларди. Эхтимол, Энди шундай қилгандир, балки йўқ. Ахир, жаранг-лаган овоз шубҳа уйғотади-ку. Агар труба борлигини билганда ҳам пастга учиб тушаётган бетон парчалари вақтдан олдин трубани ёриб қўйишидан қўрққан бўларди. Канализацион тизим ишдан чиқиб, текшир-текшир бошланарди, ана унда тушингизни сувга айтаверинг.

Шуларга карамай, Никсон иккинчи марта сайланган вақтда тўйнуқ шунчалик катта эдики, Энди бемалол унга сиғарди. Хўш, нима учун у отни камчилаб қолмади?

Шу ерига келганда, асосли тахминлар туғаб, факатгина ғира-шира гумонлар қолади, холос. Албатта, тўйнуқ минг очилгани билан уни тозалаш керак-ку. Бу иш кўп вақтни олмасди. Хўш, унда нима бўлди? Афтидан, Энди қўрққан. Юкорида айтдим-ку, одам тутқунликка қўйниқиб қолади. Аввалбошда тўрт девор ичида юрагингиз сиқилиб кетади, кейин аста-секин унга ўрганасиз, ўз уйингиздек қабул қила бошлайсиз... Ва ниҳоят, жисму онгингиз кафасга шунчалик мослашиб қоладики, хатто уни яхши кўриб қоласиз. Бу ерда қачон овқатланиб, қачон ухлашингизни, қай вақт чекиш мумкинлигини сизга буюриб туришади. Ишлаётганингизда эса ҳар соатда хожат чиқаришга рухсат берилади. Менинг танаффусим ҳар соатнинг йиғирма бешинчи дақиқасида келарди ва бу нарса ўттиз беш йил давомида такрорланиб келди. Хуллас, ҳар соатнинг йиғирма бешинчи дақиқасида хожатхонага боришни истаб қолишим мумкин



эди. Агар бир бало бўлиб боролмай колсам, ўттизинчи дакиқада хожатхонани хаёлимга келтирмасам ҳам бўларди.

Хуллас, Энди каравотида ётиб мишжа қокмай, канализация трубаши ҳақида неча-неча тунлаб ўй сурдийкин? Канализация харитаси унга жойлашув ва труба радиусини кўрсатиб турса-да, труба ичида нима бўлишини билиш амри маҳол эди. Худо билади ичида нима бор экан — димиқиб ўлиб-нетиб қолиши, каламушлар ташланиб қолиши ҳеч гап эмас. Асосийси, трубанинг поёнини топиб етиб бора оладими? Амнистия воқеасидан кўра аломатроқ вазиятга дуч келиши мумкин-ку: Энди трубани тешади, қўланса ичида беш юз ярдни босиб ўтади ва трубанинг ташқарига олиб чиқувчи оғзида каттакон металл тўрни кўради. Жуда ачинарли вазият, шундай эмасми?

Мана шу саволлар унинг ич-этини ерди. Ҳаммаси хайрли тугаб, Энди трубадан чикқандан сўнг кўча кийимини тона олармиди, кўзга ташланмасдан ғойиб бўла олармиди? Бакстонга эсон-омон етиб олди ҳам дейлик — ўтлоқни топиб, тошни ағдариб кўради-ю, у ерда ҳеч вако бўлмаса-чи? Керакли манзилга етиб бориб, у ерда ўтлоқ ўрнида янги супермаркетни кўриб қолиши учун фожеа тўкиб-бичишнинг ҳожати ҳам йўқ. Ёки бундан ҳам оддийроғи бўлиши мумкин: тошларга ишқивоз биронта болакай шаталоқ отиб юриб, қора шишани кўриб қолади-да, унинг остидан калитни топиб олади ва уйига сувенир қилиб олиб кетади... Ҳар бало бўлиши мумкин.



Ўша дамларда Энди сездирмасликка уринсада, жуда бетокат эди. Нима ҳам йўкотарди, дейсизми? Аввало, кутубхонани, сўнгра одатий тинчгина тобеликдаги хаётини. Бунга илова сифатида келгусида ўзининг янги хужжатлари ва пулларидан фойдалана олмаслигини ҳам айтиш мумкин.

Охир-оқибат у қатъий бир қарорга келди ва ғалаба қозонди.

XXXIII

Энди ростдан ҳам қочишга муваффақ бўлдим, деб сўрарсиз балки? Кейин нима бўлди? Топни аёдариб кўрганда, нима бўлди?

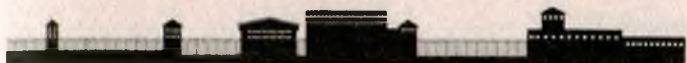
Мен буни айтиб беролмайман, чунки мен халиям тўрт девор ичида ўтирибман. Яқин орада Шоушенкни тарк этишимга кўзим етмаяпти.

Шундай бўлса-да, баъзи бир нарсаларни биламан. 1975 йили 15 сентябрда Техас штатининг Мак Нери шаҳарчасидан келган почта қутловхатини олдим. Шаҳарча чегаранинг Америка тарафида жойлашган. Қутловхатнинг ёзилиши керак бўлган орқа томони бўм-бўш эди. Лекин мен ҳаммасига тушундим.

Айнан ўша ердан Энди чегарани босиб ўтарди. Мак Нери. Техас штати.

XXXIV

Кўрган-кечирганларим шулар. Ҳикоям бунчалик узайиб, талайгина саҳифани эгаллайди, деб ўйламагандим. Қутловхатни олганимдаёқ



ёзишга ўтиргандим ва мана, бугун — 1976 йили 14 январда битигимга сўнгги нуктани қўйиш ниятида турибман. Шуларни ёзаман деб учта қалам ва бир талай қоғознинг бошига етдим. Қўлёзмамни бегона кўзлардан усталик билан яшириб юрибман... Э, ўзи бу ажи-бужи ёзувни ким ҳам ўқий оларди.

«Сен ўзинг ҳақингда ёзмаяпсан, — дейман ўзимга ўзим. — Сен Энди ҳақида ёзаяпсан, ўзинг эса ҳикоянгнинг иккинчи даражали қаҳрамонисан». Лекин биласизми, бу ҳикоянинг ҳар бир сўзи нима бўлса ҳам барибир мен ҳақимда. Энди — менинг бир бўлагим, ниҳоят, турма эшиклари очилиб, арзон костюмда, чўнтагимда йиғирма доллар билан эркинликка чиққанимда суюнувчи менинг энг аъло бўлагим. Иккинчи ярмим мункиллаб, дармонсизланиб, чумчук пир этса, юраги шир этадиган бўлса ҳам бу ярмим ҳаётдан севиनावеради.

Шоушенкда Эндини мен каби соғиниб эслайдиган бошқа маҳбуслар ҳам бор. Биз унинг кетганидан ҳам хурсандмиз, ҳам қайғуга ботганмиз. Баъзи бир кушлар қафас учун яратилмаган. Уларнинг патлари мисли кўрилмаган бўёқларда ялт-юлт қилади, хонишлари эса бевош ва хушовоздир. Уларни озодликка қўйиб юбориш яхши, йўкса бир кун қафасини очганингизда, қуш пириллаб учиб кетади. Шу урингизнинг бир бурчида хис қиласизки, бу қачонлардир содир бўлиши лозим эди ва шундай бўлгани учун қалбингизнинг тубидан се-



винасиз. Лекин уйингиз бу ажойиб жонивор-сиз хувиллаб қолади, хаётингиз зерикарли тус олиб, кўз олдингизни қора булут қоплайди.

Сизга сўзлаб бермоқчи бўлганларим шулар. Гарчи хикоям қаеридадир пойинтар-сойинтар, қовушмаган бўлса-да, бу хотиралар мени хо-муш қилиб, янада кексайтирган бўлса-да, ичим-дагиларни тўкиб солганимдан беҳад шодман. Ўйиборингиз учун миннатдорман.

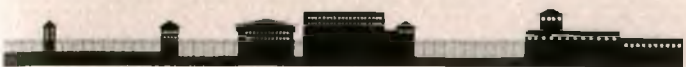
Энди, агар ҳозир чиндан эркинликда бўлсанг, ишонаманки, сен озодсан, мен учун қуёш тоғлар ортига яширингандан сўнг тунги юлдузларга боқ, ҳовучингни тўлдириб тушроқ олгин-да, шаффоф, зилол сувга от ва мен учун кўксингни тўлдириб, хурлик хавосидан тўйиб нафас ол, қиёматлик дўстим!

XXXV

Қўлёзмамни давом эттираман, деган фикр хаёлимнинг кўчасига ҳам кириб чикмаганди, лекин мана, олдимда ёзганларим сочилиб ётибди ва мен уларга қўшимча саҳифаларни киритмоқчиман.

Қўшимча саҳифаларни дўкондан сотиб олган қоғозларимга ёзаман. Ҳа, шундай. Жимгина Конгресс Стритга бордим-да, қоғоз сотиб олдим.

Хикоямни 1976 йилнинг январиди Шоушенкда якунладим, деб ўйлагандим. Ҳозир 1977 йил, май ойи. Портлендда, «Брюстер» меҳмонхонасидаги хужрамда ўтирибман.



Ойна қия очік. Кўчадан машиналарнинг кўнгилга ғулув солувчи шовкини шундоққина эшитилиб турибди. Мен нуқул панжара йўқлигига ишонч ҳосил қилиш учун деразага қарайвераман. Кечаси ёмон ухлайман, чунки арзон хонамдаги каравот ўзимга жуда катта ва ҳашаматли туюлади. Ҳар тонг олти яримда саросимага тушиб, чўчиб сакраб туриб кетаман. Алоқ-чалок тушлар кўраман. Эркинлигимни ана-мана дегунча тортиб олишаётгандай. Дахшат!

Менга нима бўлди? Мени қамоқхонадан чиқариб юборишди. Ўттиз саккиз йилдан сўнг озод инсонга айландим. Узоқ вақт турмада ўтирганимдан сўнг улар мени жуда кекса ва ҳеч нарсага ярамайди, жамият учун ҳеч қандай хавф солмайди, деган қарорга келишди.

Сал қолса қўлёзмамни ёкиб юборардим. Озодликка чиқарилаётган маҳбусларни ҳам бошдан-оёқ текширишади. Қўлёзмамда эса портлаш хавфи бўлган шундай нарсалар борки, бунинг учун мен тағин камида олти-саккиз йил ўтираман. Энг асосийси — ҳозир Энди яшаётган шаҳарнинг номи. Мексика полицияси бажонидил Америка полицияси билан тил бириктиради. Бутун қалб қўримни бериб ёзган қўлёзмамдан ажралмаслик истагим Эндининг ҳаётига зомин бўлишини хоҳламайман.

Йўлини топдим. Энди турмага беш юз долларини қай усулда олиб киргани ёдимга тушди. Ёзув тўла қоғозларимни худди шу тарзда олиб чиқиб кетдим. Фалокатнинг олдини олиш



учун Зихуантанезо номи ва Питер Стивенс исми устига аста чизиб ташладим. Қўлэзмани топиб олишганда ҳам яна бир қанча вақтга Шоушенкка қайтардим, бироқ Эндини ҳеч ким тополмасди.

Озодликка чиқариш қўмитаси менга Портленднинг Спрус Малл шаҳарчасидаги катта озиқ-овқат дўконидан иш топиб берди. Мен югурдак бўлдим. Дастёрлик қилувчилар икки хил бўлади: болалар ва чоллар. Спрус Маллга харид учун кириб ўтган бўлсангиз, мен саватингизни машинангизга элтиб берган бўлишим керак. Фақат 1977 йилнинг март ва апрель ойлари ўртасида бўлса, бинобарин шу вақт ичида мен ўша ерда ишлагандим.

Олдиниға Шоушенк деворлари ташқарисидаги ҳаётга қўниқолмайман, деб ўйлагандим. Қамокхонани жамиятнинг кичрайтирилган нусхаси сифатида тасвирлагандим, бироқ катта оламда воқеалар яшнн тезлигида суръат олиши ва одамлар тез ҳаракатланишини тасаввур ҳам қилолмагандим. Улар тез ва баланд овозда гапиришар экан.

Янги ҳаётга ҳали мослашиб улгурмадим. Масалан, мени аёллар ҳаяжонга солади. Қирк йил ичида улар инсониятнинг ярмини ташкил этиши хотирамдан ўчиб кетганди. Мана, ҳозир аёлларга лик тўла дўкондаман. Кекса хонимлар, қаппайган қоринларини кўрсатиб турувчи «Бу ерда — чакалоқ» ёзувли майка кийган хомиладор аёллар... Турли ёш ва турли қадди-қоматдаги аёллар. Оғзимнинг суви



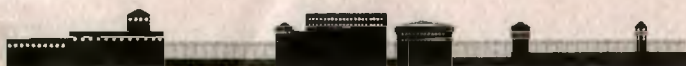
қочиб, довдираб қолдим. Ичимда ўзимни бу қилмишим учун: «Кўз олайтиришни бас қил, қариб қуйилмаган чол!» деб сўқдим.

Хожатхонага бирровга бориб келиш масаласига келсак, кистаб қолганда (эски одат бўйича хар соатнинг йигирма бешинчи дақиқасида кистарди), хўжайиндан рухсат сўрашдан ўзимни аранг тийиб турардим. Бир жихатдан, эндиликда бунинг учун изи сўрашнинг кераги йўқ. Бошқа томондан, тарки одат — амри маҳол.

Бошлик мени ёқтирмасди. У ёш эди — йигирма олти ёки йигирма еттига кирганди. Мен силаб қўйишнинг истаб суйкалувчи қари кўппак сингари унинг нафратини кўзғардим. Э Худо, мен ўзимнинг ҳам нафратимни кўзғардим, лекин қўлимдан нима ҳам келарди. Мен бу йигитчага: «Қамоқ одамни ана шундай аянчли ахволга солади. Турмада юқоридаги одам хожа, сен эса кўппаксан. Панжара ортида, махбуслар орасида бунинг унчалик аҳамияти йўқ, бу ерда эса менинг ахволим тез кўзга ташланади», дегим келарди, лекин обиз очмадим. Бундан не наф? Барибир мени тушунмайди. Худди менинг инспекторим каби. Инспекторим қалин, малла соқолли барваста, поляклар ҳақида бир талай латифаларни биладиган одам. У мен билан хар ҳафта беш дақиқага учрашади.

— Хўш, Ред, панжара ташқарисида яшайверасанми? — деб сўрарди хазиллари тугаганда. Мен «Ха», дердим.

Радиодан таралаётган мусика. Шоушенкка янги келганимда, мусиқий «портлаш»лар

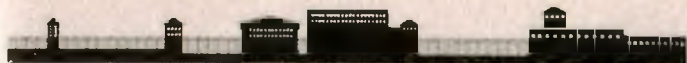


энди-энди бошланганди. Хозир эса турли йўналишдаги гуруҳлар кўпайиб кетибди. Ҳаммаси қўрқув ҳақида қуйлаётгандек. Балки менга шундай туюлгандир... Кўча-кўйда машиналар тўлиб кетган. Кўчани биринчи марта кесиб ўтаётганимда, ўзимни қил учида тургандек ҳис қилдим.

Ёзадиган нарса кўп, умр қисқа, аммо сиз калаванинг учини илиб олгандирсиз. Шоушенкка қайтишни ўйлаб қолдим. Сизни озод қилишганда, бундан осони йўқ. Уят бўлса ҳам тан оламан — ўзим ишлаётган дўкондан савдо пулини ўғирлашни кўзладим... Нима қилиб бўлса-да, эски, кадрдон Шоушенкка қайтгим келди.

Агар Энди билан танишмаганимда, ҳозир шундай қилармидим. Бу йигит озодликка чиқиш учун қандай қилиб узок йиллар давомида деворни тешганини ўйладим. Ўзимдан уялиб кетдим. Ҳа, сиз озодликка чиқиш учун мендан кўра унда кўпроқ сабаб бор эди, дейишингиз мумкин. Унда янги ҳужжатлар, бир дунё пул бор эди, аммо бу сабаб бўлолмайди. У ҳужжатлари ҳамон ўша ердалигига тўлиқ ишона олмасди-ку. Йўқ, у шунчаки озодликни истарди. Шу бонс ҳам қўрқокларча қафасга қайтиш истагим ҳовинлик бўларди.

Шунда мен ишдан бўш пайтимда Бакстонга борадиган бўлдим. 1977 йилнинг апрель ойи. Қунар илиқ, қорлар эриган, бейсбол жамоалари янги мавсумни очиш учун шимолга кетишган. Сафарга чиққанимда, ўнг чўнтагимда компасни олволаман.

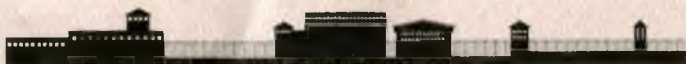


Бакстонда катта ўтлоқ бор. Шимолий та-
рафида харсангтош. Тагида тошчалар уйиб
қўйилган. Вулкондан қолган шиша.

Ахмокона фикр, дерсиз. Шахарда қанчадан-
қанча ўтлоқ бўлиши мумкин? Юзтами? Бундан
хам кўпроқ бўлса керак. Энди қамокқа тушга-
нидан кейин яна қанча ўтлоқ пайдо бўлди-ю!
Керакли жойга келганим билан уни таний
олармидим? Чунки вулканий шиша тез кўзга
ташланади. Ёки Энди аллақачон олиб кетган
бўлса-чи?

Ха, гапингизга қўшиламан. Собик махбус
учун хавфли ва дарғумон иш. Негаки, баъ-
зи ўтлоқларнинг атрофи ўралиб, «Кириш
тақиқланади» деган тахтача қокиб қўйилган.
Хар қандай бахона билан сизни яна обориб
тикиб қўйишларидан хурсанд бўласиз. Фақат
тентакларгина шундай қилади... Йигирма етти
йил девор ўйишдан яхши-ку! Агар барча нарсა-
ни мухайё қила оладиган нуфузга эга шахсдан
кекса югурдакка айланиб қолган бўлсангиз,
ўзингизга биронта хобби топиш ажойиб-да. Ме-
нинг хоббим — Эндининг тошини топиш.

Шундай қилиб, Бакстонга бордим ва йўл-
йўлакай сайр қилдим. Қушларнинг хонишини
эшитдим, бултурғи хас-хашакларни яланғочлаб,
далаларда эриётган қорни кузатдим. У ер-бу
ерда газета парчалари, консерва банкалари,
пишалар сочилиб ётарди. Шишалар қайтариб
топиширишга яроқсиз; одамлар исрофгар бўлиб
кешибди... Кейин ўтлоқни қидирдим. Аксари
йўқ бўлиб кетибди. Хеч қанақанги харсангтош-



ни ҳам кўрмайсан. Сайрдан тани жоним яйрар, осойишталикни, эркинликни сезардим. Шанба кунларидан бирида бир кўпнак менга ҳамроҳ бўлди, бошқа кунни дарахтлар орасидан чикиб келган буғуни кўрдим.

Кейин йигирма учинчи апрель — ҳатто яна-тагин эллик саккиз йил яшасам ҳам хотирамда муҳрланиб қолувчи кун келди. Шанба эди. Кўприкда балиқ овлаётган бир боланинг маслахатига кўра, Олд Смит Роуд томонга йўл олдим. Ўзим билан дўкондан жигарранг қоғозхалтада бутерброд олволгандим. Йўл ёқасида ўтириб пакқос туширдим. Кейин ўрнимдан туриб, кичкиналигимда отам ўргатганидай қоғозхалтани кўмдим-да, олға юрдим. Кундуз соат иккида чап тарафимда қаттакон ўтлоқни кўрдим. Харсангтош Энди айтгандай ўтлоқнинг шимол тарафида эди. Баҳор лойида пилчиллатиб тошга қараб юрдим. Эман шохидаги олмахон мени диққат билан кузатиб турди.

Харсангтошнинг айланиб ўтаётганимда, тагидаги тошчаларни кўриб қолдим. Худди ўша, адашишим мумкин эмас. Қоп-қора, сип-силлик шиша. Анчагача кимир этмай, қоккан қозикдек туравердим. Кўзларимда филт-филт ёш. Юрагим кинидан чикиб кетай дерди.

Ўзимни қўлга олиб, тошга яқинлашдим, унга қўл теккизиб кўрдим. Ҳа, у ҳақиқий. Бу пана жойда аллақачон ҳеч вако йўқ, деб ҳисоблагандим. Ҳеч нима тополмай, жимгина уйга кетсам бўларди. Ҳеч нарсага тегинмасдим ҳам — бу ўғирликдан-да баттарроқ. Асло. Мен, шунчаки,



бу туш эмаслигига ишонч хосил қилиш учун тошни ушлаб кўрдим. Анча вақтгача тош остидаги нарсага тикилиб қолдим. Кўзларим ҳаммасини кўриб турса-да, миям ғувилларди. Тош остида намликдан сақлаш учун пластик пакетга чиройли қилиб ўралган мактуб ётарди. Устига хуснихат билан исмим битилган. Хатни олиб, тошни жойига қўйдим.

«Қадрдоним Ред!

Ушбу сатрларни ўқияпсанми, демак, сен аллақачон озодлик ҳавосидан нафас оляпсан. Нима бўлган тақдирда ҳам, сен озодликка чиқдинг. Шаҳарнинг номи ёдингдadir? Ишларимни йўлга қўйиш учун сенга ўхшаган ишончли одам керак. Бир стакан вискини майдалаб, таклифимни ўйлаб кўр.

Ёдингда бўлсин, умид — энг яхши нарса, ҳамма нарсадан улуг, у ҳеч қачон сўнмайди.

Умид қиламанки, ушбу хатим сенга соғомонлигингда етиб боради ва ҳаммаси яхши бўлади.

Дўстинг Питер Стивенс».

Хатни ўтлоқнинг ўзидаёқ ўқимадим. Вужудимни ваҳима босди. Биров мени кўриб қолмасидан аввал бу ердан қочиб кетгим келди.

Хужрамга бориб, хатни ўқидим. Ошхонадан арзон таомларнинг иси келарди — Бифарони, Нудл Рони... бас бойлашаманки, ҳозир Америкада камбағал қарияларнинг барчаси «рони» билан тугайдиган таом ейдилар.



Пакетни очиб, хатга кўз югуртирдим. Сўнг бошимни чангаллаб, тўйиб-тўйиб йиғладим. Хат орасига йигирмата эллик долларли чек кистириб қўйилганди.

XXXVI

Мана, энди «Брюстер» меҳмонхонасидаги хужрамда ўтириб, бу ёғига нима қилиш кераклигини ўйлаяпман. Менимча, қонунни осонгина алдай оламан. Муддатдан илгари озодликка чиқиш талабларини бузяпман. Оғир жиноят эмас: инспекторнинг қони қайнайди, лекин йўлда ҳеч ким пистирма қўймайди.

Олдимда қўлёзмам. Каравотда дўхтирлар чамадонига сиғадиган юкларим. Чўнтагимда ўн тўққизта эллик долларлик, тўртта ўн долларлик, беш долларлик, учта бир долларлик қоғоз пуллар ва чақа-тангалар. Нарсаларимни жойлаштиришга қоғоз қадок ва тамаки сотиб олиш учун битта эллик долларликни майдаладим.

Бу ёғига қандай йўл тутиш кераклигини обдан ўйлаб қўйдим. Аслида ҳеч қандай иккиланишга ўрин йўқ. Ҳар қандай танлов бир оддий саволга бориб тақалади: ё ҳаёт, ё мамот. Ҳаётга интил ёки ўлимга.

Даставвал қўлёзмамни чамадончага жойлайман. Сўнгра уни ёпиб, пальтоимни оламан, зинапоядан тушиб, қандада иинини бир умрга тарк этаман. Кейин барга бориб, барменга беш доллар узатаман-да, иккита «Жек Даниэль» буюртираман — биттаси ўзимга, биттаси Энди Дюф-



рейнга. Хув, ўша, фабрика томидаги пивони ҳисобга олмасам, бу 1938 йилдан буён биринчи бор ичаётган ичкилигим бўлади. Кейин бар-менга миннатдорчилик билдириб, бир доллар чойчака кистираман. Грейнхаунд станциясига бориб, Эль Пассогача чипта оламан. У ердан Мак Неригача борадиган автобусга ўтираман. Бу шаҳарчага етганимда, мендек қари муғомбир Мексика чегарасини босиб ўта олиш-олмаслиги маълум бўлади.

Жойнинг номи ёдимда: Зихуантанезо. Бундай номни ёддан чиқариб бўладими?!

Ғайрат-шижоатим тошиб кетяпти. Шунчалик хаяжондаманки, титроқ кўлимда қаламни аранг ушлаб турибман.

Ўйлашимча, уммон томон йўл олган озод инсоннигина шундай хаяжон босади.

Энди ҳозир ўша ерда, деб умид қиламан.

Чегарани босиб ўта оламан, деб умид қиламан.

Дўстимни эсон-омон кўриб, қўлларида маҳкам сиқиб қўйишга умид қиламан.

Тинч океани тушларимда кўрганимдагидек мовий, деб умид қиламан...

Мен умид қиламан...

ТАМОМ

*Стивен Кинг.
Бангор, Мэн штати.*

Адабий-бадiiй нашр

Стивен Кинг

**РИТА ХЕЙВОРТ
ЁХУД ШОУШЕНКДАН ҚОЧИШ**

Қисса

Рус тилидан Саиджалол Саидмуродов таржимаси

Мухаррир *Ж. Матёқубов*

Рассом-дизайнер *Д. Мулла-Ахуннов*

Техник мухаррир *Л. Хижова*

Кичик мухаррирлар: *Д. Холматова, Г. Ералиева*

Мусаххих *Ш. Ҳакимова*

Компьютерда тайёрловчи *Л. Абкеримова*

Нашриёт лицензияси АИ № 158, 14.08.2009.
Босишга 2016 йил 8 сентябрда рухсат этилди.
«Газетная пухлая» қоғози. Бичими 80x100^{1/32}.
«Peterburg» гарнитурасида офсет усулида босилди.
Шартли босма табоғи 8,14. Нашр табоғи 7,92.
Алади 3000 нусха. Буюртма № 16-455.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг
«O'zbekiston» нашриёт-матбаа ижодий уйи.
100011, Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

e-mail: uzbekistan@iptd-uzbekistan.uz
www.iptd-uzbekistan.uz

Кинг, Стивен.

К 43 Рита Хейворт ёхуд Шоушенкдан
қочиш [Матн]: қисса/С. Кинг; таржимон
С. Саидмуродов. – Тошкент: «O'zbekiston»
НМИУ. – 176 б.

ISBN 978-9943-28-688-7

УЎК: 821.111(73)-31

КБК 84(7)6-44